

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

1946-1960 YILLARI ARASINDA MUŞ'TAKİ SİYASİ FAALİYETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEVZAT ERDOĞAN

DANIŞMAN

Doç. Dr. BEKİR KOÇLAR

VAN-2015

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından ..... TAEH .....
ANABİLİM DALI ..... CUMHURİYET TARİHİ ..... BİLİM DALI'nda TEZLİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Behir KOCULAC	İmza: B. Koculac
ÜYE (Danışman)	: Doç. Dr. Behir KOCULAC	İmza: B. Koculac
ÜYE	: Yrd. Doç. Mehmet PINAR	İmza: M. Pinar
ÜYE	: Yrd. Doç. Fatih GENÇEL	İmza: F. Gençel
ÜYE	:	İmza: .....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

02.12.2015.
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Osmanlı Devleti'nde Siyasal Yapı	1
1.1.1. I. Meşrutiyet Yönetimi	11
1.1.2. II. Meşrutiyet Yönetimi	14
1.2. Cumhuriyet Döneminde Siyasal Yapı	18
1.2.1. Tek Parti Döneminde Muş Mebusları	23
1.2.1.1. Atatürk Dönemi (1920-1938).....	23
1.2.1.2. İkinci Yasama Dönemi (1923-1927).....	30
1.2.1.3. Dördüncü Yasama Dönemi (1931-1935)	31
1.2.1.4. Beşinci Yasama Dönemi (1935-1939)	34
1.2.2. İnönü Dönemi (1939-1946)	35
1.2.2.1. Altıncı Yasama Dönemi (1939-1943)	35
1.2.2.2. Yedinci Yasama Dönemi (1943-1946).....	36
2. 1946-1960 YILLARI ARASINDA MUŞ'TAKİ SİYASİ FAALİYETLER.....	37
2.1 Çok Partili Dönem de Muş Milletvekilleri (1946-1960)	37
2.1.1. Sekizinci Yasama Dönemi (1946-1950)	37
2.1.2. Dokuzuncu Yasama Dönemi (1950-1954).....	38
2.1.3. Onuncu Yasama Dönemi (1954-1957).....	39
2.1.4. On birinci Yasama Dönemi (1957-1960).....	41
2.2. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Muş İl ve İlçe Örgütleri ve Faaliyetleri	42
2.3. Demokrat Parti'nin Muş İl ve İlçe Örgütleri ve Faaliyetleri	66
2.4. Millet Partisi ve Hürriyet Partisi İle Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Muş'taki Faaliyetleri.....	75
2.5. 1946 Belediye Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları.....	75
2.5.1. Aday Başvuruları	76
2.5.2. Seçim Sonucu.....	77

2.6. 1946 Milletvekili Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları	77
2.6.1. Aday Başvuruları	78
2.6.2. Seçim Sonucu.....	87
2.7. Muş'ta 1 Eylül 1946 İl Genel Meclisi Seçimleri.....	88
2.8. Muş'ta Şubat 1947 Muhtarlık Seçimleri	89
2.9. 1950 Milletvekili Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları	90
2.9.1. Muş'ta 14 Mayıs 1950 Milletvekili Seçimi Sonucu	92
2.9.2. Muş'ta 13 Ağustos 1950 Köy ve Mahalle Seçimleri.....	93
2.9.3. Muş'ta 03 Eylül 1950 Belediye Meclisi Seçimleri.....	94
2.10. 2 Mayıs 1954 Milletvekili Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları	97
2.10.1. Aday Başvuruları	98
2.10.2. Seçim Sonucu.....	100
2.11. 13 Kasım 1955 Belediye Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları ve Sonucu	100
2.12. 27 Ekim 1957 Milletvekili Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları ve Sonucu.....	101
3. 27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN MUŞ BASINI'NDAKİ YANSIMALARI	102
4. SONUÇ	107
6. ÖZET	122
7. EKLER.....	124

ÖNSÖZ

Türkiye'de Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar devam eden süreçte iktidara karşı muhalefet olgusu her zaman var olmuştur. Türkiye'de yeni rejimin kurumsallaşmaya başladığı ilk dönem olan 1923-1930 yılları arası çok partili siyasal hayat deneyimleri yaşanmıştır. Ancak bu ilk girişimler kısa bir süre sonra kesintiye uğramıştır. Muhalefet olgusunun ilk uzun soluklu deneyiminin, Cumhuriyet rejiminin kurumsallaşmasını devam ettiği 1946-1960 yılları arasında gerçekleştiğini görmekteyiz. Türk siyasal tarihi 1945'ten bu yana, rejim değişimleri, demokrasiye geçişler, demokratik yapıların çöküşleri ve bunları onarmak gibi kavramlar etrafında anlatılabilir. Bu tarihten itibaren ortaya çıkan siyasal ve toplumsal muhalefet hareketleri, Cumhuriyet tarihinin de önemli bir kesitini oluşturan 1946-1960 yılları arası yaşanmıştır. Söz konusu olan dönem, Türkiye'nin aynı zamanda ilk uzun demokrasi deneyimini yaşadığı dönemdir. 1946'da uluslararası konjonktürün değişmesi ve iç siyasal muhalefetin hız kazanmasıyla çok partili hayata geçiş isteğine karşı koyamayan tek parti yönetimi Demokrat Parti'nin kurulmasına razı olmuştur. 1946'da parti içi muhalefetten doğan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarına son verip iktidar olmuştur. Ancak bu ilk deneyim 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile kesintiye uğramıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi, I. ve II. Dünya savaşı arasındaki süreçte kendisine karşı ortaya çıkan siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerinin tümünü bastırabildiği için hem devletin kurtarıcısı hem de siyasal yaşamın tek partisi olarak iktidardaki yerini almıştır. Ancak II. Dünya savaşı sonrası ülkede yaşanan sosyo- ekonomik ve siyasal gelişmeler 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını, tabiatı ile de Milli Şef'in yönetimini daha da açık bir şekilde tartışmaya açmıştır. Türkiye'nin 1945'ten sonra değişen siyasi dinamikleri artık birden fazla siyasal partinin varlığını dayatmaktaydı. Bu yeni durum beraberinde ülkede yeni bir siyasal örgütlenmeyi, yeni bir siyasal bakış açısını ve muhalefet olgusunu getirmiştir. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin çizdiği hiza siyasetinin dışına çıkmayı başaran ve özellikle Anadolu'da kırsal kesimin desteğini almıştır.

Yüksek lisans tezimizde hedefimiz, Türk demokrasi tarihinin parametrelerinden biri olan çok partili sistemin kurulduğu 1946-1960 yılları arası yaşanmış gelişmelerin, Muş iline nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Daha önce böyle bir çalışmanın, Muş ölçeğinde yapılmamış olması araştırmamızın önemi ve gerekliliği açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada amacımız; Türkiye'nin siyasal geçmişinde önemli bir yere sahip olan 1946-1960 yılları arası yaşanan gelişmeleri daha dar bir ölçekte Muş ili örneğinde sizlere sunmaktır. Muş ili, Türkiye'nin genel siyasi akışından doğal olarak etkilenmiştir. Bahsi geçen dönemde meydana gelmiş olayların Muş iline yansımalarını bulacağınız bu yüksek lisans çalışmamız bir taraftan ülke siyasetine diğer bir taraftan ise yerel siyasete ışık tutacaktır.

Tez giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan meydana gelmiştir. Öncelikle genel bir fikir elde edilmesi amacıyla; giriş bölümünde Türk siyasal yapısı, Osmanlı döneminden itibaren ele alınmış Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı I. ve II. Meşrutiyet dönemleri ve demokratikleşme süreci kısa bir şekilde izah edilmiştir. Tezin konusu, birinci bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde, 1946-1960 yılları arasında Muş ilindeki siyasal faaliyetler incelenmiştir. Bu dönemde Muş'ta teşkilatlanmış olan siyasi partilerin kongre ve seçim çalışmaları detaylandırılmıştır. İkinci bölümde ise, Muş ilinin 1946 tarihinden 1960 yılına kadar ki siyasi yaşantısı, basın hayatı dikkate alınarak, bahsi geçen dönemde Muş merkezde yayınlanmış gazete haberleri ile anlatılmıştır. Sonuç kısmında çalışmamız ile ilgili çıkarımlar yapılmıştır.

Tez çalışmam ile ilgili temel kaynakları, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde ve 1946-1960 Yılları arasında Muş ilinde yayımlanan mahalli gazeteler oluşturmuştur. Bu kaynakları BCA ve Beyazıt Kütüphanesi'nden temin ettim. Elde ettiğim belgeleri ve gazete nüshalarını tezime gereği tasnif ederek, yaptığım plan çerçevesinde tezimi yazmaya başladım.

Her daim özveriyle yanımda olan aileme ve çalışmamın her safhasında benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam, Doç. Dr. Bekir KOÇLAR' a sonsuz teşekkür ediyorum.

Nevzat ERDOĞAN

KISALTMALAR

a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.t	Adı Geçen Tez
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
HP	Hürriyet Partisi
İTC	İttihat Terakki Cemiyeti
KTC	Kürdistan Teali Cemiyeti
MP	Millet Partisi
s.	Sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPCF	Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası
TCTA	Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
TKP	Türkiye Köylü Partisi
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Siyasal Yapı

Çağdaş Türkiye siyasetini, Osmanlı siyasal mirasını bilmeden gereği gibi değerlendirmek mümkün değildir. Bu miras açısından da, Osmanlı tarihinin on dokuzuncu yüzyıldan önceki klâsik dönemi ile on dokuzuncu yüzyılın tümünü kapsayan modernleşme dönemini ayırt etmek gerekir. Her iki dönemin de, çağdaş Türkiye siyasetini anlamak bakımından önemli özellikleri vardır¹. Türkiye Cumhuriyeti'ni hazırlayan gelişmeleri ve bugünkü siyasal ve toplumsal gereği gibi kavrayabilmek için öncelikle Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısının çok kısa da olsa gözden geçirilmesi gerekmektedir².

Selçuklu Devletine bağlı bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti, kısa sürede çok geniş topraklara, Akdeniz ve Kızıldeniz'e ve Hint Okyanusu'nun bir bölümüne hâkim olmayı başarıp uzun süre dünyanın en güçlü devleti olmuştur³. Ancak gerek Batı'daki gelişmelerin etkisi ve sömürgecilik, gerekse iç dinamiklerinin bu etkilere karşı koyacak başarıyı gösterememesi devleti oldukça önemli bir ölçüde sarsmıştır⁴. Bunun üzerine, Devleti içine düştüğü bu bunalımdan kurtarıp, eski gücüne kavuşturmak amacıyla bazı yenilikler yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde hakim olan devlet ve toplum anlayışına göre sosyal düzen (nizam-ı âlem) ilahi kökenli, dolayısıyla değişmez nitelikteydi⁵. Devletin yönetim şekli monarşik bir idareydi. Devlet fonksiyonlarını yönetme yetkisi ve egemenlik hakkı Osmanlı hanedanına mensup, usulüne göre tahta çıkan bir padişaha aitti⁶. Padişahların yasama ve yürütme yetkileri, dini kaideler (şer'i) ve gelenek (örfi) hukuk ile sınırları çizilmiştir. Böylece mutlak yönetme erkine sahip olan Osmanlı padişahları aslında sınırları çizilmiş bir nizam

---

¹Ergun Özbudun, *Türkiye'nin Siyasal Gelişmesi*, Ed.:Ergun Özbudun, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011, s.3.

²Adem Çaylak, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkileri", *Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s.23.

³Oral Sander, *Siyasî Tarih*, I, İmge Yayınevi, Ankara, 1994, s.50.

⁴Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s.28-30.

⁵Ergun Özbudun, a.g.e.,s.6.

⁶Talat Köseoğlu, *Demokraside Dâvalarımız*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1962, s.25.

dairesi içinde kalmak şartı ile meşruiyet kazanmışlardır. Osmanlı' da klasik dönemde⁷ monarşinin temsilcisi merkeziyetçi bir devlet vardı. Bir tarafta ayrıcalıklı tabaka olarak askeri (yönetenler), öbür tarafta reaya (yönetilenler) vardı⁸. Bu dönem de devlet merkezden idare edilen bürokrasisi ve güçlü ordu, mali teşkilatı ile etkileyici bir merkeziyetçi karakter sahibi olmuştur. Klasik dönemde merkezin çevre üzerindeki egemenliğini sağlayan unsurlardan birisi olan tımar sisteminin yerini, iltizam sisteminin almaya başlaması merkezin çevre üzerindeki mutlak denetimini zayıflatmıştır⁹.

Osmanlı devletinde on altıncı yüz yılın ilk yarısından on dokuzuncu yüz yıla kadar uzanan dönemde özellikle klasik dönemde oluşturduğu kurumsal yapısında önemli değişiklikler yaşamıştır. Osmanlı kurumlarının iç düzende ve dış genişlemedeki etkinliği birbiriyle ilişkili olduğu gibi bu kurumların değişiminde de iç ve dış etkenler karşılıklı rol oynadı¹⁰. Sürüp giden askeri mağlubiyetler ve toprak kayıpları, Osmanlıları Batının askeri üstünlüğünün altında yatan amilleri aramaya teşvik etti. On yedi yüzyıl da başlayıp yirminci yüzyılı da içine alan bir süreç içerisinde gerçekleştirilen ve farklı tarzlarda ortaya çıkan bu yenilikler, gelenekçi tarzda ve Batı örnek alınarak yapılan yenilikler olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Gelenekçi olarak nitelendirilen dönemde yapılan yeniliklerin temel düşüncesi, gerçekte sahip olunan devlet sisteminin mükemmel olduğu ve sorunun bu sistemin iyi işletilememesinden kaynaklandığı şeklinde idi. Bu yüzden yapılan tüm yeniliklerde amaç, Devleti eski, ilk biçimine döndürmeye çalışmak olmuştur. Ancak Duraklama döneminde, iç dinamikler kullanılarak, özgün bir sistem yaratılamamış ve Devlet içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarılamamıştır. Bu başarısız deneyimden sonra, bulunan en iyi çözüm ise Batı'yı örnek almak olmuştur. Batı örnek alınarak bir takım yeniliklerin yapılmaya başlanması Türk tarihinde, modernleşme, batılılaşma, çağdaşlaşma veya yenileşme tarihi olarak nitelendirilmiştir. Bu yepyeni süreç, Türkiye'de hukuk devleti olma ve demokrasiyi oluşturma mücadeleleri ile paralel, iç içe devam etmiş Osmanlı modernleşmesinin politik ve entelektüel sonuçları, Türkiye'de demokrasinin de gelişim sürecini belirlemiştir¹¹.

---

⁷Klasik dönem derken, Osmanlı Devleti'nin güç açısından zirvede olduğu dönem, İstanbul'un fethini kapsayacak şekilde, özellikle Kanuni dönemi (1520-1566) içine alan bir zaman dilimi kastedilmektedir. Sina Akşin, "Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", *Toplum ve Bilim, Birikim Yayınları*, İstanbul, 1977, s. 31.

⁸Adem Çaylak, a.g.e., s.26.

⁹Metin Heper, "Osmanlı'da Devlet Geleneği", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 13, Ankara, 1990, s.134.

¹⁰Metin Kunt, "*Siyasal Tarih*", Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III, Ed: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.60.

¹¹Hakan Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI/2, Kırşehir, 2005, s.146.

On yedinci yüzyıldan başlayarak yapılan yenilik hareketlerinin merkezinde askeri yapı bulunmaktadır. Osmanlı devlet adamları, on yedinci yüz yılın başlarında, imparatorluk yönetiminin pek çok eksikliği bulunduğunu fark etmişlerdi. İlk olarak, imparatorluğun çökmekte olduğu anladıklarında, Osmanlılar tarafından hissedilen şok ve özellikle on sekizinci yüz yılın sonunda maruz kaldıkları peş peşe gelen felaketlerin sebep olduğu travma, çok ciddi ve ıstıraplıydı. Çünkü toprak genişlemesi Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda önemli bir rol oynamaktaydı ve Osmanlı devlet adamlarının ekonomik çöküş ve mali yetersizliklerden kaygı duydukları bir sırada, toprak kaybı, gelir kaybı anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan gerilemenin dehşet verici bir şekilde fark edilişi, bütün Osmanlı reformlarının gerisindeki itici gücü teşkil etmişti¹². Genel olarak Osmanlı taktik ve strateji geleneklerinin de değişmesi gerekiyordu¹³. Bu koşullar bize ilk reform çabalarının neden militer alanda başladığını anlattığı gibi, neden dar ve yüzeysel kaldıklarını da gösterir. Çünkü militer sorunu çözümlenmek için teknoloji sorununu, onu çözümlenmek için de ekonomi ve maliye sorununu ele almak gerekti. Üstelik ekonomik güç düşüklüğü, savaş sanayinin geri kalışı, militer, teknik ve savaş yöntemlerindeki gelişmelerin izlenilmeyişinin ordu eğitimi sorunu üzerine olan etkilerini Osmanlı örneğinde daha önemli yapan yapısal koşullar da vardı¹⁴.

On sekizinci yüz yıl boyunca Avrupa toplumu önemli bir değişiklik geçirmiştir. Bir kere ordular merkezileşmiş, daimileşmişti. Silah sistemlerinde hafif toplara geçiyorlar, ateşli silahlarda ikinci bir aşama gerçekleştiriliyordu. Buharlı gemiye geçilmemişti; ama bahriye nizamı değişmişti. Bunların hepsi mali yapıda bir değişikliği getirmekteydi¹⁵. Ancak, Batılılaşma eksenli bakışın en büyük açmazı, şüphesiz Osmanlı gücünü ve değişim dinamiklerini hiçe sayması; Avrupa'yla karşılaşmayı ve Avrupa'dan ithal edileni, Osmanlı devlet ve toplum dönüşümünün merkezine koymasındaydı. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı'da yenileşme yahut reform denilince, doğrudan Batı'daki kurumlarla tekniğin ithali anlaşıldığı için Osmanlı'nın iç dönüşümünün analizi ihmal edildi¹⁶. İşte bu şartlar altında Osmanlı İmparatorluğu reformların ilham kaynağı olarak Batı'ya döndü¹⁷.

---

¹²Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.153-154.

¹³Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Haz.: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 75.

¹⁴Niyazi Berkes, a.g.e., s.77.

¹⁵İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.136.

¹⁶Selim Karahasanoğlu, *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri (1703-1876)*, Ed.: Ali Akyıldız, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, s.4.

¹⁷Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, AFA Yayınları, İstanbul, 1996, s.31.

III. Selim'den itibaren yenilikçi olarak ortaya çıkan padişahların hiç birinin düzeni değiştirmek gibi bir hedefi yoktur. Tersine, asıl amaç mevcut geleneği güçlendirmektir¹⁸. Osmanlı'da, Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar geçen zaman diliminde, Batılılaşma çabaları kendisini daha çok askeri alanda varlığını hissettirmiş ve diğer alanlardaki yenileşme hareketleri ise daha çok ikinci derece sürdürülmüştür. Daha önceleri ıslahat hareketleri ile başlayan ve değişimi kendi içerisinde arayan yenilik hareketleri, Tanzimat süreci ile dışa dönük bir anlayış ile devam etmiştir. Tanzimat ile siyasi ve sosyal hayatın çeşitli boyutlarına yönelik yenileşme hareketleri yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu yenilik çabaları temelde tepeden inme bir karakter göstermiş ve halk katmanlarına yerleşememiştir. Halktan kopuk olan yenilik hareketleri istenilen sonuçları vermekten uzak olmuştur.

Osmanlı Batılılaşması bir "Saray" ve "Elit" devrimiydi ve tepeden inme yöntemlerle toplumu değiştirmeyi hedeflemekteydi. Önce devletin ele geçirilmesi, daha sonra da toplumun değiştirilmesi Osmanlı bürokratlarının ve aydınlarının temel stratejisiydi. Bürokrasi, gerek Batıcı eğilimleri, gerekse halktan aldığı tepkiler sonucu halka yabancılaşmış ve halk ile olan bağını koparmıştı. Halkın, Batılılaşma hareketlerine karşı olumsuz tepkisinin nedeni, salt dinsel ve kültürel değildi. Batılılaşma sürecinde dışa bağımlılık ve sömürünün artması, halkın yoksullaşmasına neden oluyordu. Osmanlı ekonomisi, Elitlerin eliyle Batı kapitalizminin çıkarları doğrultusunda biçimlendirildikçe geriliyor ve bunun yükünü doğrudan halk omuzluyordu¹⁹. Osmanlı padişahları ve bürokratları, bozulan düzeni onarmak ve Batı karşısında tutunabilmek için Batılılaşmayı çare olarak düşünmüşlerdi. Ama Batılılaşma, sonuçta Osmanlı'nın bir yarı-sömürge ülke olmasından başka bir şeye yaramadı²⁰. Çünkü Batılı devletler tarafından empoze edilen bir anlaşma mahiyetinde olan Tanzimat ve Gülhane Fermanları ile beraber, Osmanlı'nın kendi vatandaşları ve kendi ülkesi üzerindeki hükümler hakları sınırlanmış ve bilhassa Avrupa'nın yerli temsilcisi durumunda bulunan azınlıklara imtiyazlar verilmiştir²¹.

Bilindiği gibi Türkiye'nin iç politikası, 1839 Tanzimat Fermanı'yla beraber Batıda ki gelişmelerden yoğun bir şekilde etkilenmeye başlamıştır²². Tanzimat dönemi ile başlayan

¹⁸ Abdullah Saydam, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu", *Genel Türk Tarihi*, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.531.

¹⁹ Kadir Canatan, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.61-62.

²⁰ Kadir Canatan, a.g.e., s.63.

²¹ Erol Güngör, *Dünden Bugüneyen Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1990, s.91-92.

²² Bekir Koçlar, "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet ilişkisi", *Türkler*, Yeni

batılılaşma süreci beraberinde klasik dönemde oluşturulan siyasal iktidar anlayışını biçimsel anlamda değişikliğe itmiştir. Önce askeri alanda Batı teknolojisini esas almakla başlayan, sonra eğitim ve idare gibi alanlara da yayılan reform hareketleri ve yenileşme çabaları doğrultusunda alınan önlemler ve girişilen uygulamalar yönetici sınıf içindeki güç dengesinde bozulmalar meydana getirmiştir. Daha sonraki anayasallaşma çabalarında başrolü oynayacak asker-sivil bürokrat aydın tabaka siyasal iktidarın dizginlerini eline aldıkça, yapılan reformlar ve iktisadi yapıdaki (toprak sistemi) değişiklikler yüzünden eski nüfuzlarını kaybeden diğer toplumsal tabakaların (sipahiler, şehirlerdeki esnaf ve zanaatçılar ve daha sonra da yerel eşraf ve küçük tüccar kesimleri) muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bunlara bir de yapılan yenilikleri dine aykırı göstererek, toplumdaki dinsel nitelikli muhalefet hareketlerinden yararlanan gelişmeler eklenmiştir. Böylece Osmanlı'nın son dönemlerinde görülen ve etkisi Cumhuriyet döneminde de devam eden gelen siyasal iktidar- muhalefet ilişkisinin iki boyutu genel hatları ile ortaya çıkmaya başlamıştır²³.

Osmanlı Devleti, on altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa devletleriyle ilişkilerinde çeşitli tavizler vermiştir. Bu tavizlerin başında ekonomik olduğu kadar siyasal sonuçlara da yol açan kapitülasyonlar gelmektedir. Lale devrinden itibaren Osmanlı Devleti, Batıyla ilişkilerini düşmanlık ekseninde komşuluk eksenine kaydırmış, sanat, düşünce ve insan merkezli ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır. Bu dönemde Avrupa medeniyetinin dinamiklerinin kavranması çabası dikkat çekicidir²⁴.

Lale devri, I. Mahmut, III. Mustafa ve I. Abdülhamit dönemlerinde Avrupa'nın öncelikle askeri gelişmişliğinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Fakat yine de matbaa ve sefaretlerin aracılık ettiği kültür ve medeniyet etkileşimlerinden söz etmek mümkündür²⁵. On sekizinci yüz yılda da askeri yapının ıslah edilmesi çabaları oldukça önemli bir yer tutacaktır. Askeri alandaki yenilik çabaları özellikle III. Selim döneminde yoğunluk kazanacaktır. Nizam-ı Cedid, dar anlamda bu dönemde yapılan askeri reformların; geniş anlamda ise, III. Selim devrinde yapılan bütün yeniliklerin ortak adıydı²⁶. Fakat askeri alanda yapılan ıslahatlar yetersiz kalmış ve toprak kayıplarının önüne geçilememiştir. Bu nedenle Osmanlı devlet adamları askeri alandaki ıslahatların yanında ayrıca diğer kurumlarda da Batının örnek

---

Türkiye Yayınları, XVI, 2002, s. 754.

²³ Adem Çaylak, a.g.e., s.38.

²⁴ Gürsoy Akça, Himmet Hülür, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, 2007, s.238.

²⁵ Gürsoy Akça, Himmet Hülür, a.g.m., s.238.

²⁶ Selim Karahasanoğlu, a.g.e., s.12.

alınmasını kabullenmişlerdir. Ancak buna rağmen kötü gidişat durdurulamamıştır. Devlet ve toplum düzenindeki bozuklukların büyük bir reform çabasıyla düzeltilebileceğini düşünen III. Selim, kendisinden önceki reformculardan farklı olarak reform girişimlerini topluma yaymaya çalışmıştır. Reform projesini oluşturmadan önce ileri gelen kişilerin reform düşüncelerini rapor şeklinde isteyerek "meşveret" usulünün alanını genişletmekle geleneğe katılımcılığın önünü açmakla modern gelişmelere uygun hareket etmiştir. Onun reformları Avrupa gelişmişliğine ilk bütünsel yönelim olması açısından önemlidir²⁷.

Osmanlı devlet yapısını etkileyen gerileme süreci ve bu sürece koşut gelişen dış askeri ve politik başarısızlıklar ile içte ayanların giderek artan bağımsız hareket etme eğilimleri devletin bütün yapısal unsurlarında ve bu arada hukuk düzeninde yenileşmeyi ihtiyaç haline getirmişti²⁸. III. Selim, devletin ekonomik, sosyal, politik ve hukuksal yapısındaki bozulmayı doğru okumuştur. Adalet kurumunun tesisi, rüşvet ve adam kayırmanın önlenmesi, devlet işlerinin gerekli ehliyeti bulunanlara emanet edilmesi için uğraşmıştır. Reform hareketlerinin gerek fikri alt yapısı ve gerekse pratiğe dönüşümünü devletin ileri gelenleri tarafından sağlanmıştır. Bu durum yeniliklerin halk tarafından benimsenmesini zorlaştırdığı gibi halk tabanına da yayılmasını da engellemiştir.

Katılımcılık bağlamında II. Mahmut döneminin önemli bir gelişmesi ayanlarla yapılan ve Sened-i İttifak olarak anılan anlaşmadır²⁹. On sekizinci yüzyıl Osmanlı tarihinin temel meselelerinden birini de ayanların yükselişi oluşturur³⁰. On sekizinci asırda mütesellim ve Ayan unvanlı ve fevkalâde yetkileri olan bu mahalli yöneticiler, taşra idaresinde, çok önemli iktidar sahipleri olurlar³¹. Ayanların edinmiş oldukları gücün hukuki bir dışavurumu anlamına gelebilecek olan Sened-i ittifak, 1808'de Osmanlı tarihinin ayanlıktan gelme yegâne sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa'nın çabalarıyla ortaya çıktı³². Yenilik hareketlerine yeni bir boyut ve daha geniş bir kapsam kazandıran II. Mahmut, yerelde otorite kurmuş olan beyler üzerinde Sened-i İttifak³³ (1808) ile bir kontrol mekanizması kurmuştur. Modern devlet anlayışına aykırı görünen bu yaklaşımı, ayanları, merkezi idarenin baskılarına karşı halkın

---

²⁷Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.34-36.

²⁸Gürsoy Akça, Himmet Hülür, a.g.m., s.239.

²⁹Gürsoy Akça, Himmet Hülür, a.g.m., s.242.

³⁰Selim Karahasanoğlu, a.g.e., s.16.

³¹İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2004, s.11.

³²Selim Karahasanoğlu, a.g.e., s.16.

³³bkz., Niyazi Berkes, a.g.e., s.137-145.

temsilcileri konumuna koyarak keyfi yönetime karşı kazanım şeklinde okumak da mümkündür³⁴.

II. Mahmut imtiyazları kaldırmaya kararlıydı. Sonradan birçok gözlemcilerin de katıldığı onun görüşüne göre, kaynağı kendisi olan yetkilerin dışında diğer bütün yetkiler ortadan kaldırılmadıkça ve Sultanın iradesi başkentte olduğu kadar eyaletlerde de tek otorite kaynağı kılınmadıkça, reform yolun hiç bir gerçek ilerleme mümkün olamazdı³⁵. II. Mahmut devletin siyasi birlik ve ahengini bozucu olaylara yeniden meydan vermemek ve ıslahatlarda zaruri olan otoriteyi sağlamak için, merkeziyet sistemine gitmekten başka hiç bir çare bulamamıştı³⁶. II. Mahmut kendisinden önceki yenilik hareketleri karşısında direnç gösteren Yeniçeri Ocağının varlığı devam ettikçe kendisine de engel olacağını düşünmüştür. Bunun üzerine ıslahatlara girişebilmek için öncelikle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gerektiğini anlayan II. Mahmut bu yönde çalışarak 17 Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın resmen kaldırıldığına dair ferman ve mahkeme ilâmı yayımlandı³⁷. II. Mahmut, ülkeye hakim olmak ve devlet gelirlerini toplamak için modern bir ordunun yetmeyeceğini, etkin bir bürokrasi örgütüne gerek olduğunu kavramıştı³⁸. II. Mahmut'un reformların başarısı için fonların temininden sonraki ikinci en önemli koşul, reformları yürütebilecek bir kadronun oluşturulmasıydı³⁹.

Osmanlı padişahları her dönem içerisinde oldukları şartlarda merkezileşme eğiliminde olmuşlardır. Merkezi idarenin her zaman gücünü korumak, güçlendirmek veya devamını sağlamak için çabalamışlardır. Merkezi hükümetin yetkilerini genişletirken, aynı zamanda, bu yetkilerin kullanıldığı mekanizmayı da geliştirmeye çalıştı⁴⁰. Ancak bu çabalar reel şartlar ile çoğu zaman uyuşmadığı için başarılı olamamıştır. II. Mahmut döneminde yapılan yenilikler kendisinden öncekilere göre daha geniş bir yelpazede yer alsa da, o dönem dünyasında yaşanan siyasi gelişmeler, milliyetçilik merkezli ayrılıkçı isyanlardan dolayı devletin dağılma girdabına sürüklenmesini engelleyememiştir.

Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde klasik sistemindeki bozulma hemen her alanda görülmeye başlamıştı. Eski hukuksal ve yönetsel

³⁴Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu –Toplum ve Ekonomi-*, Eren Yayıncılık, İstanbul,1996, s.346-347.

³⁵Bernard Lewis, a.g.e., s.79.

³⁶Talat Köseoğlu, a.g.e., s.54.

³⁷Selim Karahasanoğlu, a.g.e., s.26.

³⁸Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.67.

³⁹Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.69.

⁴⁰Bernard Lewis, a.g.e., s.90.

yöntemlerin uygulanmasındaki aksaklıklar hatta bu yöntemlerin uygulanamaz hale gelmesi, yeni gelişmeleri karşılayacak özellikten yoksun oluşları özellikle askeri ve ekonomik alanda yeni düzenlemelerin gerekliliğini göstermiştir. Nitekim Fransız İhtilali ile beraber Osmanlı, Batı medeniyetine kademe kademe teslim olmak zorunda kalmıştır⁴¹.

Osmanlı tarihinde, Tanzimat dönemi, üzerinde en fazla konuşulan ve bundan sonra da tartışılacak olan dönemlerden biridir. Bunun en önemli nedeni bu dönemin geleneksel Osmanlı siyaset kültüründen ve tavır alışından kesin hatlarıyla bir kopuşu ve aynı zamanda Avrupa medeniyet dairesine doğru yönelişi temsil etmesidir. Tanzimat'ın en önemli yeniliklerinden biri, ileri gelen merkez bürokratlarından oluşan ve reform kanunlarının hazırlanmasında önemli rol oynayan bir takım kurulların oluşmasıdır⁴².

Tanzimat kelimesi, Türkçede "*düzenlemeler*" anlamına gelmekte ve Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'dan esinlenen çok sayıda siyasi ve sosyal reformların gerçekleştirildiği bir dönemi (1839-1878) belirtmek için kullanılmaktadır⁴³. Tanzimat kelimesinin lügat manası ise "*düzenlemeler*" şeklinde verilebilir. Bu terim "*tanzim*" kelimesinin çoğulu olup, o da "*nizam verme*" anlamına gelmektedir⁴⁴. 1839'da Reşit Paşa'nın gayretleriyle, Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak bilinen yarı anayasal nitelikli fermanın ilan edilmesiyle Tanzimat dönemi başlamıştır. Reşit Paşa'nın söz konusu fermanı hazırlamasındaki gayelerinden birisi nihaî olarak tebaasının aynı medeni haklardan faydalandığı, vatandaşlığı otomatik olarak veren ve dini ilişkilere dayanmayan bir Osmanlı milleti meydana getirmenin temelini inşa etmektir. Gülhane Hatt-ı, bütün Osmanlı tebaasına bundan böyle eşitlik esasına göre muamele edileceğini taahhüt etmişti⁴⁵. Bu gaye ile duyurulan ferman toplumda gereken beklentiyi karşılayamamıştır. Hatta ne Müslümanları ne de gayrimüslim kesimi mutlu etmemiştir.

İlan edildiğinden beri bu hatt-ı hümayunun niteliğine ve bilhassa da içtenliğine ve ona dayalı Tanzimat politikalarına dair çok şiddetli tartışmalar olmuştur⁴⁶. Halkın yabancı olduğu

---

⁴¹Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.133.

⁴²Ergun Özbudun, a.g.e., s.16.

⁴³Şerif Mardin, a.g.e., s.9.

⁴⁴ Ahmet Cevat Eren, "Tanzimat", *İslam Ansiklopedisi*, XI, Ankara 1979, s. 710; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s.213.

⁴⁵Kemaleddin Taş, "Tanzimat ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, Fırat Üniversitesi, 2002, s.89.

⁴⁶Erik Jan Zürcher, a.g.e.,s.80.

bir zihni yapı ile oluşturulmuş fermanın başarıya ulaşması zor olmuştur. Tanzimat dönemindeki Batılılaşma hareketleri "*tepeden inme*" bir nitelik taşıdığından, toplumsal bir tabana dayanmamaktadır⁴⁷. Osmanlı modernleşme çabalarında din mezhep kanalından gayrimüslim Osmanlı tebaası üzerinde koruyuculuk iddiasında bulunan büyük devletlerin isteklerini yerine getirmek, hatta onlar istemeden gayrimüslim tebaaya bazı haklar vererek iç işlerine müdahaleleri önlemek düşüncesi belirleyici olmuştur. Batı baskısı ve bu baskının içeride oluşturduğu yenilikçi akımın etkisiyle devletin siyasal ve hukuksal yapısında düzenlemelere gidilerek kişilerin toplumsal, siyasal, ekonomik ve hukuksal durumlarında iyileştirmeler yapmak, bu alanlarda keyfiliği ortadan kaldırarak kurumsal güvenceler sağlamak idari ve hukuksal modernleşme çabalarının temel amaçlarındandı.

Osmanlı Devletindeki genel modernleşme, Batılılaşma çabaları Batıya ait birçok kurumun aktarımını ile sonuçlanmışsa da, bu çabalara ıslahatçı bir anlayış yön vermiş, devlet örgütü ve toplum yapısında eskinin kaldırılarak yeninin getirilmesi şeklinde değıldir. Eskinin yanına yeninin konulması şeklinde beliren bir modernleşme benimsenmiş ve daha çok Tanzimat döneminde belirginlik kazanan bu anlayışla, düalist bir karakter devlet ve topluma hakim olmuştur. Aslında bu durum, Tanzimat'ın temeli olan eşitlik ve adalet anlayışına aykırıdır⁴⁸. Tanzimat Fermanı, Osmanlı idari geleneğinde öteden beri tahta çıkan sultanlar tarafından kamuoyuna ilân edilen ve adalet namede denilen hatt-ı hümayunlar kategorisinde değerlendirilebilir; ancak, bu ferman, maddelerinden de anlaşılacağı üzere, geleneksel yapıyı kökten sarsacak yeni esaslar getirmekteydi. Müslim, gayrimüslim eşitliği, Yunan ve Sırp isyanlarıyla birlikte milliyetçi bir tutum sergileyen gayrimüslimlerin imparatorluktan ayrılmasını önlemek amacıyla ortaya atılan ve daha sonra sık sık vurgu yapılacak olan bir Osmanlı milleti oluşturmayı hedefleyen önemli projenin ilk adımıydı⁴⁹.

18 Şubat 1856'da, Paris antlaşmasının şartlarından biri olarak, Sultan tarafından yeni bir Islahat Fermanı ilan edildi⁵⁰. Femandaki hususlar eski hakları teyit etmenin bir hayli ötesine gitmiştir⁵¹. Ferman, Avrupa'nın zoruyla hazırlanmış ve Avrupa'nın müdahalesi için

⁴⁷Emre Kongar, *Toplumsal Değışme Kuramları ve Türkiye Gerçeğı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s.357.

⁴⁸Gürsoy Akça, *Himmet Hülür*, a.g.m., s.237.

⁴⁹Ali Akyıldız, *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri (1703-1876)*, Ed.: Ali Akyıldız, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, s.91.

⁵⁰Bernard Lewis, a.g.e., s.116.

⁵¹Sina Akşin, "*Siyasal Tarih*", Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III, Ed: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.130.

yeni vesileler yaratmış bulunuyordu⁵². Islahat Fermanı, Gülhane Hattı'na göre daha ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştı. Fermanla, Gülhane Hattı'yla bütün tebaaya tanınmış olan haklarla önceki padişahların dönemlerinde gayrimüslimlere verilen imtiyaz ve muafiyetler saklı tutulduğu gibi, bunların yeni ihtiyaçlara göre uyarlanması için patrikhanelerde hükümetin kontrolünde meclislerin kurulması öngörüldü. Bu meclislerin alacağı kararlar hükümetin onayından sonra geçerli olacaktır. Patriklere kaydı hayat şartıyla, yani yaşadıkları sürece görev yapma imkânı tanındı; Patriklerle ruhbanlara devlete bağlılık yemini etme şartı getirilip maaş bağlandı. Gayrimüslimlerin ruhani liderlerinin cemaatleri üzerinde daha önce var olan geniş yetkileri sadece dini konularla sınırlandırıldı. Cemaatlerin işlerinin, ruhban ve halkın temsilcilerinin görev yapacağı karma meclisler tarafından yürütülmesi kararlaştırıldı⁵³.

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat reformları, planlı ve programlı olmaktan ziyade, pratik ihtiyaçlara cevap verebilecek bir nitelikteydi. Tanzimatçıların sıkıntısı, reformları özümseyip hayata geçirecek memurlara, sağlam bir mali yapıya, yani paraya ve reformlar için gerekli olan zamana sahip olmamalarıydı. Tanzimat Fermanı, Osmanlı modernleşme tarihi açısından önemli ve sonraki gelişmeleri etkilemiş bir belgedir. Ülke ve özellikle gayrimüslim tebaa üzerinde oynanan emperyalist oyunların yoğun olduğu böyle bir dönemde Osmanlı yöneticilerinin bu projesinin belli ölçüde başarılı olduğu ifade edilebilir. Aynı şekilde, Islahat Fermanı da, Avrupa devletlerinin baskısıyla sadece gayrimüslimlere yönelik haklar tanıyan bir proje oldu ve Müslümanlarla gayrimüslimler arasında oluşturulmak istenen entegrasyona da bir engel oluşturmuştur. Tanzimat'ın reform politikaları hiçbir zaman halkın isteğine dayanmamıştı. Reformlar, başı çeken bürokratlar gerekli gördükleri ya da bu bürokratlar büyük devletlerin temsilcilerince hareket etmeye zorlanmış oldukları için bu reformları Osmanlı toplumuna zorla kabul ettirmişlerdi. Bu nedenle reformlara kitle desteği asla geniş değildi⁵⁴.

Türkiye'de Anayasal hareketlerin başlangıç noktası konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, Tanzimat dönemi boyunca zaman zaman yayınlanan fermanlarda anayasal hareketlere bir basamak olma niteliği daha açık ve nettir⁵⁵. Osmanlı Devleti'ndeki çöküşü durdurabilmek amacıyla ilân edilen Tanzimat Fermanı ve Tanzimat döneminde(1839-1876) yapılan tüm modernleşme çabaları istenilen sonuçları vermemiştir. Müslüman olmayan

---

⁵²Sina Akşin, a.g.e.,s.131.

⁵³Ali Akyıldız, a.g.m., s.96.

⁵⁴Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.102.

⁵⁵Temuçin Faik Ertan, "Osmanlı Devleti'nde Anayasalı Rejime Geçiş (1876 Kanun-ı Esasi'si)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1-2, Ankara, 1995, s.98.

unsurlar, Tanzimat'la birlikte gelen yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerden memnun olmamışlardır ve 1856 Islahat Fermanında daha geniş haklar tanınmasıyla güçlenerek bağımsızlık amaçlı isyanları sürdürmüşlerdir⁵⁶.

1.1.1. I. Meşrutiyet Yönetimi

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bir taraftan İmparatorluğa tekrar eski gücünü kazandırmayı amaçlayan yenilikler ve bunlara karşı muhafazakâr ve dinsel çevrelerden gelen tepkiler, diğer taraftan güçlü devletlerin Osmanlı içindeki farklı milliyet kökenine sahip toplulukları etkileyerek kendi yanlarına çekme çabaları hız kazanmıştı. Bütün bunlar devlet yapısında ve hukuksal alanda yeniliklerin iç ve dış dengelerin muhasebesine göre yapılmasını beraberinde getirdi⁵⁷. II. Mahmut'un ve ondan sonrakilerin reformları İmparatorlukta okumuş, idealist ve tutkulu bir yeni idareci ve egemen elit yaratmıştır. Osmanlı hükümet ve toplumunun değişimi onlara yeni fırsatlar ve arzular vermiştir⁵⁸.

I. Meşrutiyet dönemi öncesi asıl muhalefet hareketini, Tanzimat döneminde ortaya çıkan ve Genç veya Yeni Osmanlılar olarak isimlendirilen aydınlar başlatmışlardır⁵⁹. Genç Türk hareketinin ilk habercilerini, III. Sultan Selim'in başlattığı, sonra da haleflerinin sürdürdüğü ıslahatlarda (reformlarda) bulmak mümkündür. Bu hareket, Sultan'ın ilk resmi Anayasa'yı ilan etmek zorunda kaldığı 1876 yılında doruğuna ulaşmıştır⁶⁰. Yeni Osmanlılar 1865'te İstanbul'da gizlice örgütlenmişlerdir. Onlara göre çözüm, İmparatorluğa temsili, anayasal ve parlamenter bir yönetimin getirilmesinde ve böylece Müslüman gayrimüslim bütün Osmanlı tebaasına tam bir yurttaşlık ve devlete sadakat duygusunun aşılmasında yatıyordu⁶¹. Genç Osmanlılar denilecek bu grup daha çok basın yolu ile muhalif düşüncelerini yaymıştır. Cemiyetin çok kıymetli fikir adamları, imkân buldukça yurt içinde, bulamadıkça yurt dışında basın vasıtasıyla siyasi ve toplumsal mevcut olan bozuklukların giderilmesini cesaretle yayınlıyorlardı⁶².

---

⁵⁶Yaşar Özüçetin, "Türkçülük", *Türk Yurdu*, XXII/173, Ankara, 2002, s.6.

⁵⁷Gürsoy Akça, *Himmet Hülür*, a.g.m., s.254.

⁵⁸Bernard Lewis, a.g.e., s.149-150.

⁵⁹Hakan Uzun, a.g.m., s.149.

⁶⁰Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, Çev: Fatmagül Berktaş (Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s.8.

⁶¹Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.105.

⁶²Talat Köseoğlu, a.g.e., s.68.

"Yeni Osmanlılar" yönetici seçkinler sınıfı içerisindeki küçük bir topluluktur. Bunların örgütlü faaliyetleri beş yıldan fazla sürmemiştir. Sıkı şekilde örgütlenmemişlerdir ve topluluk üyelerinin düşünceleri birbirinden çok farklıdır. Buna rağmen Türkiye ve Türkiye ötesinde şaşırtıcı ölçüde etkileri oldu. 1876 Anayasası'nın oluşumunu ve 1878 sonrasında padişahın istibdat yönetimine muhalefet edecek olan ve onların yazıları üzerine temellendirilmiş olan Osmanlı meşrutiyet hareketini dolaylı yoldan bile olsa büyük ölçüde etkilemişlerdir⁶³. Devlet iktidarı ortaya üç sorun çıkarmıştır. Bunlar, iktidarın kazanılması, kullanılması ve sınırlarının tespit edilmesidir. Bu sorunların çözümlenmesi ve temel bir takım kurallara bağlanmasının gerekliliği de, modern devletlerin hemen hepsinde, anayasa diye adlandırılan ve özel bir niteliğe ve güce sahip bir metnin ortaya çıkmasına neden olmuştur⁶⁴. Devlet sistemi ve hukuksal yapıda, içeride ortaya çıkan sorunları çözmek ve dünyadaki gelişmelere uyum sağlamak için anayasal bir düzenleme benimsenerek ilk kapsamlı anayasa olan Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasına gidilmiştir. Yeni Osmanlılara göre kurulacak bu yeni düzen, padişah ve yöneticilerin, keyfi ve baskıcı uygulamalarına karşı aydınlar ve halk için güvence oluşturacaktı⁶⁵. Yürütmenin parlamento karşısında sorumlu olduğu meşruti bir yönetime geçmeyi amaçlamışlardır⁶⁶. Tanzimat dönemi uygulanan ekonomik politikaların devleti malî yönden Avrupalılara esir ettiğini söyleyen Yeni Osmanlılar, kapitülasyonların kaldırılmasını istemişlerdir⁶⁷. Tanzimatçıların dış politikasını da eleştiren Yeni Osmanlılar, siyasî bakımdan Avrupa'ya bağımlı hale geldiğini söyleyerek, dış politika da bağımsız hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Kanuni Esasi, kişi hak ve özgürlükleri alanındaki düzenlemeleri yargısal güvenceye bağlayarak bu alandaki gelişime önemli katkıda bulunmuştur. Kanuni Esasi Osmanlı halklarına tanınan hakların meclis garantisine alınması açısından önemli olduğu gibi, Avrupalıların Osmanlı topraklarını parçalama planlarını önleyici olması bakımından da önemlidir. Kanunda İslam dini kurallarının geleneksel konumları ve padişahın hilafet sıfatı korunmuş olmakla birlikte hükümette ruhani ve cismani kuvvetlerin ayırımına gidilmiş olması, dinler ve mezhepler arasında eşitliğin kabul edilmesi ve dinlerin ve mezheplerin faaliyet

⁶³Erik Jan Zürcher, a.g.e.,s.107-108.

⁶⁴Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996, s.18.

⁶⁵Sina Akşin, a.g.e.,s.146.

⁶⁶Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasî Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s.174.

⁶⁷Şerif Mardin, "19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.345.

serbestisinin hükümet güvencesi altına alınması, ulemanın nüfuzunu kırmıştır. Bu, vatandaşlık temelinde bütünleşmeye katkı sağlayarak ıslahat çabalarının önünü açmıştır⁶⁸.

Kanun-i Esasi'de her ne kadar yasama padişahın iradesi ile kontrol altında tutuluyor ve Meclis-i Mebusan tek başına kanun çıkaramıyor ise de, Mebusan Meclisi yasama faaliyetine katılma hakkına sahiptir ve onsuz yasa yapılamazdı. Bu şekilde tüm olumsuzluklara ve eksikliklerine rağmen Mebusan Meclisi, padişah karşısında denetim, gözetim ve fren organı durumuna gelmiştir⁶⁹. İlan edilen Kanun-i Esasi, Hükümdarın zaten var olan hak ve yetkileri bir de Anayasa garantisi altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan 1876 Kanun-i Esasi halktan oluşmuş bir kurucu meclis tarafından yapılmış ve onay için tekrar halk iradesine sunulmuş değildir. Ayrıca Kanun-i Esasi'de son söz padişaha verilmişti. Meclis padişaha bağlıydı ve padişah meclisi fesih yetkisine de sahipti. Dolayısıyla meclisin gerçek anlamda halkı temsil gücü yoktu. Meclisin yasama eylemi de padişahın uygun görmesi durumunda gerçekleşebiliyordu⁷⁰. 1876 Kanun-i Esasi'nin sahip olduğu bu özelliklerle, Osmanlı Devleti'nde, gerçek anlamda meşruti bir yönetim oluşturulamamıştır. Çünkü bu ilk anayasanın inşasında halk bulunmamış, toplumsal bir destek ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla bu anayasal süreci koruma görevi sivil bürokrat aydın kesim ve diğer paydaşı askeri kişilere kalmıştır.

I. Meşrutiyetin ilanı ile yeni bir siyasal ve hukuksal düzen kurulmuştur. Dönemin Sultanı II. Abdülhamit, yeni sistemden memnuniyetini belirtmiş olsa da onun işlerlik kazanmasını engelleme çabalarından uzak durmamıştır. Onun bu çabaları hürriyet taraftarı kişi ve örgütlerin oluşum ve gelişimlerini hızlandırmış ve zamanla mutlakiyet aleyhtarı bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur⁷¹. II. Abdülhamit 13 Şubat 1878'de meclisi süresiz tatil etti. Padişah meclisi tatil etmesine rağmen anayasayı kaldırmamıştır. Bundan sonra padişaha karşı fikri hareketler, gerek yurt içi ve gerekse yurt dışından çalışmalarını sürdürdüler⁷². Siyasal ve hukuksal yapıdaki yenilikler bir yandan geleneğin tepkisiyle baş etmek zorunda kalırken diğer yandan düzen ve değişimle ilgili Batılı görüşlerin deneme alanı haline geldi. Abdülhamit yönetimine karşıtlığın birleştirdiği, gerçekte ayrışma

⁶⁸Gürsoy Akça, Himmet Hülür, a.g.m., s.257-258.

⁶⁹Bülent Tanör, a.g.e., s.112.

⁷⁰Hakan Uzun, a.g.m., s.154.

⁷¹Gürsoy Akça, Himmet Hülür, a.g.m., s.258.

⁷²Ramazan Hurç, "1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Siyasî Hareketler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Elazığ, 1997, s.151.

potansiyeline sahip çok farklı düşünce gruplarından oluşan Genç Türkler meşrutî yönetimin yeniden tesisi için siyasi hamleler yapmaya devam ettiler. Meşrutîyet rejimini yeniden yürürlüğe koyabilmek amacıyla II. Abdülhamit'e karşı başlatılan mücadele fikri, Yeni Osmanlılar tarafından bırakılan tarihi ideale uygun olarak, Jön Türk hareketinin doğmasına ve bu harekete paralel olarak gelişen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşuna sebebiyet vermiştir⁷³. Avrupa'daki Jön Türk hareketinin yayınlarının çeşitli şekillerde Türkiye'ye ulaştırılmasının da yardımıyla, ülke içindeki muhalefet hareketi, özellikle genç subaylar ve diğer devlet görevlileri arasında güç kazandı. Bu gruplardan biri, 1906 yılında Selanik'te *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni* kurdu. 1907 yılında Selanik grubu Paris'teki Jön Türklerle temasa geçti ve Ahmet Rıza'nın fikirlerini kendi fikirlerine Prens Sabahattin'in fikirlerinden daha yakın bulduklarından, sonuçta İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleştiler⁷⁴. Yakın tarihimiz açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen II. Meşrutîyet hareketi, Osmanlı toplumundaki yenileşme ve modernleşme çabalarının devamı olarak algılanmalıdır. Lale Devri ile başlayıp Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutîyet dönemleriyle tamamlanma aşamasına erişen bu hareket, uzun soluklu batılılaşma sürecinin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkmıştır⁷⁵. Zira II. Abdülhamit'e karşı ilk muhalefet hareketini geliştiren Yeni Osmanlılar, I. Meşrutîyet'in ilan edilmesini sağlamışlardı. Jön Türkler bu özellikleriyle, Yeni Osmanlıların bir kuşak sonraki devamı niteliğindedir⁷⁶.

1.1.2. II. Meşrutîyet Yönetimi

II. Meşrutîyet öncesinde büyük devletler, gayrimüslim Osmanlı halklarını, onların haklarını korumak gerekçesiyle devletin müdahale ve yargı alanından çıkarmışlardı. Müslüman halk kendi devletinden böyle bir koruma görmediği gibi devletin keyfi uygulamalarından bunalmıştı. Bu durumda hak ve hürriyet arayışından çok devlet otoritesinin keyfi kullanımının hukukla sınırlandırılmasını sağlayacak bir araç olarak anayasayı ve anayasal yönetimi seslendiren aydınları destekliyordu⁷⁷. Sonuç itibarıyla II. Meşrutîyet dönemine gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu içte gayrimüslimlerin isyanları ve baskıları, dışta Avrupa'nın sömürüsü, müdahalesi ve kontrolü altında bulunuyordu. Böyle bir imparatorluğu siyasi, idari, felsefi teorilerle ve pratiklerle kurtarmak imkânsızdı. 1908'de

⁷³Kazım Karabekir, *İttihad ve terakki Cemiyeti (1896-1909)*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.80.

⁷⁴Ergun Özbudun, a.g.e.,s.43.

⁷⁵Nevzat Artunç, "II. Meşrutîyet'in İlanı", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı:45, Ankara, 2008, s.65.

⁷⁶Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.31.

⁷⁷Gülnehal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.1996, s.86.

İttihat ve Terakki Fırkası imkânsız başarmak için iktidara el koyuyordu. Reçetesi çok basitti: Abdülhamit'i düşürmek, Meşrutiyet rejimini geri getirmek⁷⁸.

Yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı aydınlarına meşrutiyetin yeniden ilanı konusunda cesaret ve teşvik sağlayan olaylar yaşandı. Abdülhamit'in ağırlıklı olarak alaylılardan oluşan Hassa Ordusu mensuplarına maaş ve yükselmeye kolaylıklar sağlayarak koruması mektepli subayları rahatsız etmişti. Ayrıca, Sultanın dış müdahaleyi önleyemeyeceği ve ülkede siyasal bütünlüğü sağlayamayacağı endişesi aşırı fikirlerin askeri çevrelerde kabul görmesinde etkili olmuştu⁷⁹. Ordu içerisinde yaşanan bu ayrışma zamanla daha da derinleşmiştir. Orduda hakim olmak ve yeni bir anlayışı hakim kılmak isteyen Harbiyeli subaylar alaylı denilen ve erler arasından kabiliyet kriteri ile seçilen subayları tasfiyeye girişince bu subaylar ve subay olarak kalmak isteyen erler arasında başlayan huzursuzluk kısa zamanda tüm orduya yayıldı⁸⁰.

Yaşanan önemli gelişmelerden bir diğeri de; 9-10 Haziran 1908'de İngiliz ve Rus hükümdarlarının Reval buluşması, Avrupa'nın Hasta Adamının cenaze törenini haber veriyor gözüktü ve her derde dava meşrutiyete acilen ihtiyaç bulunduğunu telkin etmiştir⁸¹. Rus Çarı'nın bir araya gelmesi İttihatçılar için bir dönüm noktasıydı. İngilizlerin ve Rusların yaptıkları görüşmeden sızan sonuçlara göre, Osmanlı toprakları yeniden paylaşılacak, Rumeli parçalanacak, padişah ise ordularını göndermeyerek bu duruma boyun eğecekti. İttihat ve Terakki açısından bu, asla kabul edilemez bir durumdu. Bu cemiyet 1908 yılı başlarından itibaren yürüttüğü yoğun çalışmalar sonucunda amacına ulaşmıştır. Padişah pes etti ve 23 Temmuz 1908 gecesini otuz yıllık bir aradan sonra Kanun-ı Esasi yeniden yürürlüğe konuldu⁸². İttihat ve Terakki'nin baskısıyla Padişah II. Abdülhamit, anayasayı ikinci kez yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nde siyasi parti bolluğu yaşanmıştır⁸³. Bunlardan en güçlüleri İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır⁸⁴.

⁷⁸Bayram Kodaman, "II Meşrutiyet Dönemi", *Türkler*, XIII, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.290.

⁷⁹Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,200, s.173-174.

⁸⁰Gürsoy Akça, *Himmet Hülür*, a.g.m.,s.261.

⁸¹Bernard Lewis, a.g.e., s.204.

⁸²Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.136.

⁸³Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Arba yayınları, İstanbul, 1995 s.233-358.

⁸⁴Cevat Naki Akkerman, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara, 1950, s.26.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Kasım- Aralık aylarında yapılan seçimleri İttihat ve Terakki listelerinde yer alan adaylar kazanmıştır. İttihatçılar toplam 288 kişiden oluşan Meclis-i Mebusan da çoğunluğu sağlamışlardır⁸⁵. Çok geçmeden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefet örgütlenmiştir. Ahrar Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye Fırkası, Mutedil Hürriyet Perveran Fırkası, Ahali Fırkası ve Sosyalist Fırkası gibi siyasi oluşumlar İttihat ve Terakki'ye karşı olan muhalefetin genişlemesine neden olmuştur⁸⁶. 1908 genel seçimlerinde, sadece bir diğer parti (Ahrar) aday gösterdi. Bu adaylardan Ankara'da bir kişi seçildi; İstanbul'daki diğerleri hep kaybettiler. Fakat seçimden sonra, çoğu Hıristiyan birçok milletvekili (mebus), liberallerin (Ahrar) lehinde bir parlamenter muhalefet grubu teşkil etmeye başladı; daha çok yeni parti kuruldu ve hoşnutsuz milletvekilleri arasında destekçileri de buldu. Fakat bunlardan hiç biri, İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidar tekeline karşı gerçek bir tehdit teşkil edecek güçte değildi⁸⁷.

Muhalefet en ciddi eylemini 31 Mart Olayı⁸⁸ ile gerçekleştirmiş ve İttihat ve Terakki'yi ortadan kaldırmak istemiştir⁸⁹. İsyan üzerine Makedonya'daki Üçüncü Ordu düzenli birliklerinden ve gönüllülerden oluşan, Ordu komutanı Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu, İstanbul'a yürüyerek 24 Nisan'da fazla bir direnişle karşılaşmaksızın şehri işgal etti ve isyanı bastırdı. 27 Nisan Meclis-i Umumi'nin birlikte toplanan iki meclisi, Abdülhamit'i tahtan indirerek, küçük erkek kardeşi Mehmet Reşat Efendi'yi Beşinci Mehmet unvanı ile padişah ilan etti⁹⁰. Yeni Sultan Mehmet Reşat ise, saray personelini bastan aşağı temizleyen ve oradaki kilit mevkilere kendi adamlarını getiren İttihat ve Terakki'nin denetimi altına girmiştir⁹¹. İttihat ve Terakki'nin bu egemenliği 1911 yılına kadar ciddi bir muhalefet ile karşılaşmadı. 1912 tarihinde yapılan ve tam bir eşitlik içinde geçmeyen "*dayaklı seçimler*" veya "*sopalı seçimler*" olarak adlandırılan seçimleri İttihatçıların kazanması, siyasal muhalefetin mecliste etkin olma umudunu yitirerek yasa dışı yollara başvurmasında ve anayasal olmayan bir nitelik kazanmasında etkili olmuştur. İttihat ve Terakkiye karşı

⁸⁵Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, s.47.

⁸⁶Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.286.

⁸⁷Bernard Lewis, a.g.e., s.376-377.

⁸⁸İsyanı bastırmak üzere Selanik'ten Mahmut Şevket Paşa komutasında İstanbul'a giren Hareket Ordusu, doğru Yıldız Sarayı'na geldi. Hazineyi, asırlardan beri toplanmış olan kıymetli yadigarları ve dünyanın en zengin kütüphanelerinden olan saray kitaplığını yağma ettiler. Padişahın arabası bile parçalanıp paylaşıldı. Sultan İkinci Abdülhamit Han, İttihat ve Terakki ileri gelenlerince tahttan indirildi, yerine kendinden iki yas küçük olan kardeşi Muhammed Reşad getirildi. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz., Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.143-148.

⁸⁹Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s.176.

⁹⁰Ergun Özbudun, a.g.e.,s.44-45.

⁹¹Bernard Lewis, a.g.e., s.,216-217.

muhalefet, 1913 Babı Ali baskınıyla iktidarı ele geçirmesinden sonra da, komplo şeklinde yasa dışı faaliyetlere başvurma stratejisine devam etmiştir. Bunlar arasında en önemli girişim Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesine yol açan komplo olup, bu olay iktidarın sertleşmesine ve muhalifleri idam da dahil olmak üzere çeşitli cezalara çarpturmasına yol açmıştır. Böylece muhalefet iktidarın partileri kapatmamasına kaşın faaliyetlerine son vermiştir⁹².

Burada İttihat ve Terakki örgütüne ait ve dikkatleri çeken beş özellik bulunmaktadır. İttihat ve Terakki üyeleri Türk ulusçuluğu ideolojisine sahip kişilerdir. Genç bir üye profiline sahip olan örgütte, mesleki olarak subay ve memurların ön plana çıktığı görülmektedir. İttihat ve Terakkililerin genelde Batı tarzı okullarda okumuş, kapitalist toplum arayışında oldukları da göze çarpmaktadır⁹³. Yine Cemiyet geniş bir toplumsal tabana ve heterojen bir sınıf yapısına sahip olmakla beraber, hiçbir zaman iktidar yapısını işçi ve köylüleri içine alacak kadar geniş bir tabana oturtma hedefine yönelmemiştir. Ancak böyle bir hedef olmamasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu içinde büyük bir kitleyi arkasına alan ilk örgüt olmuştur⁹⁴. İttihat ve Terakki içinde göze çarpan başka bir özellik de ikili bir yapının hakim olmasıdır. İkili yapıdan kastedilen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Fırkası'nın iki farkı yapılanmayı temsil etmesidir. Cemiyet, üyeleri olan yerel ve merkezi kongreler toplayan, kültür ve toplumsal dayanışma örgütü olarak görülmekle beraber İttihat ve Terakki'nin esası bu cemiyetten doğmaktadır. İttihat ve Terakki Fırkası ise sadece Mebusan Meclisi'ndeki vekillerden oluşmakta bir nevi parti grubu işlevi görmektedir⁹⁵. İttihat ve Terakki yönetimi, I. Dünya Savaşı yıllarının getirdiği ağır şartlar siyasi mekanizmanın işlerliğini yok etmiştir. Bu durumdan İttihat ve Terakki yönetimi de şüphesiz olumsuz etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyen itici güç, İttihat ve Terakki'nin kendisi olunca yenilginin de mimarı olarak ta görülmüştür. Bu nedenle bundan sonraki süreçte iktidar paylaşımında ve yeni rejimin inşası sürecinde, İttihat ve Terakki zihniyetine yer verilmiş hatta mücadele edilen bir taraf olmuştur.

II. Meşrutiyet dönemi, Türk siyasal tarihi ve özellikle de Cumhuriyet tarihi için "*Siyasi bir Laboratuvar*" olarak nitelendirildiği kadar ehemmiyetlidir. Bir kere bu dönem, Cumhuriyet tarihi açısından dönüm noktası olacak gelişmeler bakımından bir başlangıç noktası olmasının yanında, siyasal partileşme, iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumsallaşması ve Cumhuriyet

⁹² Abdullah İslamoğlu, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet 1908-1913*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2004, s.166-167.

⁹³ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Kırangıç Yayınları, Ankara, 2004, s.47.

⁹⁴ Feroz Ahmad, , a.g.e., s.265.

⁹⁵ Sina Akşin, a.g.e., s.56-57.

dönemine taşınması açısından da önemlidir. II. Meşrutiyet dönemi Türk siyasal hayatında siyasal partilerin geçirdiği değişim ve iktidar-muhalefet ilişkisi açılarından da bire geleneğin başlatıcısı olmuştur⁹⁶.

1.2. Cumhuriyet Döneminde Siyasal Yapı

İttihat ve Terakki yönetimi, I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan taraf olunca, savaş sonrası imzalanan Mondros Ateşkesini beklemeden yurt dışına çıkmışlardır. Yenilginin getirdiği ağır şartlar sonucu, Osmanlı Devleti'nin siyasi mekanizması adeta çökmüştü. Her alanda yaşanan bağımsızlık sorununun yanında ülke toprakları işgallere açık hale gelmiştir. Çok geçmeden başlayan fiili işgaller sonucu, Osmanlı Devleti tamamen teslim alınmıştır. Bu şartlar, bağımsızlık mücadelesinin yerel güçler tarafından yapılması durumunu doğurmuştur. Ufuktaki barış antlaşmasıyla da ülkenin büyük bölümlerinin terk edilmek zorunda kalınacağına açıkça görülmesi, ülke çapında yerel direniş örgütlerinin kurulmasına yol açtı. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin toplanmasına kadar geçen bu yaklaşık iki yıllık süreye “yerel kongre iktidarları” dönemi adı verilebilir⁹⁷. Başlangıçta birbirinden bağımsız olan bu yerel örgütler daha sonra amaç ve yöntem birliği paydasında birleştirilmiştir. Böylece daha etkin bir hale getirilmiştir. Genellikle *Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri* adı altında örgütlenen bu kuruluşların amacı, yörelerinin ezici Türk-Müslüman çoğunluklu olduğunu ve Osmanlı Devleti içinde kalmak istediğini vurgulayarak, bunların barış antlaşmasında ülkeden ayrılmasını önlemeye çalışmaktı⁹⁸. Bu amaçları için hem silahlı hem de basın yayın yolu tercih etmişlerdir. Kendini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak sunan bu kongre, Amerikan mandası dahil olmak üzere birçok seçeneği tartıştı, ama sonunda Erzurum'da benimsenen kararları ilan etti⁹⁹.

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul Meclisi'nin (Meclis-i Mebusan'ın) 16 Mart 1920'de dağıtılmasından sonra 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına, 19 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün illere (o zamanki adıyla livalara) ve kolordu komutanlıklarına göndermiş olduğu seçim tebliğine göre, her ilden 5 temsilci seçilerek Ankara'ya gönderilmiştir¹⁰⁰.

⁹⁶ Adem Çaylak, a.g.e., s.39-40.

⁹⁷ Ergun Özbudun, a.g.e., s.59.

⁹⁸ Ergun Özbudun, a.g.e., s.59.

⁹⁹ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.220.

¹⁰⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Haziran, 2012, s.8.

Milli mücadelenin yürütüldüğü dönemde bu cemiyetlerin katılımıyla kurulan Büyük Millet Meclisi, kurtuluş savaşını hem yürüten hem de organize eden bir görev üstlenmiştir. Bu dönemde ülkenin bağımsızlığı mücadelesi ortak amaç olduğu için kesin hatlarıyla ayrılan bir muhalif hareket görülmemiştir. Sağdan sola her fikrin sahibi mecliste üyeydi. Birleşilen ana nokta yurdun işgalden kurtarılmasıdır¹⁰¹.

Ankara'da toplanan meclis, iki dereceli seçim sistemine göre yapılan seçimle gelen yeni üyeler ile eski Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından katılan toplam 437 üyeden oluşmuştur. Ancak 437 üyenin 337'si dönemi tamamlayabilmiştir. 437 mebusan 23'ü Meclis'e katılmadan istifa etmiş veya müstafi addedilmiştir. 18'i Meclis'e katıldıktan sonra ölmüş, 12 üye memuriyeti tercih ettiği için mebusluktan ayrılmış, 2'si iki ayrı yerden seçildikleri için birini tercih etmiş, 2'sinin mebuslukları reddedilmiş, 3'ünün mebuslukları ıskat¹⁰² edilmiş, 34'ü Meclis'e katılmadan istifa etmiş, 6'sı ise Meclis'e katılmadan ölmüştür¹⁰³. Millet Meclisinin toplanmasıyla direniş hareketi bir aşama kaydetmişti. Padişah-Halife'nin otoritesini resmen tanımaya devam etmekle birlikte, milliyetçi hareketin Ankara'daki komuta merkezi artık tam bir hükümet niteliğini almıştı¹⁰⁴.

Meclis içindeki tüm hizipleşmeler ve sonu gelmeyen tartışmalar karşısında, Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturup grubun başına geçmiş ve Meclis'te beliren diğer oluşumları ortadan kaldırmıştır¹⁰⁵. Birinci Grup üyelerinin Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğine bağlı daha radikal reformcu milletvekillerinden oluşmasına karşılık, İkinci Grup üyeleri, sosyal bakımdan daha muhafazakâr, siyasal bakımdan da daha liberal görüşlere sahiptirler¹⁰⁶. Bu grubun içerisinde yenilikçi-batıcı bir kanat ile İslamcı-muhafazakâr bir kesim vardı. Birinci grubun başında bulunan Mustafa Kemal siyasi hamleler ile ikinci grubu etkisiz kılmaya çalışmıştır. Bu dönemde Meclis'te bu iki grubun çatışması dışında gerçek manada örgütlü bir muhalefet görülmemiştir. İkinci grubun muhalefeti genelde dağınık bir şekilde olduğu için etkisi zayıf olmuştur.

¹⁰¹İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.,56.

¹⁰²*Düşürme, Düşürülme* anlamına gelir. Bkz., *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.1655.

¹⁰³TUİK, a.g.e., s.9.

¹⁰⁴Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.221.

¹⁰⁵Adem Çaylak, a.g.e., s.43.

¹⁰⁶Ergun Özbudun, a.g.e.,s.69.

Mustafa Kemal şimdi siyasal mücadelenin gelecek evrelerine hazırlanıyordu. İlk ihtiyacı bir siyasal örgüt idi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ulusal kurtuluş mücadelesinde yeterlilikte işe yaramıştı. Fakat barış ve bağımsızlığa kavuşmuş bir ülkenin ihtiyaçlarına yeterli değildi. Mustafa Kemal şimdi onu gerçek bir siyasi parti haline getirmek işine koyuldu. Daha 6 Aralık 1922'de, Halk Partisi (Fırkası) adını alacak yeni bir partinin teşkili hakkında basına ilk bildiriye yaptı ve ülkenin eğitilmiş sınıflarını doğrudan doğruya kendisine görüşlerini bildirmeye çağırdı. 8 Nisan 1923'te dokuz umdelik bir bildiri yayınladı. Bu dokuz umde onun egemenlik, temsili hükümet ve saltanatın ilgası hakkındaki görüşlerini tekrarlıyor ve özellikle mali ve idari konularda birçok zorunlu reform tasarıları çiziyordu¹⁰⁷.

Mustafa Kemal Paşa 6 Aralık 1922'de basına verdiği demeçte niçin Halk Fırkası adıyla bir parti kuracağını ve parti kurmaktaki amacını şöyle açıklamıştır; Kurtuluş Savaşındaki başarıyı siyaset, yönetim ve ekonomi alanında da sürdürmek ve gerekli atılımlarla, devrimlerle tamamlamak, yeni düzenlemeleri uzun süreli bir programa dayandırmaktır. Böyle bir programı kişisellikten kurtarmak ve vatandaş çoğunluğunun desteğini sağlamak ve kurulacak partiyi halkçılık esasına oturtmak olmak üzere dört noktada açıklamıştır¹⁰⁸. Mustafa Kemal'in Türkiye'nin yeniden kuruluş mücadelesinde bir siyasal araç olarak kurduğu Halk Partisi, kurtuluş için silahlı mücadele evresinde hizmet gören Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin halefi oldu¹⁰⁹. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'ndaki başarıyı siyaset, yönetim ve ekonomi alanında da sürdürmek ve bu başarıyı gerekli atılımlarla ve devrimlerle tamamlamak amacıyla Halk Partisi'ni kurmuştur.

TBMM' de bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, bir siyasal partiye dönüşerek, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin büyük bir kısmının hem yöneticisi hem de baş aktörü olmuştur¹¹⁰. Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetimi kurulduktan sonra sistemli muhalefet çabaları olarak ortaya çıkmış iki partiden bahsedebilmek mümkündür. Cemiyetten partiye dönüşen Halk Fırkası, 1923- 1946 yıllarını kapsayan süreçte ülke yönetiminde söz sahibi olan tek güç olma yetkisini elinde tutmuştur. Bu yirmi üç yıllık süreçte, 1924-1925' te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930'da da Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi çok seslilik

¹⁰⁷Bernard Lewis, a.g.e., s.259.

¹⁰⁸Şaduman Halıcı, *Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, Ed.: Şaduman Halıcı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s.110.

¹⁰⁹Bernard Lewis, a.g.e., s.377.

¹¹⁰Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s.91.

deneyimleri ile kesilmesine rağmen CHP'ye alternatif olamamıştır¹¹¹. Sistemli denilebilecek bu muhalefet çabalarına bakıldığında çok uzun sürmeyecektir. Her ne kadar partilerin kapatılmasının ve muhalefetin susturulmasının iktidarı ellinde tutanlar tarafından “geriye gidişin engellenmesi” ve “ülkeyi ileri götürmek” adına yapıldığı iddia edilmiş olsa da esas amacın muhalefeti susturarak tek parti yönetimini pekiştirmek amacıyla yapılmış olduğunu her iki partinin kapatılma sebeplerinden kolayca anlaşılmaktadır.

TPCF, Cumhuriyet ve halifelik anlayışındaki görüş farklılıkları ile birlikte kişisel anlaşmazlıkların ve kıskançlıkların tetiklemesi ile CHP'den kopanlarca kurulan bir muhalefet partisi idi. İktidar ile muhalefet arasında başlangıçta ılımlı ve ölçülü bir diyalog kurulmuştu¹¹². Şeyh Sait İsyanı sonucu çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu sonucu, isyanda etkisi olduğu gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. Böylece Takrir-i Sükûn kanunuyla 1920'li yıllar boyunca muhalefetsiz, sivil toplumsuz ve tepeden inmeciliğe karşı koymayan “uysal bir toplum” yaratma çabası başarıya ulaşmıştır¹¹³. Kuşkusuz TPCF'nin kapatılmasında ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar etkili oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin dışta Musul sorunu nedeniyle İngiltere ile sıcak savaşın eşliğine geldiği bir dönemde patlak veren ve kısa sürede neredeyse tüm Doğu Anadolu'yu kaplayan isyan da bu süreci muhalefetsiz atlatma isteği içindeki hükümetin gerekçesi oldu¹¹⁴. İzmir suikastı girişimi ve ardından gelen yargılamalar muhalefete yönelik son gözdağı oldu. Partinin ileri gelen etkin isimleri daha sonra, İzmir suikastı sonrası siyaset sahnesinden çekilmiştir.

TPCF girişiminden sonra ikinci bir parti çabası olan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin 1925 yılında kapatılması ile tek partili düzene geri dönmüştü. Ancak CHP'ye, örgütüne ve hükümetin yetersizliklerine yönelik eleştiriler dinmemişti. İçte ve dışta hükümete ve ülkeye yönelik giderek artan eleştiriler çok geçmeden Serbest Cumhuriyet Partisi'nin kurulmasını ve Türkiye'nin ikinci kez çok partili demokrasiye geçmesini sağladı¹¹⁵. 1929 yılında tüm dünyada yaşanan ekonomik bunalımın ülke içinde doğurduğu sıkıntılar CHP'ye karşı artan tepkinin en önemli sebebiydi.

¹¹¹ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s.111.

¹¹² Şaduman Halıcı, a.g.e., s.105.

¹¹³ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.22.

¹¹⁴ Şaduman Halıcı, a.g.e., s.106.

¹¹⁵ Şaduman Halıcı, a.g.e., s.117.

SCF de TPCF gibi muhalefet partisi olmasına rağmen kuruluşlarında önemli farklar mevcuttur. Adı geçen iki partinin çekirdek kadroları CHF içinden çıkmıştır. Ancak önemli olan ayrıntı, TPCF'nin oluşumunda Cumhuriyet Halk Fırkası içinde oluşan doğal muhalif sesler, partiden ayrıлып yeni parti kurmuş; SCF ise Mustafa Kemal tarafından sözde muhalefet olarak kurdurulmuştur¹¹⁶. SCF, Mustafa Kemal'in; İktidarı denetleme ihtiyacı ve beraberinde demokratik siyaseti oluşturma çabasının en doğal sonucuydu. Ancak bu siyasi projenin ömrü çok uzun sürmemiştir. SCF'nin, 1930 yılında yapılan yerel seçimlerdeki başarısı büyük oranda kendi sonunu hazırlamasına da vesile olmuştur. Yapılan belediye seçimlerinde de 502 bölgenin 22'sindeki seçimleri Serbest Fırka kazanmış, bu da sonunun gelmesini hızlandırmıştır¹¹⁷.

SCF kuruluş aşamasındayken Mustafa Kemal'in tarafsız olacağı yönündeki güvencesi ve desteği ile cesaret bulmuştu. Ancak Mustafa Kemal' in desteğinin çekilmesi, bununla birlikte tasarımı parti olan SCF'nin CHF'ye alternatif olma olasılığının artması ve bu bağlamda Fethi Bey'le Mustafa Kemal'in karşı karşıya gelme ihtimalinin kuvvetlenmesi sonucu 16 Kasım 1930' da SCF çözümü kendi kendini feshetmekte bulmuştur¹¹⁸.

SCF ile aynı dönemlerde, 1930 ve 1931 yıllarında, pek de etkili olmayan başka parti kurma girişimleri de olmuştur. Bunlar içinde en önemlileri, Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi ve Layık Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası'dır¹¹⁹. Bu yıllardaki parti kurma girişimlerinin bir kısmı kuruluş aşamasında engellenmiş, bir kısmı da kuruluşundan kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Bu partiler siyasal hayata bir alternatif olamamışlardır. Hükümetin bu tür eylemleri yeni partilere hoş bakılmadığını da belirgin hale getirmiştir¹²⁰.

Cumhuriyet Halk Partisi bu yıllar içinde meşruluğuna zemin olarak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden gelen tarihsel prestijini ülkenin kurtuluşu için gösterdiği 'yüce' direnci göstermiş; toplumu modernleştiren halkçı bir parti olduğu savını da sık sık tekrar ederek kendisine demokratik ve meşru bir dayanak sağlamıştır¹²¹.

¹¹⁶Esat Öz, *Türkiye' de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.101-102.

¹¹⁷Esat Öz, a.g.e., s.105-106.

¹¹⁸Mehmet Kabasakal, a.g.e.,s.124.

¹¹⁹Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.122.

¹²⁰Mehmet Kabasakal, a.g.e., s.125.

¹²¹Hakkı Uyar, a.g.e, s.69-71.

1.2.1. Tek Parti Döneminde Muş Mebusları

1.2.1.1. Atatürk Dönemi (1920-1938)

Abdülğani Bey (Abdülğani ERTAN)

1889 yılında Bitlis'te doğmuştur. Baba adı Abdullah, Annesinin adı Peri'dir. Genç Rüştüyesi'ni bitirdikten sonra Hukuk eğitimini almıştır. Liva Maliye Dairesinde Kâtiplik yapmıştır. Bidayet Mahkemesi 2. Kâtibi, Hizan Bidayet Mahkemesi Başkâtibi, Muş Bidayet Mahkemesi Üyesi görevlerinde bulunmuştur. I. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Bekâr Ölüm Tarihi: 26.05.1960'tır¹²².

Abdülğani Ertan Bey, I. Mecliste görev yaptığı 1920-1923 yılları arasında milletvekili olarak şu çalışmalarda bulunmuştur:

- 1- Tekâlifin sureti tahsili hakkında teklif sunmuştur¹²³.
- 2- Muş Mebusu Abdülğani Beyin, Bulanık ve Malazgirt kazalarında telgrafhane açılmaması esbabına dair Dahiliye Vekâletinden sual takriri ve Dahiliye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin tahriri cevabı¹²⁴.
- 3-Kumarın men'ine dair teklif sunmuştur¹²⁵.
- 4-Gümrük tarifesinin (B) ve (D) cetvelleri hakkındaki kanun münasebeti ile söz almıştır¹²⁶.
- 5-Muş camilerinin tamiri hakkında Lahiya Encümeni'ne (Tasarı ve İnceleme Komisyonu) teklif sunmuştur¹²⁷.
- 6-Meclis başkan vekili Hasan Fehmi Bey'in istifasını geri çekmesi yönünde meclise önerge sunmuştur¹²⁸.
- 7-Mecliste bir Kütüphane Encümeni (Kütüphane Komisyonu) kurulması yönünde teklif sunmuştur¹²⁹.
- 8-Dahiliye Vekaletine posta ve telgraf memurlarının başka işlerde istihdamına yönelik soru sunmuştur¹³⁰.

¹²²TBMM Albümü (1920-2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, I, Ed.: Sema Yıldırım, B. Kemal Zeynel, Gökçe Matbaacılık, Ankara, 2010, s.52.

¹²³ TBMM, *Tutanak Dergisi*, VII, VIII, XXVII, s.373-327-141-142.

¹²⁴ TBMM, *Tutanak Dergisi*, VIII, s.130-302.

¹²⁵ TBMM, *Tutanak Dergisi*, IX, XII, s.263-447-106-110-121-131.

¹²⁶ TBMM, *Tutanak Dergisi*, IX, s.348.

¹²⁷ TBMM, *Tutanak Dergisi*, X, s.387.

¹²⁸ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XIII, s.90.

¹²⁹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XVI, s.4-5.

¹³⁰ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXV, s.57-58.

9-Mecliste kadıların memurlara ait işlere karışmamaları yönünde Lahiya Encümeni'ne teklif sunmuştur¹³¹.

Hacı Ahmet Efendi (Ahmet Hamdi BİLGİN)

1869 yılında Siirt'te doğmuştur. Baba adı İsmail, Annesinin adı Fatma'dır. Medrese ve Rüştiye de eğitim gördü. Maliye okuduktan sonra, Siirt Muhasebe Kalemî Kayıt Memurluğu yaptı. Rıdvan İlçesi Mal Müdürü, Erüh İlçesi Mal Müdürü Vekili, Şirvan İlçesi Mal Müdür Yardımcısı, Siirt Ziraat Bankası Şube Tahsildarı, Çapakçur ve Kulp Kazaları Mal Müdürü, Muş Tahsil Memuru ve Vergi İdaresi Başkâtibi görevlerinde bulunmuştur. I. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 3 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 18.11.1943'tür¹³².

Hacı Ahmet Efendi (Ahmet Hamdi BİLGİN) mecliste görev yaptığı süre içerisinde yaptığı çalışmalar şu şekildedir; on bir önerge ve üç teklif sunmuştur. Yine otuz üç kez de söz almıştır. Hacı Ahmet Efendi'nin milletvekili olarak görev yaptığı 1920-1923 yılları arasındaki I. Meclis'teki faaliyetleri şunlardır:

1-İstiklal Mahkemelerine seçilecek üyelerin kura yoluyla seçilmesi için söz almıştır¹³³.

2- I. Dünya Savaşı sırasında Rusların işgalleri sonucu tahrip olmuş Muş-Erzurum, Hınıs, Diyarbakır arasındaki köprüler ile Karni Köyü ve Karasu köprülerinin onarımı için Nâfia Vekâleti'ne (Bayındırlık Bakanlığına) teklif sunmuştur¹³⁴.

3-Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında söz almıştır¹³⁵.

4-Muş merkezdeki camilerin tamir edilmesi konusunda önerge sunmuştur¹³⁶.

5- Muş sancağı ahalisinin hicreti dolayısıyla mağduriyetleri için Bunlara tohumluk ve öküz alınmak üzere Hükümetten imdat olmasını Muş ahalisine verilen tohumluk bedelâtı hakkında kanun teklifi sunmuştur¹³⁷.

¹³¹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXIII, s.134-294.

¹³² TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.52.

¹³³ TBMM, *Tutanak Dergisi*, VI, s.23.

¹³⁴ TBMM, *Tutanak Dergisi*, VI-VII, s.148-52-53.

¹³⁵ TBMM, *Tutanak Dergisi*, VI, s.156-157.

¹³⁶ TBMM, *Tutanak Dergisi*, VI, s.356.

¹³⁷ TBMM, *Tutanak Dergisi*, VI, VII, s.402-103.

6-Bitlis, Genç, Muş livalarında mektep olmadığı halde ne için maarif müdürü tâyin edildiğine dair Maarif Vekâleti'nden bilgi almak için hem söz almış hem de gen soru sunmuştur¹³⁸.

7-Meclis'in harcırah Kararnamesi hakkında¹³⁹,1920, 1921 ve 1922 yıllarına ait bütçeleri¹⁴⁰ hakkında söz almıştır.

8-Hapishanelerin daha ferah ve sağlıklı birer ortam olmaları hususunda meclise bir önerge sunmuştur¹⁴¹.

9-Doğudaki muhacirlerin iadesi ve oturdukları yerlerin tamiri ve inşası için söz almıştır¹⁴².

10-Meclis'te kapalı oturumda Sevr Antlaşması'nın içeriğinin halka iyi anlatılması hususunda söz almıştır¹⁴³.

11-Meclis'te kapalı oturumda Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında söz almıştır¹⁴⁴.

12-Başkomutanlık Kanunu süresinin uzatılması hususunda kapalı oturumda söz almıştır¹⁴⁵.

13-Meclisin kapalı oturumunda Muvazenei Maliye Kanun Lâhiyası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) hakkında söz alarak konuşmuştur¹⁴⁶.

Hacı Ahmet Efendi'nin bunların dışında başka konulara da mecliste söz alarak değindiği veya teklif sunduğunu görmekteyiz. Bunlar genel de meclisin işleyişi hakkında ve ya yapılan konuşmalara ekleme şeklinde olmuştur.

Hacı İlyas Sami Efendi (İlyas Sami MUŞ)¹⁴⁷

1879 yılında Muş'ta doğmuştur. Babası adı Abdülhamit, Annesi ise Hatun'dur. Mısır'da Medrese, Sark İlimleri İhtisası yaptı. Farsça, Arapça, Ermenice ve İngilizce bilmektedir. İstanbul Murat Pasa Camii Müderrisi, Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Arapça Müderrisi görevlerini yaptı. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında I., II. Dönem Meclislerinde Muş Mebusu olarak, III. Dönem meclisinde ise Bitlis Mebusu olarak görev almıştır. İngilizler

¹³⁸TBMM, *Tutanak Dergisi*, IX, s.235.

¹³⁹TBMM, *Tutanak Dergisi*, IX, s.451.

¹⁴⁰TBMM, *Tutanak Dergisi*, VIII, XVII, XVIII, s.394-396-399-115-116-91-93-144.

¹⁴¹TBMM, *Tutanak Dergisi*, XIX, s.53-57.

¹⁴²TBMM, *Tutanak Dergisi*, XVIII, s.276.

¹⁴³TBMM, *Tutanak Dergisi*, I, s.412.

¹⁴⁴TBMM, *Tutanak Dergisi*, II, s.270.

¹⁴⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, II, s.476.

¹⁴⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.947.

¹⁴⁷ İlyas Sami Bey, 1927-1931 meclisinde (3. Dönem Meclisi) seçilen üç Bitlis milletvekilinden biri olarak görev almıştır. Bkz.: *TBMM Albümü (1920-2010)*,..., s.139.

tarafından Malta Adasına sürgüne gönderilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nde I. Dönem Muş Milletvekilliği, Büyük Millet Meclisi 4. Şube Başkanı ve Müdafaa-i Hukuk Grubu İdare Heyeti Üyeliği görevlerini yapmıştır. Evli ve 3 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 27.12.1945'tir¹⁴⁸.

Hacı İlyas Sami Efendi (İlyas Sami MUŞ), çalışmamızda bahsi geçen dönemdeki tüm görev yapmış Muş milletvekilleri içerisinde meclisteki en aktif çalışan kişidir. Meclis çatısı altında hem açık oturumlarda hem de kapalı oturumlarda birçok konuda söz alarak düşüncelerini ifade etmiştir. Hacı İlyas Sami Efendi mecliste altmış iki kez söz almış, dört önerge ve bir de teklif sunmuştur. Hacı İlyas Sami Efendi'nin meclisteki bazı çalışmaları birkaç örnekle şunlardır:

- 1-Malta'daki sürgün hayatından sonra meclise katılımıyla ilgili söz alıp konuşmuştur¹⁴⁹.
- 2-Lord Curzon'un Lozan konferansı sırasında verdiği beyanatında Meclise görev yapan Kürt mebuslarının; cahil, bir şey bilmez, ve Mustafa Kemal Paşa'nın tayiniyle Meclise geldikleri yönündeki sözleri üzerine söz almıştır¹⁵⁰.
- 3-Harb Komisyonu'nun ordunun hizmetlilerini teftiş etmek üzere seçilmiş olan mebuslar hakkında ki kanun için söz almıştır¹⁵¹.
- 4-Şer'iye ve Evkaf Vekâleti bütçesi ile Matbuat ve istihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin bütçesi için söz almıştır¹⁵².
- 5-Osmanlı İmparatorluğu'nun İnkıraz (Dağılmak) bulup, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ile ilgili konuşmuştur¹⁵³.
- 6-Mustafa Kemal'in Heyet-i Vekileyi cepheye daveti üzerine söz almıştır¹⁵⁴.
- 7-Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi (Genel Harp Dairesi Başkanı) Fevzi Paşa'nın, Sakarya Savaşı sonrasında askerlerin lojistik ihtiyaçları konusunda yaptığı konuşma sonrası söz almıştır¹⁵⁵.
- 8-Veliaht Abdülmecit Efendi'nin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup okunduktan sonra konuşan Mustafa Kemal'den sonra söz almıştır¹⁵⁶.

¹⁴⁸TBMM Albümü (1920-2010),..., s.52.

¹⁴⁹TBMM, *Tutanak Dergisi*, XIV, s.417-418.

¹⁵⁰TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXVI, s.507-508.

¹⁵¹TBMM, *Tutanak Dergisi*, XVI, s.142-143.

¹⁵²TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXII, XXIII, s.420-421-589-590-59.

¹⁵³TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXIV, s.280-282.

¹⁵⁴TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.792.

¹⁵⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, II, s.478.

9-Mustafa Kemal'in askeri birliklerin durumları hakkında bilgi verdiği konuşmasından sonra söz almıştır¹⁵⁷.

10-İtilaf Devletleri'nin ateşkes teklifi üzerine söz almıştır¹⁵⁸.

11-Lozan barış konferansına katılacak olan heyet ile ilgili söz almıştır¹⁵⁹.

12-İsmet İnönü'nün, Hıyanet-i Vataniye Kanununa muhalefet edenlerin yargılanması için İstanbul'da İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasına yönelik teklifi üzerine söz almıştır¹⁶⁰.

13-Trabzon, Erzurum, Beyazıt, Diyarbakır, Hakkâri, Muş, Bitlis, Siirt, Dersim, Van şoselerinin inşaat ve tamiri için Beyazıt Mebusu Şefik Bey'in teklifi üzerine söz almıştır¹⁶¹.

14-Takrir-i Sükûn Yasası hakkındaki kanun hakkında söz almıştır¹⁶².

Hacı İlyas Sami Efendi, Meclisin genel işleyişi ve yapılan konuşmalara katkı sunmak üzere yaptığı bir çok konuşma ve verdiği önergeler de mevcuttur.

Kasım Bey (DEDE)

1886 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı İzzet, Annesinin ise Emine'dir. Muş Rüştüyesi'ni bitirdikten sonra ziraat ve ticaret ile uğraşmıştır. Liva Genel Meclisi ve Daimî Encümen Üyesi görevlerinde bulunmuştur. I. Dönem Muş Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve 2 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 22.01.1957'dir¹⁶³. Kasım Bey'in mecliste herhangi bir çalışması yoktur. Komisyon çalışmalarında da yer almamıştır.

Mahmut Sait Bey (YETGİN)

1885 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babasının adı Ahsen, Annesinin ise Zehra'dır. Hukuk Mektebi ve ardından Hukuk Doktorası tamamlamıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca bilmektedir. Metroviçe İlçesi Bidayet Mahkemesi Müddeî-i Umûmi (Savcı) Yardımcısı, Bahçe İlçesi Bidayet Mahkemesi Başkanı, Piriştine Ceza Dairesi Başkanı, Kulp, Sason, Silvan Bidayet Mahkemeleri Başkanı ve Muş Savcısı, Muş Bidayet Başkanı görevlerinde bulunmuştur. I. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Ayrıca, Büyük Millet Meclisi 3. Şube Başkanı ve Divan-ı Riyaset Kâtibi görevlerini yapmıştır. 1951'de İstanbul Fatih İlçe Nüfus

¹⁵⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, II, s.522.

¹⁵⁷TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.13.

¹⁵⁸TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.752.

¹⁵⁹TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, IV, s.996-81.

¹⁶⁰TBMM, *Tutanak Dergisi*, IV, s.327.

¹⁶¹TBMM, *Tutanak Dergisi*, XIX, s.103.

¹⁶²TBMM, *Tutanak Dergisi*, XV, s.107-108.

¹⁶³TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.53.

Müdürlüğü tarafından düzenlenen, 25.10.1990 tarihli vukuatlı nüfus kayıt örneğinde “Yetgin” soyadını taşıdığı belirlenmiştir. Evli ve 4 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi:12.12.1951'dir¹⁶⁴.

Mahmut Sait Bey'in mecliste görev aldığı süre zarfında üç önerge vermiş, on iki kez söz almış ve dört tane de teklif sunmuştur. Mahmut Sait Bey'in meclisteki bu çalışmalarından bazı örnekler şunlardır:

1-Temettü kanunu hakkında söz almıştır¹⁶⁵.

2-İdam cezalarının meclis tarafından araştırılması hususunda önerge sunmuştur¹⁶⁶.

3-Konya'daki isyan sonrası yakalanan isyancıların Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce yargılanması konusunda söz almıştır¹⁶⁷.

4-Şehit ailelerine yardım amaçlı piyango yapılması yönünde önerge sunmuştur¹⁶⁸.

5-Jandarmanın aldığı maaşın arttırılması için görüşülen kanun maddesinde söz almıştır¹⁶⁹.

Osman Kadri Bey (BİNGÖL)

1881 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı Talip, Annesinin ise Dilber'dir. Medrese ve Rüşiye eğitiminden sonra, Liva Tahrirat Kalemî Kâtip ve Başkâtibi, Tahrirat Müdürü, Muş İdadisi Tarih-Coğrafya Öğretmeni, Varto ve Sason Kaymakam Vekili, Diyarbakir Yetim Yurdu Başöğretmeni, Göçmen İşleri Memuru, Hakkâri Tahrirat Müdürü, Çölemerik ve Mahmudiye Kaymakam Vekili görevlerinde bulunmuştur. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında, IV. Dönem Muş Mebusu, Büyük Millet Meclisi'nde de I. ve II. Dönem Muş Milletvekili olarak görev yapmıştır. Evli ve 4 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 08.08.1930'dur¹⁷⁰. Osman Kadri Bey mecliste görev yaptığı süre içerisinde yirmi sekiz kez söz almış, on sekiz tane önerge sunmuş ve sekiz tane de teklif vermiştir. Osman Kadri Bey'in meclisteki çalışmalarından bazıları şunlardır:

1-Müdafaa-i Milliye teşkilatının güçlendirilmesi konusunda İcra vekilleri Heyeti'ne sunulan önergeni görüşülmesi esnasında söz almıştır¹⁷¹.

¹⁶⁴TBMM Albümü (1920-2010),..., s.53.

¹⁶⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, IV, s.252.

¹⁶⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, VII, s.3-126-127-205-211-232-235.

¹⁶⁷TBMM, *Tutanak Dergisi*, XI, s.36.

¹⁶⁸TBMM, *Tutanak Dergisi*, IX, X, XII, s.378-53-110.

¹⁶⁹TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXVII, s.150-151.

¹⁷⁰TBMM Albümü (1920-2010),..., s.53.

¹⁷¹TBMM, *Tutanak Dergisi*, II, s.256.

- 2-Sason kazasının idari teşkilatının değiştirilmesine yönelik önerge sunmuştur¹⁷².
- 3-Muş'a bir doktorun gönderilmesi konusunda teklif sunmuş¹⁷³ ve söz almıştır¹⁷⁴.
- 4-Muş'a gönderilecek ziraat aletleri konusunda önerge sunmuştur¹⁷⁵.
- 5-Van'da lisede görev yapan Arapça öğretmeni Ömer Azmi Efendi'nin birikmiş maaşlarının ödenmesine yönelik önerge sunmuştur¹⁷⁶.
- 6-Nüfus değişimi İmar ve İskân kanunu konusunda söz almıştır¹⁷⁷.
- 7-Genç ve Muş illerinin idari taksimatı ile ilgili önerge sunmuştur¹⁷⁸.
- 8-Ermeniler tarafından öldürülen Osman Nuri Bey'in babasına bağlanmış olan ancak kesilmiş maaşının yeniden bağlanması konusunda önerge sunmuştur¹⁷⁹.
- 9-İstanbul'daki kullanılmayan hükümete ait matbaa makinelerinin illere dağıtılması ile ilgili önerge sunmuştur¹⁸⁰.
- 10-Genel Af kanunu ile ilgili söz almıştır¹⁸¹.
- 11-Belediyelerin vergileri hakkındaki kanunun görüşüldüğü sırada söz almıştır¹⁸².

Rıza Bey (KOTAN)

1890 yılında Muş'ta doğmuştur. Baba adı, Ali Galip, Anne adı ise, Hırma'dır. Rüştüye Mektebini bitirdikten sonra ziraat ve ticaret ile uğraşmıştır. Belediye, Liva Genel Meclisi ve Daimî Encümen Üyeliği görevlerini yapmıştır. I. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 1 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 20.10.1951'dir¹⁸³. Rıza Kotan görev yaptığı mecliste üç kez söz almıştır. Bunlardan biri Nüfus değişimi, İmar ve İskân Kanunu hususunda verilen kanun teklifi görüşülürken¹⁸⁴, bir diğeri ise İç İşleri Bakanlığının suç işlemek için çete kurmak isteyen bazı milletvekilleri hakkında verdiği tezkere ile ilgili olmuştur¹⁸⁵. Yine Meclis Divan

¹⁷²TBMM, *Tutanak Dergisi*, XI, s.39.

¹⁷³TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXVI, s.357.

¹⁷⁴TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXVII, s.308.

¹⁷⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXVIII, s.38.

¹⁷⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXVIII, s.196.

¹⁷⁷TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.185-297.

¹⁷⁸TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.686.

¹⁷⁹TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXV, s.524.

¹⁸⁰TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.250.

¹⁸¹TBMM, *Tutanak Dergisi*, IV, s.158-159-243-284.

¹⁸²TBMM, *Tutanak Dergisi*, VI, s.60.

¹⁸³TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.53.

¹⁸⁴TBMM, *Tutanak Dergisi*, VII, s.419.

¹⁸⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, I, s.265.

Başkanlığı'nın kendisi dahil bazı milletvekillerine verdiği izinin süresi konusunda söz almıştır¹⁸⁶.

1.2.1.2. İkinci Yasama Dönemi (1923-1927)

İlyas Sami Bey (MUŞ)

1879 yılında Muş'ta doğmuştur. Babası adı Abdülhamit, Annesi ise Hatun'dur. Mısır'da Medrese, Sark İlimleri İhtisası yapmıştır. Farsça, Arapça, Ermenice ve İngilizce bilmektedir. İstanbul Murat Pasa Camii Müderrisi, Dâru'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Arapça Müderrisi görevlerini yapmıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında I., II. Dönem Meclislerinde Muş Mebusu olarak, III. Dönem meclisinde ise Bitlis Mebusu olarak görev almıştır. İngilizler tarafından Malta Adasına sürgüne gönderilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nde I. Dönem Muş Milletvekilliği, Büyük Millet Meclisi 4. Şube Başkanı ve Müdafaa-i Hukuk Grubu İdare Heyeti Üyeliği görevlerini yapmıştır. Evli ve 3 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 27.12.1945'tir¹⁸⁷. TBMM'nin; I. Döneminde “Hacı İlyas Sami Efendi”, II. ve III. Dönemlerinde “İlyas Sami Bey”, V. Döneminde ise “İlyas Sami Muş” olarak kayıtlara geçmiştir¹⁸⁸.

Rıza Bey (KOTAN)

1890 yılında Muş'ta doğmuştur. Baba adı, Ali Galip, Anne adı ise, Hırma'dır. Rüştüye Mektebini bitirdikten sonra ziraat ve ticaret ile uğraşmıştır. Belediye, Liva Genel Meclisi ve Daimî Encümen Üyeliği görevlerini yapmıştır. I. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 1 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 20.10.1951'dir¹⁸⁹.

Osman Kadri Bey (BİNGÖL)

1881 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı Talip, Annesinin ise Dilber'dir. Medrese ve Rüştüye eğitiminden sonra, Liva Tahrirat Kalemi Kâtip ve Başkâtibi, Tahrirat Müdürü, Muş İdadisi Tarih-Coğrafya Öğretmeni, Varto ve Sason Kaymakam Vekili, Diyarbekir Yetim Yurdu Başöğretmeni, Göçmen İşleri Memuru, Hakkâri Tahrirat Müdürü, Çölemerik ve Mahmudiye Kaymakam Vekili görevlerinde bulunmuştur. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında,

¹⁸⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, VI, s.459.

¹⁸⁷TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.113.

¹⁸⁸TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.126.

¹⁸⁹TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.114.

IV. Dönem Muş Mebusu, Büyük Millet Meclisi'nde de I. ve II. Dönem Muş Milletvekili olarak görev yapmıştır. Evli ve 4 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 08.08.1930'dur¹⁹⁰.

1.2.1.3. Dördüncü Yasama Dönemi (1931-1935)

Hasan Reşit Bey (TANKUT)

1891 yılında Elbistan'da doğmuştur. Babasının adı Reşit, Annesinin ise Fatma'dır. Mülkiye Mektebi'ni okumuştur. Az düzey Almanca, Fransızca ve Arapça bilmektedir. Mülki İdare Amiri olarak görev yapmıştır. Sivas İli Maiyet Memuru, Sivas İli İlkokullar Müfettişi, Niksar, Artova, Erbaa Kaymakamı, İstanbul Müdüriyeti Umumiyesi 3. Şube Müdürü, İstiklâl Madalyası sahibi, İstanbul Polis Müdür Muavini, Mülkiye Müfettişi, Türk Ocakları Genel Müfettişi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim görevlisi, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Üyesi, Etimolojik, Lengüistik, Filoloji Kolları Başkanı ve Genel Sekreteri ve 2. Başkanı görevlerinde bulunmuştur. IV. Dönem Muş Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve 3 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 18.02.1980'dir¹⁹¹. Hasan Reşit Bey meclisteki görevi süresince sekiz kez söz almış ve bir teklif sunmuştur. Bu çalışmalarından bazıları şunlardır:

1-Vilayet İdaresi Kanunu'nun bazı maddelerinde yağılan değişiklik ile ilgili söz almıştır¹⁹².

2-Soyadı Kanunu ile ilgili söz almıştır¹⁹³.

3-Posta Kanununda bazı maddelerin değiştirilmesi konusunda teklif sunmuş¹⁹⁴ ve söz almıştır¹⁹⁵.

4-Denizbank Kanunu hakkında söz almıştır¹⁹⁶.

5-Mustafa Kemal'in cenaze merasimi için yapılacak masraflar hakkındaki kanun ile ilgili söz almıştır¹⁹⁷.

6-Polis teşkilat kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hususunda söz almıştır¹⁹⁸.

¹⁹⁰TBMM Albümü (1920-2010),..., s.113.

¹⁹¹TBMM Albümü (1920-2010),..., s.218.

¹⁹²TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.244.

¹⁹³TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXIII, s.201.

¹⁹⁴TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXIII, s.336-438-444-453.

¹⁹⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, XVIII, s.324.

¹⁹⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXI, s.111.

¹⁹⁷TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXVI, s.36.

¹⁹⁸TBMM, *Tutanak Dergisi*, XVIII, s.324.

Muhittin Nami Bey (Muhittin BAŞAY)

1884 yılında Bitlis'te doğmuştur. Babasının adı İbrahim, Annesinin ise Fatma'dır. Erkân-ı Harbiye'de görev almıştır. Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir. Askerlik Sevkiyat ve Nakliyat Umûm Müdürü, Erkân-ı Harbiye Talim ve Terbiye Dairesi 2. Şube Müdürü görevlerini yapmıştır. II. Dönem (Ara Seçim), III. Dönem Bitlis ve IV. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve 1 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 19.11.1932'dir¹⁹⁹. TBMM'nin; II. ve IV. Dönem İsim Defterlerinde "Muhittin Nami", III. Döneminde ise "Muhittin" olarak görünmektedir. Tutanak kayıtlarına "Muhittin Nami" olarak geçmiştir. Ayrıca, Mernis'ten çıkarılan vukuatlı nüfus kayıt örneğinde kendisinin soyadı olmadığı, ailesinin "Başay" soyadını taşıdığı görülmüştür. Mernis'ten çıkarılan vukuatlı nüfus kayıt örneğinde, "19.02.1931" tarihinde vefat ettiği görünmekle birlikte, "18/19.11.1931" tarihinde Ankara Sıhhat Yurdu'nda vefat ettiğine ilişkin 10.01.1932 tarih ve 6/102 sayılı Başvekâlet Tezkeresi'nin, 18.02.1932 tarihli 23. Birleşiminde Genel Kurula okunduğu, özlük dosyası ve tutanaktan görülmüştür²⁰⁰. Muhittin Nami Bey mecliste görev yaptığı süre içerisinde üç kez söz almıştır. Bunlar: Ekonomi Bakanlığı'nın 1931 yılı bütçesi görüşülürken söz almış²⁰¹, Basın Kanunu hakkında söz almış²⁰², son olarak da bir Araştırma kurulunda yer aldığı görev dolayısıyla söz almıştır²⁰³.

Kılıçoğlu Hakkı Bey (İsmail Hakkı KILIÇOĞLU)

1872 yılında Miş'te (Niş) doğmuştur. Babasının adı Ali, Annesinin ise Nazife'dir. Harp Okulu'nu (Mühendishane-i Berri) bitirmiştir. Topçu Binbaşı olarak görev yapmıştır. Fransızca bilmektedir. Bağdat Askerî İdadisi Kitabet öğretmeni, İttihat ve Terakki Cemiyeti Üyesi, İstanbul Sütluce Silah Deposu Müdürü, Merkez Komutanlığı Divan-ı Harp Üyesi, İçtihat, Hürriyeti Fikriye, Serbest Fikir Mecmuaları yazarı, Çanakkale Göçmen Kâtibi, İzmit Göçmen Müdürü, İzmit Hür Fikir gazetesi sahibi ve yazarı görevlerinde bulunmuştur. III. Dönem Kocaeli, IV. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 8 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 14.04.1960'tır²⁰⁴. TBMM'nin; III.-IV. Dönemlerinde "Kılıçoğlu Hakkı", V.-VII. Dönemlerinde ise "Hakkı Kılıçoğlu" olarak kayıtlara geçmiştir. Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu'nun dosyasında bulunan ve oğlu Kemal Kılıçoğlu tarafından verilen

¹⁹⁹ TBMM Albümü (1920-2010),..., s.218.

²⁰⁰ TBMM Albümü (1920-2010),..., s.232.

²⁰¹ TBMM, Tutanak Dergisi, III, s.172-173.

²⁰² TBMM, Tutanak Dergisi, III, s.360.

²⁰³ TBMM, Tutanak Dergisi, I, s.69-70-72

²⁰⁴ TBMM Albümü (1920-2010),..., s.218.

31.01.1994 tarihli özgeçmişte, babasının 20 Şubat 1960 tarihinde vefat ettiği ve Sahrayı Cedid Mezarlığına defnedildiği beyan edilmekle birlikte, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı kayıtlarında bu tarih, 16.04.1959 olarak görünmektedir. Kadıköy Nüfus Müdürlüğü tarafından düzenlenen, 09.08.1993 tarihli Vukuatlı Nüfus Kayıt Örneği ile Mernis'ten çıkarılan vukuatlı nüfus kayıt örneğinde, 14.04.1960 tarihinde vefat ettiği belirlenmiştir²⁰⁵. Hakkı Kılıçoğlu'nun mecliste yirmi dört kez söz almış, iki teklif sunmuş ve bir de önerge vermiştir. Bu faaliyetlerinden bazıları şunlardır:

- 1-Ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki kanun ile ilgili söz almıştır²⁰⁶.
- 2-Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1936 yılındaki bütçesi ile ilgili görüşmelerde söz almıştır²⁰⁷.
- 3-Türk bayrağı kanunu ile ilgili söz almıştır²⁰⁸.
- 4-İskenderun ve Antakya meselesi konusunda söz almıştır²⁰⁹.
- 5-Müftü adının Başımamlığa çevrilmesi için teklif sunmuştur²¹⁰.
- 6-Köy Enstitüleri Kanunu ile ilgili söz almıştır²¹¹.
- 7-Medeni Kanununun 274. maddesinin değiştirilmesi yönündeki kanun teklifinin geri verilmesine dair önerge sunmuştur²¹².

Naki Bey (Mehmet Naki YÜCEKÖK)

1866 yılında Naslıç/Makedonya'da doğmuştur. Babasının adı Ahmet, Annesinin ise Penbe'dir. Harp Okulu'nu bitirmiştir. Fransızca ve Rumca bilmektedir. Kaymakamlık yapmıştır. Selanik Askerî Rüştiyesi Fransızca Öğretmeni, 42. Selanik Redif Alayı Kumandanı, Selanik Jandarma Alayı Komutanı, 51. Alay Komutanı, Giresun Reji Müdürü, İstanbul İnhisarlar Baş Müdüriyeti 1. Şube Müdürü görevlerinde bulunmuştur. III. Dönem Elaziz ve IV. Dönem (Ara Seçim) Muş Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve 2 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 02.02.1947'dir²¹³. TBMM'nin; III. Döneminde "Nak yettin", IV. Döneminde "Naki", V. döneminde ise "Naki Yücekök" olarak kayıtlara geçmiştir²¹⁴. Naki Bey görev

²⁰⁵ TBMM Albümü (1920-2010),..., s.232.

²⁰⁶ TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.302.

²⁰⁷ TBMM, *Tutanak Dergisi*, X, s.89.

²⁰⁸ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XI, s.39.

²⁰⁹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XIII, s.75.

²¹⁰ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XX, s.56.

²¹¹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, X, s.175.

²¹² TBMM, *Tutanak Dergisi*, XIII, s.28.

²¹³ TBMM Albümü (1920-2010),..., s.218.

²¹⁴ TBMM Albümü (1920-2010),..., s.232.

yaptığı süre zarfında mecliste herhangi bir komisyon çalışmasına katılmamış ve meclis kayıtlarına geçen herhangi bir faaliyette bulunmamıştır.

1.2.1.4. Beşinci Yasama Dönemi (1935-1939)

Şükrü ATAMAN (Ahmet Şükrü ATAMAN)

1882 yılında Rodos'ta doğmuştur. Babasının adı Mustafa Lütfü, Annesinin ise Hatice'dir. İzmir Mülkiye İdadisi'ni bitirmiştir. Fransızca bilmektedir. Tire Maarif Komisyonu Kâtibi, Bayındır Kazası Tahsil Memuru, Aydın Vilâyeti Muhasebe Kalemi Hesabı Cari Kâtibi, Divan Kâtibi, Maliye Müfettiş Muavini, Maliye Müfettişi, Taahhüdât Murakıbı, Türkiye Ziraat Bankası Umûm Müdür Muavini Müdürü, Türkiye Kredi Bankası ve Genel Sigorta Kurucu ve Yönetim Kurulu Üyesi görevlerini yapmıştır. V. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 2 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 19.03.1955'tir²¹⁵. Şükrü Ataman mecliste görev yaptığı süre zarfında iki kez söz almıştır. Bunlardan biri vergi ihbarnamelerinin itiraz ve temyizi için uygulanan usullere dair kanunun görüşmesinde²¹⁶ diğeri ise 1940 yılı malî yılı Milli Savunma Bakanlığı bütçesi ile ilgilidir²¹⁷.

Şevki ÇİLOĞLU (Ahmet Şevki ÇİLOĞLU)

1876 yılında Zarayiatik'te doğmuştur. Babasının adı Mehmet, Annesinin ise Zeliha'dır. Hususi Atina Dişçi Mektebi ve Berlin'de İhtisas görmüştür. Diş Hekimliği ve Serbest Diş Hekimi olarak çalışmıştır. 3. Ordu Karargâhı Diş Tabibi, Darü'l-Eytam Mektepleri ve Haseki Kadın Hastanesi Diş Tabibi görevlerini yapmıştır. Hilâl-i Ahmer, Demir Yıldız ve Beyaz Kurdeleli İstiklâl Madalyası sahibidir. V. Dönem Muş Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve 4 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 10.03.1970'tir²¹⁸. Şevki Çiloğlu meclis kayıtlarına geçmiş herhangi bir faaliyeti bulunmamıştır.

Kılıçoğlu Hakkı Bey (İsmail Hakkı KILIÇOĞLU)

1872 yılında Miş'te (Niş) doğmuştur. Babasının adı Ali, Annesinin ise Nazife'dir. Harp Okulu'nu (Mühendishane-i Berri) bitirmiştir. Topçu Binbaşı olarak görev yapmıştır. Fransızca bilmektedir. Bağdat Askeri İdadisi Kitabet öğretmeni, İttihat ve Terakki Cemiyeti

²¹⁵TBMM Albümü (1920-2010),..., s.281.

²¹⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, IV, s.113.

²¹⁷TBMM, *Tutanak Dergisi*, XI, s.342.

²¹⁸TBMM Albümü (1920-2010),..., s.281.

Üyesi, İstanbul Sütluçe Silah Deposu Müdürü, Merkez Komutanlığı Divan-ı Harp Üyesi, İçtihat, Hürriyeti Fikriye, Serbest Fikir Mecmuaları yazarı, Çanakkale Göçmen Kâtibi, İzmit Göçmen Müdürü, İzmit Hür Fikir gazetesi sahibi ve yazarı görevlerinde bulunmuştur. III. Dönem Kocaeli, IV. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 8 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 14.04.1960'tır²¹⁹.

Naki Bey (Mehmet Naki YÜCEKÖK)

1866 yılında Naslıç/ Makedonya'da doğmuştur. Babasının adı Ahmet, Annesinin ise Penbe'dir. Harp Okulu'nu bitirmiştir. Fransızca ve Rumca bilmektedir. Kaymakamlık yapmıştır. Selanik Askerî Rüştüyesi Fransızca Öğretmeni, 42. Selanik Redif Alayı Kumandanı, Selanik Jandarma Alayı Komutanı, 51. Alay Komutanı, Giresun Reji Müdürü, İstanbul İnhisarlar Baş Müdüriyeti 1. Şube Müdürü görevlerinde bulunmuştur. III. Dönem Elaziz ve IV. Dönem (Ara Seçim) Muş Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve 2 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 02.02.1947'dir²²⁰.

1.2.2. İnönü Dönemi (1939-1946)

1.2.2.1. Altıncı Yasama Dönemi (1939-1943)

Şükrü ATAMAN (Ahmet Şükrü ATAMAN)

1882 yılında Rodos'ta doğmuştur. Babasının adı Mustafa Lütfü, Annesinin ise Hatice'dir. İzmir Mülkiye İdadisi'ni bitirmiştir. Fransızca bilmektedir. Tire Maarif Komisyonu Kâtibi, Bayındır Kazası Tahsil Memuru, Aydın Vilâyeti Muhasebe Kalemi Hesabı Cari Kâtibi, Divan Kâtibi, Maliye Müfettiş Muavini, Maliye Müfettişi, Taahhüdât Murakıbbı, Türkiye Ziraat Bankası Umûm Müdür Muavini Müdürü, Türkiye Kredi Bankası ve Genel Sigorta Kurucu ve Yönetim Kurulu Üyesi görevlerini yapmıştır. V. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 2 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 19.03.1955'tir²²¹.

²¹⁹TBMM Albümü (1920-2010),..., s.281.

²²⁰TBMM Albümü (1920-2010),..., s.281.

²²¹TBMM Albümü (1920-2010),..., s.348.

Kılıçoğlu Hakkı Bey (İsmail Hakkı KILIÇOĞLU)

1872 yılında Miş'te (Niş) doğmuştur. Babasının adı Ali, Annesinin ise Nazife'dir. Harp Okulu'nu (Mühendishane-i Berri)bitirmiştir. Topçu Binbaşı olarak görev yapmıştır. Fransızca bilmektedir. Bağdat Askerî İdadisi Kitabet öğretmeni, İttihat ve Terakki Cemiyeti Üyesi, İstanbul Sütlüce Silah Deposu Müdürü, Merkez Komutanlığı Divan-ı Harp Üyesi, İçtihat, Hürriyeti Fikriye, Serbest Fikir Mecmuaları yazarı, Çanakkale Göçmen Kâtibi, İzmit Göçmen Müdürü, İzmit Hür Fikir gazetesi sahibi ve yazarı görevlerinde bulunmuştur. III. Dönem Kocaeli, IV. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 8 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 14.04.1960'tır²²².

1.2.2.2. Yedinci Yasama Dönemi (1943-1946)

Kâmil KOTAN- CHP

1886 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı Sincar, Annesinin ise Yedigâr'dır. Muş Evkâf Komisyonu Başkanı, Muş Ziraat Bankası Muavin Vekili, Muş Ziraat Bankası Sandık Reisi, Himayei Etfal Cemiyeti Başkanı, Muş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, Muş Halkevi Başkanı, Muş Umumi Meclis ve Daimî Encümen Üyesi, Muş Belediye Başkanı, Muş Tayyare Cemiyeti Üyesi, Millet Mektepleri Tedrisat Meclisi Azası görevlerini yürütmüştür. VII. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evlive 4 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 12.12.1952'dir²²³. Kâmil Kotan'ın meclis kayıtlarına geçen herhangi bir faaliyeti bulunmamaktadır.

Kılıçoğlu Hakkı Bey (İsmail Hakkı KILIÇOĞLU)- CHP

1872 yılında Miş'te (Niş) doğmuştur. Babasının adı Ali, Annesinin ise Nazife'dir. Harp Okulu'nu (Mühendishane-i Berri)bitirmiştir. Topçu Binbaşı olarak görev yapmıştır. Fransızca bilmektedir. Bağdat Askerî İdadisi Kitabet öğretmeni, İttihat ve Terakki Cemiyeti Üyesi, İstanbul Sütlüce Silah Deposu Müdürü, Merkez Komutanlığı Divan-ı Harp Üyesi, İçtihat, Hürriyeti Fikriye, Serbest Fikir Mecmuaları yazarı, Çanakkale Göçmen Kâtibi, İzmit Göçmen Müdürü, İzmit Hür Fikir gazetesi sahibi ve yazarı görevlerinde bulunmuştur. III. Dönem

²²²TBMM Albümü (1920-2010),..., s.349.

²²³TBMM Albümü (1920-2010),..., s.419.

Kocaeli, IV. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 8 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 14.04.1960'tır²²⁴.

2. 1946-1960 YILLARI ARASINDA MUŞ'TAKİ SİYASİ FAALİYETLER

2.1 Çok Partili Dönem de Muş Milletvekilleri (1946-1960)

2.1.1. Sekizinci Yasama Dönemi (1946-1950)

Hamdi DAYI (Hamdullah DAYI) - CHP - Bağımsız - DP

1904 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı İbrahim, Annesinin ise Fatma'dır. İlkokul mezunudur. Ziraat ve ticaret ile uğraşmıştır. Muş İl Genel Meclisi Üyeliği yapmıştır. VIII. Dönem (Ara Seçim) Muş Milletvekili olarak seçilmiş ve 28.11.1949 tarihinde mecliste and içmiştir²²⁵. Evli ve 7 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 30.11.1962'dir²²⁶. Hamdi Dayı milletvekili olduğu süre içerisinde meclis çatısı altında kurulan Ekonomi Komisyonu ve Ticaret Komisyonu üyeliği görevlerinde bulunmuştur²²⁷.

Bari DEDEOĞLU (Abdulbari DEDEOĞLU)- CHP

1906 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı Ebubekir, Annesinin ise Feleknaz'dır. Rüştüye Mektebini okumuştur. Ticaret ve tarım ile uğraşmıştır. Muş Halkevi Başkanı görevinde bulunmuştur. VIII. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve 6 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 07.01.1949'dur²²⁸. Bari Dedeoğlu Ticaret Komisyonu'nda görev almıştır²²⁹.

Halit ONARAN (Mehmet Halit ONARAN)- CHP

1881 yılında İzmir'de doğmuştur. Babasının adı Mahmut, Annesinin ise Şerife'dir. Fransızca ve Arapça bilmektedir. İzmir Mahkemesi Şer'i ye Mülazımı, Aydın Mektubi Kalem Mümeyyizi, İzmir Tahrirat Müdürü, İzmir Vali Yardımcısı görevlerinde bulunmuştur.

²²⁴TBMM Albümü (1920-2010),..., s.418.

²²⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXI, s.201.

²²⁶TBMM Albümü (1920-2010),..., s.494.

²²⁷Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi (1946-1950)*, I, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2012, s.535-537.

²²⁸TBMM Albümü (1920-2010),..., s.494.

²²⁹Mustafa Çufalı, *a.g.e.*, s.514.

III. Dönem Kars, IV. ve V. Dönem Burdur, VI. Dönem Mardin, VII. Dönem İzmir, VIII. Dönem Muş Milletvekili seçilmiştir. Evli ve 3 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 18.03.1964'tür²³⁰. TBMM'nin; III.-IV. Dönemlerinde "Halit", V.-VIII. Dönemlerinde ise "Halit Onaran" olarak kayıtlara geçmiştir²³¹. Halit Onaran mecliste altı kez söz almıştır. Ayrıca İçişleri komisyonunda görev almıştır²³². Onaran'ın meclisteki bazı faaliyetleri şunlardır:

1-Bayındırlık Bakanlığı'nın 1949 yılı bütçesi ile ilgili²³³, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1950 yılı bütçesi ile ilgili²³⁴, İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1950 yılı bütçeleri hakkında söz almıştır²³⁵.

2-Bayındırlık Bakanlığı ve Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 1950 yılı bütçeleri hakkında söz almıştır²³⁶.

2.1.2. Dokuzuncu Yasama Dönemi (1950-1954)

Ferit KILIÇLAR (Ferit KILINÇLER)- DP

1914 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı Abdurrahim, Annesinin ise İffet'tir. Ortaokul mezunudur. Ticaret ile uğraşmıştır. Solhan Maliye Tahsildarı ve Dava Murakıbbı görevlerini yapmıştır. IX. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir²³⁷. Evli ve 6 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 21.05.1997'dir²³⁸. Ferit Kılıçlar mecliste dört kez söz almıştır.

1-Bayındırlık Bakanlığı ve Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 1951 yılı bütçeleri hakkında söz almıştır²³⁹.

2-Bingöl milletvekilliklerine seçilen Feridun Fikri Düşünsel ve Mustafa Nuri Okcuoğlu'nun seçim tutanakları hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu dolayısıyla söz almıştır²⁴⁰.

²³⁰ TBMM Albümü (1920-2010),..., s.494.

²³¹ TBMM Albümü (1920-2010),..., s.511.

²³² Mustafa Çufalı, a.g.e., s.517.

²³³ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XVI, s.700.

²³⁴ TBMM, *Tutanak Dergisi*, II, s.41-805.

²³⁵ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXIV, s.723.

²³⁶ TBMM, *Tutanak Dergisi*, XXIV, s.958.

²³⁷ BCA. 30.10.0.0.77.511.7.

²³⁸ TBMM Albümü (1920-2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, II, Ed.: Sema Yıldırım, B. Kemal Zeynel, Gökçe Matbaacılık, Ankara, 2010,s.587.

²³⁹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, V, s.851.

²⁴⁰ TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.328.

3-İsmet İnönü'nün deprem dolayısıyla Erzincan'a ve İkinci Dünya Harbi sırasında da Kahire'ye yaptığı seyahatlerde harcırah aldığına dair olan iddiaların mahiyetinin açıklanması hakkında söz almıştır²⁴¹.

Hamdi DAYI (Hamdullah DAYI)- DP

1904 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı İbrahim, Annesinin ise Fatma'dır. İlkokul mezunudur. Ziraat ve ticaret ile uğraşmıştır. Muş İl Genel Meclisi Üyeliği yapmıştır. VIII. Dönem (Ara Seçim) Muş Milletvekili olarak seçilmiştir²⁴². Evli ve 7 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 30.11.1962'dir²⁴³.

2.1.3. Onuncu Yasama Dönemi (1954-1957)

Şemsi AĞAOĞLU (Şemsettin AĞAOĞLU)- DP

1914 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı İbrahim, Annesinin ise Zehra'dır. Lise mezunudur. Ticaret ve Müteahhitlik yapmıştır. Muş Vilayeti Tahrirat Kâtibi, Muş İl Genel Meclisi ve Daimî Encümen Üyesi görevlerini yapmıştır. X. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve 3 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 13.08.2003'tür²⁴⁴. Şemsi Ağaoğlu mecliste on beş kez söz almış ve beş tane teklif sunmuştur. Ağaoğlu'nun bazı faaliyetleri şunlardır:

- 1-Genç- Muş demiryolu inşaat faaliyetlerinin ne durumda olduğuna ve Muş- Bitlis yolu üzerindeki köprülerin eksikliklerinin ne zaman giderileceğine hususunda söz almıştır²⁴⁵.
- 2-Patnos ve Muş-Hınıs yollarının devlet yolu olarak gelecek sene yapılıp yapılamayacağı hususunda söz almıştır²⁴⁶.
- 3-Muş'taki nehir ve çaylar üzerinde yapılması icabeden köprülerin durumu ile ilgili söz almıştır²⁴⁷.
- 4-Muş'a şehirlerarası telefon tesisatının ne zaman yapılacağına ve merkezle kazalar arasındaki postaların ne zaman motorlu taşıtlarla taşınacağına dair söz almıştır²⁴⁸.
- 5-Gayri menkul kiralari hakkındaki Kanun ile ilgili söz almıştır²⁴⁹.

²⁴¹TBMM, *Tutanak Dergisi*, IV, s.316.

²⁴²BCA. 30.10.0.0.77.511.7.

²⁴³TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.587.

²⁴⁴TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.660.

²⁴⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, II, s.135.

²⁴⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, III, s.30.

²⁴⁷TBMM, *Tutanak Dergisi*, IV, s.243.

²⁴⁸TBMM, *Tutanak Dergisi*, V, s.6.

6-Diyanet İşleri Başkanlığı²⁵⁰ ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün²⁵¹ 1956 yılı bütçeleri ile ilgili söz almıştır.

7-Muş, Bulanık, Varto ve Malazgirt kazalarının elektrik işinin ne zaman yapılacağına dair söz almıştır²⁵².

Şefik ÇAĞLAYAN (Mehmet Şefik ÇAĞLAYAN)- DP

1921 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı Musa, Annesinin ise Zülfi'dir. Orman Fakültesi mezunudur. Az düzey Fransızca bilmektedir. Orman Yüksek Mühendisi olarak Daday Devlet Orman İşletmesi Mühendisi, Devlet Orman İşletmeleri Merkez Müdürlüğü 4. Şube Mühendisi ve Şefi, Umûm Müdürlük Orman Müfettişi ve Muş Belediye Başkanı görevlerini yapmıştır. X. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve 2 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 03.07.1997'dir²⁵³. Şefik Çağlayan mecliste dokuz kere söz almış bir kere de önerge sunmuştur. Meclisteki faaliyetlerinden bazıları şunlardır:

1-Orman Genel Müdürlüğü'nün 1959 yılı bütçesi ile ilgili söz almıştır²⁵⁴.

2-Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü'nün 1959 yılı bütçesi ile ilgili söz almıştır²⁵⁵.

3-Muş ovasının hangi cins hububat yetiştirmeye daha müsait olduğu, şeker pancarı yetiştirdiği takdirde bir şeker fabrikası kurulmasında fayda mülâhaza edilip edilmediği, hayvan yemleri nebatı yetiştirmek hususundaki bilgilerden ve uzun vadeli borçlanma yoluyla küçük ziraat aletlerinden köylünün istifadelerinin temin edilip edilmeyeceği hakkındaki suali münasebetiyle söz almıştır²⁵⁶.

4-Sağlık memurlarının mevcuduna, tahsil derecelerine nazaran kadro durumlarına ve tahsil müddetlerinin bir miktar daha uzatılması hususunda ne düşünüldüğüne dair suali münasebetiyle söz almıştır²⁵⁷.

5-Devlet Orman işletme ve fabrikalarının tomruk ve kereste piyasa satışları hakkındaki Kanunu münasebetiyle söz almıştır²⁵⁸.

²⁴⁹TBMM, *Tutanak Dergisi*, VII, s.338.

²⁵⁰TBMM, *Tutanak Dergisi*, X, s.612.

²⁵¹TBMM, *Tutanak Dergisi*, X, s.621.

²⁵²TBMM, *Tutanak Dergisi*, X, s.116.

²⁵³TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.660.

²⁵⁴TBMM, *Tutanak Dergisi*, VIII, s.1008.

²⁵⁵TBMM, *Tutanak Dergisi*, VII, s.1003.

²⁵⁶TBMM, *Tutanak Dergisi*, VI, s.104.

²⁵⁷TBMM, *Tutanak Dergisi*, X, s.42.

Gıyasettin EMRE-DP

1903 yılında Zok'ta doğmuştur. Babasının adı Maruf, Annesinin ise Nazik'tir. Arapça ve Farsça bilmektedir. Tarım ile uğraşmıştır. X. ve XI. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve 5 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 02.10.2008'dir²⁵⁹. Mecliste görev yaptığı süre içerisinde her hangi bir komisyon çalışmasına katılmamış ve meclis kayıtlarına geçen her hangi bir faaliyette bulunmamıştır.

2.1.4. On birinci Yasama Dönemi (1957-1960)

Zeki DEDE- CHP

1889 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı Reşit, Annesinin ise Asiye'dir. Ticaret ve ziraat ile uğraşmıştır. Kuvây-ı Milliye Üyesi, Muş Belediye Başkanı görevlerini yapmıştır. XI. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Ölüm Tarihi: 12.01.1969'dur²⁶⁰. Mecliste görev yaptığı süre içerisinde her hangi bir komisyon çalışmasına katılmamış ve meclis kayıtlarına geçen her hangi bir faaliyette bulunmamıştır.

Şemsi AĞAOĞLU (Şemsettin AĞAOĞLU)- DP

1914 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı İbrahim, Annesinin ise Zehra'dır. Lise mezunudur. Ticaret ve Müteahhitlik yapmıştır. Muş Vilayeti Tahrirat Kâtibi, Muş İl Genel Meclisi ve Daimî Encümen Üyesi görevlerini yapmıştır. X. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve 3 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 13.08.2003'tür²⁶¹.

Şefik ÇAĞLAYAN (Mehmet Şefik ÇAĞLAYAN)- DP

1921 yılında Muş'ta doğmuştur. Babasının adı Musa, Annesinin ise Zülfi'dir. Orman Fakültesi mezunudur. Az düzey Fransızca bilmektedir. Orman Yüksek Mühendisi olarak Daday Devlet Orman İşletmesi Mühendisi, Devlet Orman İşletmeleri Merkez Müdürlüğü 4. Şube Mühendisi ve Şefi, Umûm Müdürlük Orman Müfettişi ve Muş Belediye Başkanı görevlerini yapmıştır. X. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve 2 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 03.07.1997'dir²⁶².

²⁵⁸TBMM, *Tutanak Dergisi*, XIII, s.333.

²⁵⁹TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.661.

²⁶⁰TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.743.

²⁶¹TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.743.

²⁶²TBMM *Albümü (1920-2010)*,..., s.743.

Gıyasettin EMRE-DP

1903 yılında Zok'ta doğmuştur. Babasının adı Maruf, Annesinin ise Nazik'tir. Arapça ve Farsça bilmektedir. Tarım ile uğraşmıştır. X. ve XI. Dönem Muş Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve 5 Çocuk babasıdır. Ölüm Tarihi: 02.10.2008'dir²⁶³.

2.2. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Muş İl ve İlçe Örgütleri ve Faaliyetleri

Bilindiği gibi Cumhuriyet rejiminin ilk siyasal partisi olan CHP, kendisine daima yeni rejimin kurucusu ve koruyucusu olarak bir görev yüklemiştir. Bu misyonun etkisiyle de geniş bir örgütlenme ihtiyacı hissetmiştir. Osmanlı siyasal rejiminden henüz ayrılmış halka Cumhuriyetin kazanımlarını anlatabilmenin ve elbette değişim ve dönüşümü de sağlamak amacı ile örgütlenmiştir. Ülke genelinde ocaklar kurarak teşkilatlanmıştır. Bu illerden biri de Muş ilidir. Tezimizin bu bölümünde ele alacağımız konu; CHP'nin Muş ili teşkilat yapısı ve faaliyetleridir.

Türkiye'de 1946 yılında başlayan gerçek manada çok partili hayat, doğal olarak siyasi rekabeti ve seçmene yönelik çalışmaları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde gerek DP ve gerekse CHP ülke genelinde örgütlenme faaliyetlerine girişmiştir. Özellikle DP'nin kırsal bölgelerdeki nüfusa yönelik çalışmaları CHP'nin de bu bölgelere yönelik faaliyetlerini daha da arttırmıştır. Çünkü tek parti rejiminin etkin olduğu yıllar siyasi alternatifin olmayışı örgütlü yapılanmanın zayıf olmasına neden olmuştur.

CHP'nin Muş İl Teşkilatı 15 Ekim 1944 tarihinde kurulmuştur²⁶⁴. CHP Muş İl teşkilatının kurulması için, CHP Erzincan milletvekili ve Muş bölge müfettişi Feyzi Kalfagil'in görevlendirilmiştir. CHP İl Teşkilatı'nın kuruluşu CHP Genel Sekreterliği'ne telgrafla şöyle gönderilmiştir: *"Bu gün saat 14.30'da Halkevi salonunda resmi ve hususi daire ve teşekküller mensuplarıyla kalabalık bir halk kitlesi huzurunda ve törenle CHP'yi açtım. Bunu idare heyeti azasından Musa Şekip AKGÜN ile Vali Orhan GÜVERCİN' in nutukları takip etti. Şehir bayraklarla donatılmış bu vesile Muş halkının partiye ve değişmez Genel Başkanına gösterdikleri bağlılık tezahüratındaki samimiyet ve heyecan ve Valinin gösterdiği candan alakayı bilhassa tebaruz ettirmek isterim. Muvakkat İdare Heyeti çiftçi ve Halkevi*

²⁶³TBMM Albümü (1920-2010),..., s.743.

²⁶⁴BCA 490.01.179.713.2.58.

*Reisi Bari Dedeoğlu, çiftçi ve tüccar Hamdi Dayı, avukat Musa Şekip Akgün, tüccar Mustafa Dizdaroğlu, ve Salih Çubukçuoğlu'dan teşekkül etmiş ve aralarında reisliğe Bari Dedeoğlu'nu, katipliğe Musa Şekip Akgün'ü, ve muhasipliğe Mustafa Dizdaroğlu seçilmişlerdir. Bunların bir misli olarak yedeklerini de çiftçi Abdullah Karasu, Ali İnci, çiftçi Emin Ağaoğlu, Tuhafiyeci Hakim Şavlı ve belediye encümen azası Zeynettin Toplu'dan mürekkep olarak seçtim.*²⁶⁵. Muş'a gelen bölge müfettişi, 14 Ekim 1944 tarihli ve 16 sayı numaralı belgede seçtiği CHP Muş İl İdare Heyetinin başkan ve üyeliklerine getirdiği kişiler hakkındaki fikirlerini yazmıştır²⁶⁶. CHP'nin mevcut tüzüğüne göre yıllık kongre yapılması kararı olduğundan parti teşkilatı yeni kurulduğu 1944'te kongre yapılmamıştır.

Bölge Müfettişi Feyzi Kalfagil, CHP İl İdare Kurulu, 15 Ekim 1945 tarihinde Halkevi salonunda ilk kongresini yapmıştır. Vali Hamit Onat'ın da katıldığı bu kongre saat 10.00 da başlamıştır. Kongre Parti İdare Kurulu Başkanı Bari Dedeoğlu'nun yoklaması ile başlamıştır. Kongreye partiye üye olan 175 kişiden 96 kişi katılmıştır²⁶⁷. Açık oylama sonucu kongre başkan vekilliğine Belediye Başkanı Zeki Dede, kâtipliklere ise Tayyip Arslan ve Vahap Dede seçilmiştir²⁶⁸. Kongrede açık oylama sonucu yeni Parti İdare Kurulu asıl üyeliklerine, Bari Dedeoğlu, Hamdi Dayı, Mustafa Dizdaroğlu, Celal Güngör, Ali İnci, Abdullah Karasu ve Musa Çağlayan seçilmiştir. Yedek üyeliklerine ise; Zeki Dede, Salih Çubukçu, Emin Ağaoğlu, Zeynettin Toplu, Ahmet Gültekin, Hakim Şavlı, ve Hadi Subaşı seçilmişlerdir²⁶⁹.

Sekiz üyenin imzasıyla verilen önerge sonucunda yapılan açık oylama sonucu büyük kurultay asil delegeliklerine Zeki Dede ve Celal Güngör, yedeklerine ise Salih Çubukçu ile Emin Ağaoğlu seçilmiştir²⁷⁰. Bu kongreyi takip etmek ve çalışmalarını yerinde incelemek için görevlendirilen CHP Erzincan milletvekili ve Muş bölge müfettişi Feyzi Kalfagil, kongreye dair gözlemlerini içeren ve seçilmiş yeni idare kurulu üyeleri hakkındaki görüşlerinin de yer aldığı 5 sayfalık ayrıntılı bir raporunu CHP Genel Sekreterliğine 8 Kasım 1945 tarihinde 111 sayı numarası ile göndermiştir²⁷¹. Kongre sonucu Dilek ve Lahiya Encümenliği seçimi

²⁶⁵BCA 490.01.179.714.1.148.

²⁶⁶BCA 490.01.179.714.1.141.

²⁶⁷BCA 490.01.179.713.2.61.

²⁶⁸BCA 490.01.179.713.2.61.

²⁶⁹BCA 490.01.179.713.2.62.

²⁷⁰BCA 490.01.179.713.2.62.

²⁷¹BCA 490.01.179.713.2.65.

yapılmıştır. Seçim sonucu, Başkanlığa Sıtkı Mutlu, Mazbata muharrirliğine Mustafa Kara, Kâtipliğe ise Hadi Özdemir seçilmiştir²⁷².

CHP Muş İl İdare Kurulu, kongrelerini 1946 yılının Kasım ayında yapmak için karar almış ve bu kararlarını da CHP Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir²⁷³. 1946 yılında Muş, Malazgirt ve Bulanık ilçelerinde yapılan kongreler sonucunda oluşan yönetim şöyledir:

İl İdare Kurulu Başkan ve Üyeleri²⁷⁴		
Hamdi Dayı	Başkan	Tüccar
Zeki Dede	Üye	Tüccar
Abdullah Karasu	Üye	Tüccar
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Emekli
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Tüccar
Zeyneddin Toplu	Üye	Tüccar
Mehmet Mutlu	Üye	Tüccar
Bayram Coşkun	Üye	Dava Vekili
Mehmet Gültekin	Üye	Tüccar

Malazgirt İlçe İdare Kurulu Başkan ve Asıl ve Yedek Üyeleri²⁷⁵		
Fehmi Armağan	Başkan	Dava Vekili
Yakup Aktan	Muhasip (Sayman)	Serbayi
Hasan Toplu	Kâtip	Dava Vekili
Yusuf Yaman	Üye	Çiftçi
Şemsettin Erdem	Üye	Belediye Reisi
Şükrü Namlı	Yedek Üye	Çiftçi
Vezir Çakar	Yedek Üye	Çiftçi
Faik Kaya	Yedek Üye	Tüccar
Emirhan Yılmaz	Yedek Üye	Çiftçi
Emin Altıncılıç	Yedek Üye	Bakkal

²⁷²BCA 490.01.179.713.2.66.

²⁷³BCA 490.01.179.713.2.25.

²⁷⁴BCA 490.01.179.714.1.86.

²⁷⁵BCA 490.01.179.714.1.71.

Bulanık İlçe İdare Kurulu Başkan ve Asıl ve Yedek Üyeleri ²⁷⁶		
Yaşar Muhtaroglu	Başkan	Tüccar
A.Bari Zırhlı	Üye	Tüccar
Hamit Arslan	Üye	Tüccar
A.Bari Bayraktaroglu	Üye	Dava Vekili
Hamza Dost	Üye	Aktar
İsmail Zengi	Üye	Tüccar
Kamil Yardımcı	Yedek Üye	Emekli
Zeki Öztürk	Yedek Üye	Aktar
Yusuf Yendi	Yedek Üye	Aktar
Taşdemir Karakoyun	Yedek Üye	Aktar
İrfan Tunçkiran	Yedek Üye	Demirci
Mihrali Salgın	Yedek Üye	Bakkal

1946 yılında il kongresi yapılmış ancak ocak teşkilatı ve köylerde teşkilat olmadığı için ocak kongreleri yapılmamıştır. Bu yerlerde teşkilat yapısı bitirildikten sonra kongre çalışmaları yapılmasını, CHP'nin Muş İli İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı tarafından 8 Ekim 1946 tarihinde parti merkezine bildirilmiştir²⁷⁷. Ocak ve bucak teşkilatlanmasının yapılabilmesi için CHP'nin Muş İli İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği 02.08.1946 tarihli ve 159 sayılı yazıda şunları ifade etmiştir: "*İdare Kurulumuzca görülen lüzum üzerine İlimizin bucak merkezlerine bağlı köylerde parti teşkilatı kurulması muvafık görüldüğünden teşkilat yapılacak köylerin isimleri bağlı ile sunulmuştur. Yüksek makamınızca gereken işlemin yapılması için emirlerinizi bekler, ellerinizden öperim.*"²⁷⁸.

²⁷⁶BCA 490.01.179.714.1.71.

²⁷⁷BCA 490.01.179.713.2.68.

²⁷⁸BCA 490.01.179.713.1.7.

Ziyaret Bucağı ²⁷⁹	Merkez Bucağı ²⁸⁰		Azakpur Bucağı ²⁸¹		Sakavi Bucağı ²⁸²		Geligüzan Bucağı ²⁸³
Page	Hasköy	Mongok	Til-Merkez	Vartinis	Kıravi	Kotanan	Gelialyan-Merkez
Mıgdi-Merkez	Kolosik	Arinç	Kot	Arkavank	Kıcık	Karummeşe	Şinik
Ziyaret	Alavarınç	Sapne	Bulanık	Ağdat	Bostankent	Kürtzorova	Şüşemerk
Bağlumelik	Norşin	Çiriş	İrzak	Sipanuk	Akpınar	Ebulbahar	Simal
Anzar	Orgonos	Açmanuk	Arnis	Hars	Saloruk	Hasik	
Palas	Kırtakom	Kasor	Rayauçdam	Alikirpun	Derik	Şeyhyusuf	
Alaettin	Tifnik	Kızılağaç	Nok	Norkavank	Evran	Alican	
Komus	Sironk	Zengök	Zirkit	Uruman	Akçan	Sakavi-Merkez	
Gemik	Oğonk	Muğakom	Hıybiyan	Akpinis	Resulan	Şaşkan	
Gaybiyan	Sohkom	Kaşkaldak	Narnik	Ardonk	Hırbe	Kotanlı	
	Suluk	Pertâk			Kürthartos		
	Hoper						

CHP İl İdare Kurulu, Muş ilinin beş ayrı bucağında belirtilen köylerde CHP teşkilatlarının kurulması istemiştir. Bu talep üzerine CHP Genel Sekreteri adına Trabzon Milletvekili Faik A. Barutçu' nun 11 Eylül 1946 tarihinde cevaben gönderdiği yazı ise şöyledir: "02.08.1946 tarih ve 159 sayılı yazınıza karşılıktır: İlinize bağlı bucağın merkezlerinde Partimiz ocak teşkilâtının kurulması hakkındaki teklifinizin uygun görüldüğünü bildirir, sevgiler sunarım."²⁸⁴. CHP'nin teşkilat yapısının temelini oluşturan ocak teşkilatı kurulduktan sonra, 1948 yılında bu ocaklarda CHP'ye kayıtlı üye sayısı 1200 olarak tespit edilmiştir²⁸⁵.

CHP Muş İl İdare Kurulunu bu şekilde örgütlenmeye iten etken şüphe yok ki DP'nin de Muş'ta kurmaya çalıştığı teşkilat çalışmaları olmuştur. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı, DP'nin il teşkilatı hakkında CHP Genel Sekreterliğine 24.08.1946 tarihli ve 180 sayılı yazıda şunları yazmıştır: "İlimizde açılan Demokrat Parti'nin, durumu böyle kalırsa memleketimiz için her daim büyük bir tehlike mevcuttur.

²⁷⁹BCA 490.01.179.713.1.8.

²⁸⁰BCA 490.01.179.713.1.9.

²⁸¹BCA 490.01.179.713.1.9.

²⁸²BCA 490.01.179.713.1.9.

²⁸³BCA 490.01.179.713.1.9.

²⁸⁴BCA 490.01.179.713.1.1.

²⁸⁵BCA. 490.01.179.713.2.35.

1- Demokrat Partisi'ne girenlerin durumu evvelce arz edilmişti. Buna benzer bir kaç arkadaş da şahsi menfaatleri için partimizden ayrılıp Demokrat Parti'ye Geçmişlerdir.

2- Cahil bulunan köylülerimizi, " bu gün yarın Hükümeti ele geçireceğiz. Şapka ve yeni yazıları kaldırarak bakiye vergileri de affedeceğiz ve bundan sonraki vergilerde yüzde yetmiş beş tenzilat yapacağız. Köylerde okul yapılması için Hükümetimiz tarafından kaldırılan para almasını biz kaldırdık, askerliği de bir seneye indireceğiz" diyerek cahil ve masum köylülerimiz arasında zehir ve nifak saçarak propagandalarına devam ediyorlar.

3- Bu suretle işgal ettikleri vatandaşların ikamet mahalli neresi olursa olsun, hatta askerliğini bile yapmayan çocukları da partilerine üye alıyorlar. Buna mukabil biz Tüzüğümüz icabı Belediye sınırları haricinden üye alamıyoruz. İl merkezine bağlı bucak ve köylerde parti teşkilatı yapılması hususunda 02.08.1946 gün ve 159 sayılı yazımıza da henüz cevap alamadığımızı arz eder, ellerinizden öperim.²⁸⁶

CHP Malazgirt İlçe teşkilatı 22.09.1945 tarihinde kurulmuştur²⁸⁷. 24 Eylül 1945 tarihinde de Malazgirt parti şubesi ve aynı zamana da Halkodası olarak kullanılan binada Kaymakam Namık Sezgin'in katılımı ile açılış yapılmıştır. Yapılan seçim sonrası hem CHP Malazgirt ilçe İdare Kurulu Başkanlığına hem de Halkodası Başkanlığına Şemsettin Erdem getirilmiştir²⁸⁸. Bulanık İlçesi Parti teşkilatı ise 23.09.1945 tarihinde kurulmuştur²⁸⁹. CHP Muş İl İdare Kurulu'nun çalışmaları sonucunda 1946 yılında Muş'ta ve ilçelerindeki yapılan seçimler sonucu oluşan teşkilat örgütlenmesi ve mesleki dağılımları şu şekilde gerçekleşmiştir:

İl İdare Kurulu ²⁹⁰		
Bari Dedeoğlu	Başkan	Çiftçi
Hamdi Dayı	Üye	Çiftçi
Abdullah Karasu	Üye	---
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Tüccar
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Tüccar

²⁸⁶BCA. 490.01.179.713.1.6.

²⁸⁷BCA. 490.01.179.714.1.157.

²⁸⁸BCA. 490.01.179.714.1.164.

²⁸⁹BCA. 490.01.179.714.1.169.

²⁹⁰BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

Malazgirt İlçe İdare Kurulu Başkan ve Üyeleri²⁹¹		
Şemsettin Erdem	Başkan	Tüccar, Çiftçi, Halkodası Bşk.
Kemal Haznedar	Üye	Bakkal
Abdullah (Ado) Çakar	Üye	Çiftçi
Vezir Çakar	Üye	Çiftçi
Emin Altıncılıç	Üye	Çiftçi

Malazgirt İlçe idare kurulu üyeleri hakkında ayrıntılı bilgiler CHP Muş bölgesi müfettişi Erzincan Milletvekili, Feyzi Kalfagil'in CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği 30.09.1945 tarihli ve 103 sayı numaralı beş sayfalık raporda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir²⁹².

Bulanık Geçici İlçe İdare Kurulu²⁹³		
Yaşar Muhtaroğlu	Başkan	Tüccar
Hamit Arslan	Üye	Çiftçi
Bari Bayraktaroğlu	Üye	Davavekili
Şefik Korukluoğlu	Üye	Tenekeci
İsmail Zengi	Üye	Çiftçi

Bulanık geçici İlçe idare kurulu yukarıda ismi geçen üyeleri hakkında ayrıntılı bilgiler CHP Muş bölgesi müfettişi Erzincan Milletvekili, Feyzi Kalfagil'in CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği 04.10.1945 tarihli ve 107 sayı numaralı üç sayfalık raporda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir²⁹⁴.

CHP'nin 1946 yılındaki teşkilat yapısının yanında ayrıca Muş'ta bucak örgütlenmesi çalışmaları da yürüttüğü görülmektedir. Partinin üye sayılarının tespiti ile ilgili çalışmalara baktığımızda her bucağa bağlı köylere ait üye sayıları şöyle verilmiştir:

²⁹¹BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

²⁹²BCA. 490.01.179.714.1.159.

²⁹³BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

²⁹⁴BCA. 490.01.179.714.1.174.

Muş İli Merkez İlçesi²⁹⁵

Merkez Bucağı: 47

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Açmanuk	CHP- 82	346
Alizirim	CHP- 25	103
Alvarınç	CHP- 170	474
Arak	CHP- 98	262
Arçivank	CHP- 47	154
Artihunk	-	113
Azakpur	CHP- 52	121
Bezan	-	222
Bindakmaaçatin	CHP- 54	45
Birinci Şimlak	CHP- 54	145
Çiriş	CHP- 48	276
Dasikom	-	191
Eriştir	CHP- 76	238
Hasköy	CHP- 280	1081
Havadorik	CHP- 82	425
Horonk	-	256
Hoper	-	115
Hunan	CHP- 37	88
Karni	CHP- 28	99
Kâsur	CHP- 43	218
Kaşkaldak	-	285
KeraniKarahamzan	-	89
Kışlakum	CHP- 34	117
Kirtaküm	CHP- 78	265
Kızılağaç	CHP- 35	275
Kölasik	CHP- 62	228
Kömlar	CHP- 21	67
Kürtmeydan	-	140
Mığraköm	CHP- 82	224
Mongök	CHP- 24	150
Muğaköm	-	220
Nevalimilk	-	150
Norşin	CHP-280	922
Oğunk	CHP- 62	176
Orgunus	CHP- 54	176
Pertak	CHP- 68	240
Petar	-	88
Poğurkof	-	190
Sironk	CHP- 93	351
Sohküm	CHP- 68	331

²⁹⁵BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

Merkez Bucağı: 47 (Devamı)

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Sopna	CHP-62	210
Suluk	-	172
Şeyhalan	CHP-36	74
Tifnik	CHP-91	285
Tırkavank	CHP-41	132
Zengük	CHP-47	54

Muş İli Merkez İlçesi²⁹⁶

Ziyaret Bucağı: 19

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Miğdi (B.M.)	CHP- 56	204
Abino (İşkeftigan)	CHP- 28	81
Alaattin	CHP- 30	80
Anzar	CHP- 54	252
Bağca	CHP- 41	189
Bağlımelik	CHP- 56	273
Dom	-	119
Gaybiyan	CHP- 33	115
Gaziyan	CHP- 52	220
Gemik	-	147
Mergit	CHP- 30	81
Karabey	CHP- 46	204
Kömüs	CHP- 68	303
Oruk	CHP- 36	135
Mezreimamı	CHP- 15	27
Palas	-	140
Pazu	-	406
Sahak	CHP- 48	224
Ziyaret	-	395

²⁹⁶BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

Muş İli Merkez İlçesi²⁹⁷

Azakpur Bucağı: 36

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Til (B.M.)	CHP- 72	472
Ağdat	CHP- 96	343
Akpinis	CHP- 87	147
Alikirpan	CHP- 45	156
Andak	CHP- 38	111
Arak	-	57
Ardenk	CHP- 63	159
Arkavank	-	199
Arnis	CHP- 52	196
Avzut	CHP- 68	205
Azakpur	CHP- 38	190
Bulatik	-	174
Büzyan	CHP- 31	108
Demirci	CHP- 51	167
Düzmarlık	CHP- 78	303
Gelereş	CHP- 44	169
Hars	CHP- 62	259
Hiçitan	CHP- 41	136
Hingirvan	CHP- 25	63
İrzak	CHP- 36	130
Kot	-	170
Kürthipyan (Ksen)	CHP- 80	223
Kürtüçtam	CHP- 28	98
Mizgoftok	CHP- 21	51
Norkagak	CHP- 38	156
Nök	CHP- 50	212
Pizonk	CHP- 53	209
Rayüçtam	CHP- 60	211
Sipanuk	CHP- 14	57
Tihsinir	-	113
Tirmit	CHP 48	243
Uruman	CHP- 47	184
Vartinis	CHP- 73	332
Yekmal	CHP- 21	116
Zigak	-	110
Zirket	CHP- 62	242

²⁹⁷BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

Muş İli Merkez İlçesi²⁹⁸

Akçam Bucağı: 30

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Sakavi (B.M.)	CHP- 68	268
Akçam	CHP- 85	329
Akpınar	CHP- 76	242
Alican	CHP- 52	195
Aligedik	-	192
Arıncık	CHP- 37	169
Artit	CHP- 91	374
Bostankent	CHP- 94	370
Derik	CHP- 86	475
Ebülbahar	CHP- 68	259
Evrans	CHP- 84	514
Haftmağala	CHP- 100	148
Harabe Hatras	-	65
Hasik	CHP- 48	157
Hırbeifakıyan	CHP- 74	340
Karameşe	CHP- 93	206
Kızılmescit	CHP- 42	151
Kiravi	CHP- 41	144
Kotonan	CHP- 32	102
Kotanlı	CHP- 54	238
Kürthartas	CHP- 48	83
Kürtzarava	CHP- 61	136
Mergesüfla	-	83
Malahıdırın	CHP- 39	153
Resülan	CHP- 33	106
Salarık	-	137
Şaşkan	CHP- 44	141
Şeyhyusuf	CHP- 68	202
Serkisan	-	96
Segran	CHP- 42	17

²⁹⁸BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

Muş İli Varto İlçesi²⁹⁹

Merkez Bucağı: 40

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
İlçe Merkezi (Gümgüm)	CHP- 435	-
Aşağı Alagöz	-	16
Aşağı Hacıbey	-	156
Baltaş	-	177
Yukarı Alagöz	CHP- 40	161
Bazirkan	CHP- 125	324
Başkent	-	-
Çalbuhur	-	192
Çerkes Aynam	-	89
Derikvarto (Derik)	-	84
Diyebi (Diyadin)	-	220
Gömagörgö	CHP- 31	96
Dülükler (Gülükler)	-	313
Gündemir	-	244
Halilbey aşağı	-	-
Halilbey yukarı	-	-
Halefan	CHP- 110	237
Harabıyakup	-	165
Hoşan	CHP- 120	254
İnak	CHP- 153	396
Karaseyit	-	66
Karameşe	-	261
Karkarut	-	325
Kalçık	-	156
Kaçan Karaç	CHP- 132	266
Kestemert	CHP- 108	182
Kimsoran	-	110
Komik	-	224
Köşkar	CHP- 103	142
Leylek	-	233

²⁹⁹BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

Merkez Bucağı: 40 (Devam)

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Mergorist	-	-
Mişko	-	-
Muzur (Muzikan)	-	66
Rındalı	-	211
Seferek	-	-
Seğran	CHP- 75	126
Sultanşen	-	201
Tapak	-	171
Taşçı	-	257
Tepeköy	-	76
Yılanlı	-	153
Yukarıhacıbey	-	117
Zatişeyh	CHP- 95	262
Zirink	-	215

Muş İli Varto İlçesi³⁰⁰

Karaköy Bucağı: 40

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Kiranlık (B.M.)	CHP- 157	344
Aşağı Hınzur	-	148
Avriş	-	177
Darabianır	-	213
Derikanır	-	116
Dırlan	CHP- 85	164
Gakır (Kakır)	CHP- 64	110
İskender	CHP- 135	263
İspeyan	-	230
Karaköy	CHP- 183	325
Karapunyal	CHP- 102	209
Lolançapmanı	CHP- 47	85
Nefsianır	-	222
Sarınc	CHP- 78	180
Sercük	CHP- 63	122
Şeyhpir	CHP- 102	203
Şip	-	75
Veranç	-	232
Yekmal	CHP- 68	186

³⁰⁰BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

Muş İli Varto İlçesi³⁰¹

Üstükran Bucağı: 14

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Büyük Üskücran (B.M.)	CHP- 100	263
Badan	CHP- 105	200
Canasaran	CHP- 112	340
Cıvarıklar	-	193
Çağlak	-	59
Çorsan	-	109
Harik	CHP- 93	126
Haşhaş	-	187
Kasman	CHP- 85	223
Karagiviç	-	113
Küçük Üstükran	-	68
Küzük	-	282
Mengel	-	158
Müsikan	CHP-78	-

Muş İli Merkez İlçesi³⁰²

Geligüzan Bucağı: 8

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Şenik (B.M.)	CHP- 48	230
Gelialiyan	CHP- 31	119
Geligüzan	CHP- 62	281
Hitink	CHP- 41	272
Kop	CHP- 37	121
Laçikan	-	206
Semal	CHP- 41	184
Şüşemirik	CHP- 35	128

Bu tablolardan görüldüğü gibi CHP'nin, Muş merkez ilçelerindeki köylerde çoğunlukla üye oluşturmuştur. Ancak bu ocak teşkilatlanması 1946 yılındaki seçim çalışmalarına yetişemediği için ocak kongreleri düzenlenememiştir. 1946 yılı aynı zamanda Türkiye'de yeni kurulan muhalefet partisi Demokrat Parti'nin örgütlenmesini kurmaya çalıştığı bir yıldır. CHP Muş İl İdare Kurulu, CHP Genel Sekreterliği'nin bütün teşkilat yapısına uyarı niteliğinde gönderdiği genelgesi üzerine CHP'ye kayıtlı üye sayısını arttırmak ve böylece DP'ye üye kaptırmamak için çalışmalara başlamıştır. Bu durumla ilgili CHP Genel Sekreterliği şöyle bilgilendirilmiştir: "12 Şubat 1946 gün ve 2736 sayılı genelgesi İl İdare

³⁰¹BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

³⁰²BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.

Kurulumuzun 16 Mart 1946 tarihli oturumunda okunmuş ve münderecatı itibariyle yapılacak işler kararlaştırılarak uygulamak için kurul üyeleri arkadaşlara buldukları semtin partimize kayıt edilmemiş vatandaşlardan kadın ve erkekler arasında gereken propagandanın yapılarak üye adedimizin çoklaştırılması önem verilmiştir. Her hangi muhalif bir partinin burada çokluk temin etmesi ihtimali imkan haricinde görüldüğünü ve üye kaydı işi ile görevlendirilen arkadaşlarımızı çalışacakları yerler ile isimlerinin aşağıya çıkarıldığını arz eder, hürmetle ellerinizden öperim.

*Dere ve Kültür Mahalleleri- Celal Güngör, Hamdi Dayı
Minare Mahallesi- Abdullah Karasu, Ali İnci
Kale Mahallesi- Bari Dedeoğlu, Mustafa Dizdaroğlu
CHP İl İdare Kurulu Başkanı Bari Dedeoğlu'³⁰³.*

CHP Muş İl Teşkilatı, mevcut üye sayısını arttırmak için çalışmalar yürütmüştür. Bu yönde yapılan çalışmaların nedeni muhalefet partisinin Muş'ta siyaset yapma şansını azaltmaktır. Ancak, CHP Muş teşkilatında zamanla kopuşlar yaşanacak ve Demokrat Parti'ye katılımlar yaşanacaktır. CHP Muş teşkilatından ayrılanlardan çalışmamızın bir sonraki başlığında bahsedeceğiz.

1947 yılında Muş'ta gerçekleşen kongre sonucunda CHP İl İdare Kurulu listesi şöyledir:

İl İdare Kurulu Üyeleri³⁰⁴		
Hamdi Dayı	Başkan	Tüccar
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Emekli
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Tüccar
Zeki Dede	Üye	Tüccar
Abdurrahman Köse	Üye	Ziraat
Fetullah Akaydın	Üye	Tüccar
Zeynettin Toplu	Üye	Tüccar
Ahmet Gültekin	Üye	Emekli
Lebib Bingöl	Üye	Serbest
Bayram Coşkun	Üye	Dava Vekili
Mehmet Mutlu	Üye	Tüccar

³⁰³BCA. 490.01.440.1824.3.16.

³⁰⁴BCA. 490.01.179.714.1.51.

Aynı yıl yapılan kongreler neticesinde CHP Malazgirt İlçe İdare Kurulu Başkanlığı'na Yusuf Yaman, Bulanık İlçesi İdare Kurulu Başkanlığı'na yeniden Yaşar Muhtaroğlu seçilmişlerdir³⁰⁵. 1947 yılında Varto da ise CHP Muş Bölge Müfettişi Cemal Karamuğla tarafından belirlenen CHP geçici İdare Kurulu göreve başlamıştır³⁰⁶. Geçici İdare Kurulu Başkanı Şemsettin Özmen, Üyeler ise Ali Haydar Bekme, Mahmut Sever, Zeki Taş, Hüseyin Değer, Mehmet Emin Değertekin ve Mustafa Özer olarak belirlenmiştir³⁰⁷. Bu liste de yer alan kişiler CHP Genel Merkezi tarafından yapılan toplantı sonrasında onanmıştır³⁰⁸.

Muş'ta 1947 yılındaki genel siyasi tablo, CHP İl İdare kurulu Başkanı Hamdi Dayı tarafından 12.07.1947 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği yazıda şöyle ifade edilmiştir: " (...) İl Belediye Meclisi'nde başkan dahil 18 üye CHP'den, 1 üye DP'den, İl Genel Meclisi'nde 3 üye CHP'den seçilmişlerdir. Merkez ilçesinde 168 adet köy vardır. 143 adet muhtar ve 764 adet asıl ve 571 adette yedek üyesi olup tamamen partimizdendir. Merkez ilçesinde 5 adet mahalle vardır. Bu mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri de 5 adet muhtar ve 20 adet asıl 20 adet yedek üyelerin hepsi partimizdendir."³⁰⁹.

CHP Muş İl İdare Kurulu Başkanlığı tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 23.09.1947 tarihli başka bir raporda Varto ve Bulanık ilçelerindeki durumu şöyle bildirmiştir: "Varto ilçe dahilinde 98 köy olup 89 muhtarlık ve 268 üyesi, ilçede bir belediye meclisi olup başkanlığı kaymakamlık tarafından yapıldığı ve 8 üyesi olduğu, Bulanık ilçesinde İl Genel Meclisinde 1 üye Belediye meclisinde 12 üye muhtar ve ihtiyar heyetlerinde 34 üye olduğu bildirilmiş ve bu ilçelerde Demokrat Parti ve Bağımsız şahsiyetlerin bulunmadığını saygılarımla arz ederim."³¹⁰.

CHP Muş İl Örgütü'nün yaptığı üçüncü kongre 20.05.1948 tarihinde gerçekleşmiştir. İlçe, Köy ve Bucaklardan gelen kayıtlı üyelerin katılımı ile yapılan kongrede il idare kurulu belirlenmiştir. Kongreden çıkan sonuç şöyledir:

³⁰⁵BCA. 490.01.179.714.1.52.

³⁰⁶BCA. 490.01.179.714.1.49.

³⁰⁷BCA. 490.01.179.714.1.43.

³⁰⁸BCA. 490.01.179.714.1.39.

³⁰⁹BCA. 490.01.179.714.1.63.

³¹⁰BCA. 490.01.179.714.1.25.

İl İdare Kurulu Asilleri		İl İdare Kurulu Yedekleri ³¹¹	
Hamdi Dayı	Başkan	Veli Dedeoğlu	Üye
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Mustafa Kara	Üye
Zeki Dede	Üye	İsrafil Şengül	Üye
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Zeynettin Toplu	Üye
Abdurrahman Köse	Üye	Hakim Şavlı	Üye
Fetullah Akaydın	Üye	Mehmet Mutlu	Üye
Zeynettin Toplu	Üye	Latif Özdemir	Üye
Ahmet Gültekin	Üye	Latif Özdemir	Üye
Lebib Bingöl	Üye	Bayram Akaydın	Üye
A.Rahim Koç	Üye	Ahmet Kalsın	Üye
Mehmet Mutlu	Üye	Zeki Eroğlu	Üye

1948 yılında Bulanık ilçesinde yapılan kongre sonrası seçilen CHP İdare Kurulu listesi ise şu şekildedir:

Bulanık İlçesi İdare Kurulu Asıl ve Yedek Üyeleri ³¹²		
Yaşar Muhtaroğlu	Başkan	Tüccar
A.Bari Zırhlı	Üye	Tüccar
Hamit Arslan	Üye	Tüccar
Celil Ergin	Üye	Çiftçi
Hamza Dost	Üye	Aktar
İsmail Zengi	Üye	Tüccar
Şahmurat Kasapçı	Üye	Çiftçi
Osman Doğan	Üye	Çiftçi
Tevfik Kaleli	Yedek Üye	Bakkal
Samet Özen	Yedek Üye	Demirci
İlyas Ekinci	Yedek Üye	Berber
Meclis Ergün	Yedek Üye	Çiftçi
İbrahim Akgünlü	Yedek Üye	Tüccar
Şehzade Tok	Yedek Üye	Duvarcı
Ahmet Köroğlu	Yedek Üye	Bakkal
Kahya Kemaloğlu	Yedek Üye	Çiftçi

³¹¹BCA. 490.01.179.713.2.42.

³¹²BCA. 490.01.179.714.1.55.

CHP Muş Bölge Müfettişi Cemal Karamuğla Malazgirt ilçe teşkilatının yetersiz olduğu yönündeki 31.10.1948 tarihli raporu sonrası Malazgirt'te genel kabul görmüş kişilerden oluşturulan geçici bir idare kurulu kurulmuştur. Malazgirt Geçici İlçe İdare Kurulu başkan ve üyeleri şunlardır:

Malazgirt İlçesi Geçici İdare Kurulu Üyeleri ³¹³	
Kuddusi Aytaç	Başkan
Yusuf Yaman	Muhasip (Sayman)
Fehmi Armağan	Kâtip
Şemsettin Erdem	Üye
Abdullah Çakır	Üye
Rüstem Keklik	Üye
Emirhan Yılmaz	Üye
Sabri Ermiş	Üye
Kemal Çetin	Üye

CHP Muş Teşkilatı'nın 1949 yılında il ve ilçelerinde düzenlenen dördüncü kongre sonucunda yenilenen yeni yönetimi ise şu şekildedir:

İl İdare Kurulu Asilleri		İl İdare Kurulu Yedekleri ³¹⁴	
Zeki Dede	Başkan	Emin Ağaoğlu	Üye
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Mustafa Kara	Üye
Ahmet Gültekin	Üye	Abdullah Karasu	Üye
Bayram Coşkun	Üye	Zeynettin Toplu	Üye
Abdurrahman Köse	Üye	Bahattin Dizdaroğlu	Üye
Fetullah Akaydın	Üye	Mehmet Mutlu	Üye
Selim Sayan	Üye	Latif Özdemir	Üye
Medeni Sayılğan	Üye	Bayram Akaydın	Üye
Şemsettin Yılmaz	Üye	Veli Dedeoğlu	Üye
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Resul Göngür	Üye
Lebib Bingöl	Üye	Mehmet Emin Sezgin	Üye

³¹³BCA. 490.01.179.714.1.32.

³¹⁴BCA. 490.01.179.713.2.7.

İlçe Başkanları ³¹⁵	
Şemsi Ağaoğlu	Merkez İlçesi Başkanı
Yaşar Muhtaroğlu	Bulanık İlçesi Başkanı
Kuddusi Aytaç	Malazgirt İlçesi Başkanı

Kurultay Delegeleri Asil ve Yedek Üyeleri ³¹⁶	
Cemal Karamuğla	Mehmet Mutlu
Mustafa Kara	Ahmet Gültekin
Şemsi Ağaoğlu	Fehmi Armağan
Yaşar Muhtaroğlu	Musa Koca
Kuddusi Aytaç	Mahmut Sever
Zeki Aktaş	Abdullah Balkaya
Zeki Dede	Zeynettin Toplu

1949 yılının Eylül ayında başlayan ve Kasım ayında biten kongreler neticesinde yenilenen teşkilat yapısının daha da arttığı CHP'nin Muş ve ilçelerindeki kongre çalışmalarını takip etmek için görevlendirilen CHP Muş Bölgesi Müfettişi Cemal Karamuğla tarafından şöyle rapor edilmiştir: "*Muş İl İdare Kurulu, biri merkez ilçesi olmak üzere 3 ilçe 3 Bucak ve 14 Köy ocak ibaret bir durumda bulmuştum. Geçen bir sene zarfında teşkilatımız noksan ilçe, bucak ve muhtarlık esasına göre bütün köylerde tamamlanmıştır(...)*"³¹⁷.

Aynı raporda bölge müfettişi, yapılan kongrelerin tüzüğe uygun yapıldığını önemle yazarken parti çalışmalarının desteklenmesini istemiştir. CHP Genel Merkezi'nin afiş, rozet, parti bayrağı göndermesini beyan etmiştir. Kongre sonucu seçilmiş başkan ve üyeler hakkında da bilgiler içeren dört sayfalık raporda bölge müfettişi, Varto ilçesinde gerekli çoğunluk sağlanamadığı için ikinci bir seçimin yapılmasını talep etmiştir³¹⁸. Muş Bölgesi Müfettişi Cemal Karamuğla raporda, Ali Haydar Dikmen'in teşkilat içerisinde anlaşmazlık çıkarmış olduğunu ve tüzük hükümlerine aykırı hareket edip zorla kendisini seçilmiş göstermekte olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle seçimin iptaline ve yeni bir seçim yapılincaya kadar eski

³¹⁵BCA. 490.01.179.713.2.7.

³¹⁶BCA. 490.01.179.713.2.7.

³¹⁷BCA. 490.01.179.713.2.5.

³¹⁸BCA. 490.01.179.713.2.4.

idare kurulunun görevine devamını talep etmiştir³¹⁹. Ancak, Varto CHP ilçe başkanı Ali Haydar Dikmen bölge müfettişinin bu talebine itiraz etmiştir. Ali Haydar Dikmen yapılan kongrede en çok oyu alan kişi olarak ilçe başkanlığının onanmasını istemiştir. Bu rapora itirazını da CHP Genel Sekreterliğine yazdığı itiraz dilekçesinde şunları yazmıştır: *"Kongremizin seçtiği 9 kişilik yönetim kurulu üyelerinden çoğunlukla bir arkadaşımız seçilerek vazifeye başlamıştır. Buna rağmen Muş İl İdare Kurulu başkanlığı seçiminin çoğunlukla olacağını iddia ederek eski idare kurumumuz müfettiş gelinceye kadar vazifeye devam etmesini telle istemektedir. Halbuki tüzük ahkâmı gereğince çoğunlukla seçilen ve vazifeye başlayan idare kurumumuzun hangi düşünceye istinaden vazifeden men ve vazifesi bitmiş olan geçici idare kurulunun ise devamının sebebi anlaşılammıştır. Müfettişin bulunması lazımına biran evvel gönderilmesi ve işlerin aksamaması için vazifeye devamımızın telle temini arz."*

*CHP İlçe Başkanı Ali Haydar Dikmen*³²⁰.

CHP Varto İlçe teşkilatı 1948 yılında kurulmuştur³²¹. Varto'da CHP'nin teşkilat çalışmaları bir taraftan geçici İdare Kurulu ile diğer bir taraftan da halkevi yoluyla yapılmıştır. Varto'ya ilk halkevi kurulması çalışmaları 1937 yılında başlanmıştır³²². Halkevi başkanlığını, öğretmen Hüsnü Özer yapmıştır. Aynı amaçla Malazgirt'te de Halkodası kurulmuştur³²³. CHP Muş İl Örgütü bir taraftan siyasal çalışmalar yürütüp seçimler için taban oluşturmuştur. Bütün bu çalışmaları yürütürken halkevlerinden büyük oranda destek almıştır. Hatta halkevlerinin bulunduğu yerlerde bu mekanlar adeta parti merkezleri gibi çalışmıştır. Bu nedenledir ki Muş'ta halkevlerinin bina ihtiyaçları, kitap, kitaplık ve her türlü araç gereç ihtiyacı, CHP Genel Merkezine bildirilmiştir³²⁴. Özellikle Varto'da 1946 depreminin ardından hem parti binası hem de halkevi olarak kullanılması düşünülen belediyeye ait bir bina ihale ile 2000 lira karşılığında satın alınmıştır³²⁵. Halkevi çalışmaları için görevlendirilen CHP bölge müfettişi Cemal Karamuğla tarafından bu binanın tamiri gerekli olan malzeme listesi ve miktarları CHP Genel Sekreterliğine gönderilmiştir³²⁶. Yine 11.05.1948 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilmiş 362 numaralı yazıda Til (Korkut), Hasköy, Sekavi (Mercimek kale), ve Ziyaret

³¹⁹BCA. 490.01.179.713.2.9.

³²⁰BCA. 490.01.179.713.2.11.

³²¹BCA. 490.100.1768.1173.1.

³²²BCA. 490.100.1768.1173.1.

³²³BCA. 490.01.924.599.4.

³²⁴BCA. 490.01.924.599.4.

³²⁵BCA. 490.100.1768.1173.1.

³²⁶BCA. 490.100.1768.1173.1.

bucaklarına halkodalarının inşaat bilgileri verilmektedir³²⁷. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı, bu yazıda temelleri atılan halkodalarının ödenek sıkıntısı yüzünden inşaatına devam edilemediğini belirtmiştir. Türkiye'de Halkodaları ve halkevleri CHP'nin teşkilatlanması açısından oldukça önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu nedenle CHP Muş teşkilatı örgütlenmesinin önemli bir paydaşı olan bu yerlerin inşasına büyük önem vermiştir.

CHP'nin 23.10.1953 tarihinde Merkez İlçe Kongresi yapılmıştır. Belirlenen yeni yönetim şöyledir: İlçe başkanlığına İl sekreteri Hamdi Çelebi, Üyeliklere ise Abdullah Balkaya, Abdullah Tümer, Abdurrahim Diker, Behlül Gürsoy, Bayram Akaydın, Kamil Toplu, Zakir Özkan ve Hakim Zencir seçilmişlerdir³²⁸.

Çok sık olamamakla birlikte Muş iline yapılan bazı siyasi ziyaretler de o dönemdeki siyasal faaliyetler açısından dikkat çekici bir durum oluşturmaktadır. Bu ziyaretlerden bir de CHP Genel Katibi Kasım Gülek'in 1953 Eylülünde yaptığı ziyarettir. Yapılan bu gezi sırasında, CHP Genel Kâtibinin yaptığı konuşmaya bir cevap olarak Muş Altınova Gazetesi sahibi ve DP Muş Teşkilatı kurucularından Vahdettin Sabuncuoğlu bir yazı yazmıştır. "*Kasım Gülek Şehrimize Geldi*" başlıklı yazıda şunları yazmıştır: "*Hoş geldi amma şahsen zatıallerinin yerinden olsaydım partilerinin 27 senelik idareye hakimiyeti sırasında bir türlü yapmasını beceremediği ve Demokrat iktidarının henüz ikinci senesinde muvaffakiyetle başardığı Muş-Bitlis kara yolundan gelmezde Memleketimizin her tarafı tayyare meydanı olan kocaman ovasına hususi tayyaremlerle inerdim. CHP Katibi Umumisi şehrimizde tertiplenen açık hava toplantısında yaptığı konuşmasında; İktidarın kendilerinden korktuğunu ve memlekette hürriyetin noksanlığını ileri sürerek Hükümet erkanının hiç bir zaman böyle münzevi vatan köşelerini gezip dert ve dileklerini aşına olamadıklarını, bayanla bir memleket büyüğünün gezemediği ve göremediği toprakların kendi malı sayılmayacağını ve partilerinin keramet ve kehanetle malik olduğundan hor gözle bakıldığı taktirde mutlaka çarpılacağını söylemiştir. (...) 27 senelik iktidarlara devrinde hükümet büyüklerinin yüzünü görmeye hasret kalan halkımız, Demokrat hükümetinin henüz 2-3 senesinde şehrimize İçişleri Vekili Ethem Menderes, Milli Savunma Vekili Hulusi Köymen, Tarım Vekili Nedim Ökmen, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, gelip yer yer dolaştıkları ve dönüşlerde gelişlerinin semeresini derhal gösterdikleri açık bir hakikattir. Hürriyet mevzuuna gelince; Daha dün çoğunluk halk kitesini bir jandarmanın dipçiği altında ıslah etmeye*

³²⁷BCA. 490.01.8.42.62.3.

³²⁸Muş Altınova Gazetesi, 26.10.1953,s.1.

*kalkışan bir partinin hürriyet iddiasında bulunması ne dereceye kadar doğru olabilir.(...).*³²⁹. Yazıda kullanılan siyasi dil, Muş'ta her iki siyasi partinin arasındaki rekabeti göstermesi açısından önemli bir örnektir.

1957 yılındaki seçimden sonra CHP Muş İl ve İlçe Teşkilatları 1958 yılının Haziran ayında geniş katılımlı kongreler düzenlemiştir. CHP Merkez İlçe, Bulanık, Varto ve Malazgirt ilçelerinin yeni yönetimleri belirlenmiştir. Dört gün süren kongreler sonucunda CHP'nin Muş il ve ilçe teşkilatları yenilenerek göreve başlamıştır. CHP İl ve Merkez İlçe kongresi belediye sinema salonunda 26.06.1958 tarihinde perşembe günü sabah saat sekizde başlamıştır. Kongreye 150 delege katılmıştır. Kongrede başkanlık divanı seçildikten sonra bir başkan, başkan yardımcısı ve iki katip seçilmiştir. Yapılan gizli oylama ile İl Başkanı, İl İdare Heyeti, İl Haysiyet Divanı ve İlçe İdare Heyeti üyeleri seçilirken açık oylama ile Kurultay delegeleri ve il kongresi delegeleri seçilmişlerdir³³⁰. Yapılan kongreler sonucunda CHP Muş İl İdare Kurulu Üyeleri, Yedek Üyeler, Danışma Kurulu ve Haysiyet Divanı üyeleri şunlardır:

CHP İl İdare Heyeti Asil ve Yedek Üyeleri (1958)³³¹			
Abdülhadi Toplu	Başkan	Ekrem Avcı	Yedek Üye
Abdülkadir Arslan	Üye	Hekim Zincir	Yedek Üye
Bahaettin Dizdaroğlu	Üye	Mirseyfettin Dede	Yedek Üye
Cevdet Karlıdağ	Üye	Nurettin Kalsın	Yedek Üye
Ekrem Karlıdağ	Üye	Seyfettin Koç	Yedek Üye
Hadi Subaşı	Üye	Salih Şirvan	Yedek Üye
Memduh Zırhlı	Üye	Sıddık Bayrak	Yedek Üye
Sait Akalın	Üye	Tevfik Özcan	Yedek Üye
Şükrü Şendil	Üye		
Tevfik Aydın	Üye		
Tahsin Avcı	Üye		

³²⁹ *Muş Altınova Gazetesi*, 14.09.1953,s.1.

³³⁰ *Şark Telgraf Gazetesi*, 20.06.1958,s.1.

³³¹ *Şark Telgraf Gazetesi*, 27.06.1958,s.1.

Merkez İlçe İdare Heyeti Asil ve Yedek Üyeleri			
Nazif Çeşni	Başkan	Burhan Eker	Yedek Üye
Abdullah Balkaya	Katip	Gani Dede	Yedek Üye
Naci Dede	Muhasisip	Melik Şengül	Yedek Üye
Selim Kale	Üye	Vasıf Polat	Yedek Üye
Tahsin Bayrak	Üye	Eşref Avcı	Yedek Üye
Mehmet Çabuk	Üye		
Kemal Eser	Üye		
Mithat Güngör	Üye		
Talat Bingöl	Üye		

Bununla birlikte mahalle ocak teşkilatları da yenilenmiştir. Yeni kurulan mahalle ocak teşkilatı şu şekilde oluşturulmuştur:

CHP Muş Merkez Mahalle Ocak Teşkilatları (1958)³³²				
Dere Mahallesi	Kültür Mahallesi	Kale Mahallesi	Minare Mahallesi	Muradiye Mahallesi
Etem Taşdemir	Adil Balcı	Gani Dede	Ekrem Kaşıdağ	Abdullah Sevim
Faik Uğraklı	Sabri Balaban	Kamil Toplu	Hadi Saraçoğlu	Bahattin Baba
İhsan Şengül	Melik Şengül	Kazım Koç	Salih Bozkurt	Celal Kaşıdağ
Mustafa Balkaya	Memduh Zırlı	Şükrü Kars	Server Mirza	İhsan Fırat
Sıddık Güngör	Nezif Çeşni	Nurettin Kalsın	Seyfettin Koç	Mithat Güngör
Tahsin Bayrak	Necdet Aktaş	Rahmi Toplu	Sait Bozkurt	Mikayil Çobanoğlu
Zeki Bahçıvan	Yaşar Sönmez	Vasıf Polat	Şükrü Şendil	Muzaffer Subaşı

CHP Bulanık Kongresi de 22.06.1958 tarihinde pazar günü saat 10.00'da 50 delege ve birçok misafir katılımcı ile gerçekleşmiştir. Yapılan kongre sonucunda CHP Bulanık teşkilatı şöyle kurulmuştur:

³³²Şark Telgraf Gazetesi, 26.06.1958,s.1.

CHP Bulanık İlçe İdare Kurulu Üyeleri (1958)³³³	
Şefik Kale	İlçe Başkanı
Mehmet Tiftikoğlu	Sekreter
Hamit Aslan	Muhasip
Nezie Deniz	Üye
Timur Andiç	Üye
Sait Oruç	Üye
Osman Doğan	Üye
Baki Mamikoğlu	Üye
Sıddık Yetkiner	Üye
Kadri Hacı	Üye

Varto kongresi delegelerin iş yoğunluğunun yaşandığı yaz aylarına denk gelmesi yüzünden ertelenmiştir. Kongrenin yapıldığı bir diğer yer de Malazgirt ilçesidir. CHP Malazgirt İlçe Kongresi sonucunda kurulan yönetim ise şöyledir.

CHP Malazgirt İl İdare Kurulu (1958)	
Yusuf Yaman	İlçe Başkanı
Fehmi Armağan	Katip
Emirhan Yılmaz	Muhasip
Sadık Taş	Üye
Cem Türker	Üye
Kemal Aytaç	Üye
Vezir Çakar	Üye

CHP Muş İl Teşkilatı, kurulduğu 1945 yılından itibaren örgütlenmesine özen göstererek çalışmalarda bulunmuştur. Merkez ve bucaklarda ocak teşkilatlanmasını kurmuştur. Bununla birlikte Türkiye' de 1946 yılında CHP içerinden muhalefetin kurduğu DP kurulduktan sonra hemen örgütlenme çalışmalarını başlatmıştır. Özellikle kırsal kesimden hatırı sayılır bir kabul görmüştür. Bu yerlerden biri de Muş'tur.

³³³Şark Telgraf Gazetesi, 26.06.1958,s.1.

2.3. Demokrat Parti'nin Muş İl ve İlçe Örgütleri ve Faaliyetleri

Halk Partisi'nin bazı eski ve önde gelen üyeleri tarafından 1946'da kurulan Demokrat Parti, bir eşraf partisi olmaktan çok, kırsal kitlelerin ve onların başında bulunanların kuvvetle destekleyeceklerini düşündüğü bir siyasal ideoloji ile başarıya ulaşacağını uman bir partiydi³³⁴. 1946 yılında ülke şartlarının getirdiği sonuç DP'nin kırsalda örgütlenmesinin daha da güçlenmesini sağlamıştır. DP, Muş İl Teşkilatı 1946 yılında kurulmuştur. Muş'taki DP'nin örgütlenmesini daha önce CHP İl teşkilatına üye iken buradan ayrılanların oluşturduğunu görmekteyiz. Muş CHP teşkilatından zamanla gelen toplu istifalar ile de beslenmiştir. DP Muş'ta örgütlenme çalışmalarına başladığı zaman önemli bir CHP direnci ile karşılaşmıştır. Özellikle DP'nin Muş'ta teşkilatlanmasını istemeyenler arasında mülki amirlerin de olması dikkat çekicidir. O dönemde Muş Valisi olan Hamit Onat, DP'ye karşı CHP'ye önemli bir ölçüde destek vermiş ve aynı zamanda da siyasi tecrübelerini CHP teşkilatı ile paylaşmıştır³³⁵.

CHP Muş İl İdare Kurulu Üyeliğinden 22 Ağustos 1946 tarihinde istifa eden Celal Güngör, bu istifasının nedenlerini anlattığı beş sayfalık mektubunda CHP ve DP 'nin Muş'ta kurulması sürecini ve istifa gerekçelerini anlatmıştır. Celal Güngör Muş'lu olup emekli askeri memurdur. Muş'ta Türk Hava Kurumu şube başkanlığını yapmıştır³³⁶. CHP'nin Muş'taki ilk teşkilatında yer almış ancak teşkilat içindeki bir takım sıkıntılar üzerine istifa etmiştir³³⁷. Hatta bu istifası sonrası DP'li olmakla suçlanmıştır³³⁸. 09.09.1946 tarihinde CHP Genel Merkezi'ne ve Muş CHP Başkanı Hamdi Dayı'ya gönderdiği mektupta DP'nin kuruluş sürecini şöyle anlatmaktadır: " (...)Milletvekili seçiminden az evveldi ki memleketimizde bir Demokrat Parti kurmak için üç dört kişiden mürekkep bir heyeti müteşebbis işe başlamıştı. Bunlar da partimize kayıtlı üyelerden idiler. Partiden istifaya kalkıştıkları zaman kendilerini (baldırı çıplaklar) diye vasıflandırmış ve bu hareketlerinin mizah ve karikatür olmaktan ileri geçmeyeceğine hükmederek aşkın bir çehre ve hodbin bir hareketle gaflete dalmıştık. Memleketin kalkınmasına ve halkın huzur ve refahına ait yeni hükümet programı yayınlanınca baldırı çıplak diye vasıflandırdığımız demokrat müteşebbisleri bu yayını kendi teşkilatlarının kuruluşuna mal ederek kuvvetli propagandalara girişmiş ve bu sayede hem kitle halinde

³³⁴Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, Der: Mümtazer Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.65.

³³⁵BCA. 490.01.179.714.1.106.

³³⁶BCA. 490.01.179.714.1.100.

³³⁷BCA. 490.01.179.714.1.105.

³³⁸BCA. 490.01.179.714.1.102.

*partimizden istifaların vuku bulmasını hem de genel meclis seçiminde iki üyenin kazanmasını sağlamışlardı. Onlar öyle çalışırken biz onlara baldırı çıplak demekten devam edip durmuştuk. Derhal ilave edeyim ki Valimiz Hamit Onat'ın nâfiz bakış ve sezişi ve kuvvetli görüşü olmasaydı partimiz millet ve genel meclis seçimlerinde hiçte muvaffak olamayacak ve memleketi kurtaran inkılap partisi de Muş'ta çökecekti."*³³⁹.

1946 yılında DP, Muş'ta İl İdare Kurulu Hasköy ilçesinde ve İki yüz haneli Sronk Köyünde birer ocak teşkilatı kurulmuştur³⁴⁰. DP'nin merkez teşkilatını kuran eski CHP'li Ferit Kılıçlar kurmuştur. Kendisi eski CHP milletvekili olan Kamil Kotan'ın yeğenidir. CHP Başkanlık Divanı, CHP'den istifa etmeden DP'ye geçmesi üzerine 27.08.1946 tarihinde Ferit Kılıçlar'ı partiden çıkarmıştır³⁴¹. DP Muş il Örgütü 1946 yılında yapılan seçim sonucu şu şekilde kurulmuştur:

DP İl İdare Kurulu Başkan ve Üyeleri³⁴²		
Ferit Kılıçlar	Başkan	Fotoğrafçı
Sait Çelik	Asbaşkan	Arzuhalcı
Vahdettin Toplu	Üye	Bakkal
Hadi Özdemir	Üye	Bakkal
Hakim Söylemez	Üye	Saatçi
Tevfik Aykan	Üye	Fırıncı
Vahdettin Sabuncuoğlu	Üye	Boşta
İl Divan Haysiyet Üyeleri		
Tevfik Özkan	Üye	Kahveci
Mehmet Öztürk	Üye	Esnaf
Mustafa Subaşı	Üye	Boşta
Nurettin Özdemir	Üye	Bakkal
Ekrem Eren	Üye	Esnaf

³³⁹BCA. 490.01.179.714.1.106-BCA. 490.01.179.714.1.107.

³⁴⁰BCA. 490.01.440.1824.3.10.

³⁴¹BCA. 490.01.440.1824.3.18.

³⁴²BCA. 490.01.440.1824.3.12.

Hasköy Demokrat Parti Ocağı Başkan ve Üyeleri ³⁴³		
Şakir oğlu Halil Aksak	Başkan	Çiftçi
Selim oğlu Vezir Özcan	Üye	Çiftçi
Teymur oğlu Ahmet ...	Üye	Çiftçi
Şakir oğlu Sevdin Aksak	Üye	Çiftçi
Selim oğlu Çerkes ...	Üye	Çiftçi

Bu teşkilat yapısına 1947 yılında Malazgirt ilçesi de katılmak istemiştir. Ancak DP Malazgirt İlçe İdare Kurulu'nu kurmak isteyen Ali Demir isimli vatandaş, Malazgirt İlçe Kaymakamlığı'nın faaliyetlerini durdurmasıyla DP teşkilatını kuramamıştır³⁴⁴. DP Teşkilatına zamanla CHP'den gelen istifalar ile birçok kişi katılmıştır. Bu toplu katılımlara il, ilçeler ve köylerden çok kişi, Başvekil Adnan Menderes'e bizzat gönderdikleri telgraf, dilekçe ve mektuplarla DP'ye geçtiklerini bildirmişlerdir. Bu şekilde gönderilmiş başvuru dilekçeleri, telgrafları ve mektupları sonucu DP'ye her geçen gün katılanların sayısı artmıştır. Bu katılımların çoğu daha önce CHP teşkilatına değişik yerlerde ve şekilde kayıtlı kişiler olunca CHP İl Örgütü de bunların önü kesmek için çalışmalarında bulunmuştur. Bu çalışmalar zaman zaman iki tarafı da karşı karşıya getirmiştir. CHP Muş İl İdare Kurulu, CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği bir yazıda DP Muş teşkilatını şu şekilde suçlamıştır: "*Cahil bulunan köylülerimizi, bugün yarın hükümeti ele geçireceğiz. Şapka ve yeni yazıları kaldırarak bakiye vergileri de affedeceğiz ve bundan sonraki vergilerde yüzde yetmiş beş tenzilat yapacağız. (...) askerliği de bir seneye indireceğiz diyerek cahil ve masum köylülerimiz arasında zehir ve nifak saçarak propagandalarına devam ediyorlar.*"³⁴⁵.

Muş'ta bu iki parti arasındaki siyasi rekabet o kadar kızışmış ki, 1948'de Malazgirt'te CHP teşkilatı partilerinin manevi şahsiyetine hakaret ettikleri için DP'den iki kişiye dava açmıştır³⁴⁶. Benzer bir olay da Muş merkezde yaşanmıştır. Bu kez 20.05.1951 tarihinde DP Muş İl Kongresi sırasında yaşanmıştır. Kongreye katılan delegelerin bir kısmının Muş'ta "*Muhacir*" olarak tanımlanan vatandaşlara saldırdığı Cumhurbaşkanlığı Makamına şikâyet edilmektedir³⁴⁷.

³⁴³BCA. 490.01.440.1824.3.13.

³⁴⁴BCA. 490.01.440.1824.3.5.

³⁴⁵BCA. 490.01.179.713.1.6.

³⁴⁶BCA. 490.0.001..459.1885.4.

³⁴⁷BCA. 030.01.00.00.41.243.10.2.

DP Varto ilçesi örgütlenmesi 27.09.1953 yılında kongre düzenleyerek yeni ilçe yönetimini seçmiştir. Bu kongreye DP Muş milletvekili Ferit Kılıçlar, Belediye Başkan Vekili Hadi Özdemir, İl Genel Meclisi Daimi Üyesi Şemsi Ağaoğlu katılmıştır. Varto'da bir kiraathanede yapılan kongre sonucunda; DP Varto İlçesi İdare Heyeti Başkanlığına Sıddık Kocadağ, ikinci başkanlığa Mehmet Emin Turgut, Muhasipliğe Hüseyin Ballıkaya, Kâtipliğe Niyazi Yetkiner seçilmişlerdir³⁴⁸. 12.10.1953 tarihinde de Malazgirt DP İlçe kongresi yapılmış ve yeni yönetim belirlenmiştir³⁴⁹. Bulanık ilçesi DP teşkilatı da 1953 yılında kurulmuştur. DP Bulanık İlçesi Başkanlığını Ali Turanlı yapmıştır. Ancak daha sonra burada yaşanacak ikilik sonucu DP Bulanık İlçe Teşkilatı kendini feshedecektir³⁵⁰.

DP Muş teşkilatına önemli katılımlar gerçekleşmiştir. Zamanla gerçekleşen bu katılımlar ile daha da güçlenen DP Muş örgütü, Muş'ta CHP ile daha rahat siyasal rekabet etme imkanı yakalamıştır. O dönemde DP'ye yapılan katılımlara bir kaç örnek şöyledir. Vilayet daimi encümeni üyesi Şemsi Ağaoğlu 1953'te CHP'den istifa edip, DP'ye geçmiştir³⁵¹. Muş'ta Arınç Köyü CHP Başkanı Mahmut Öztürk, üyeler Sadık Öztekin, Maşallah Kamadan, Hamit Öztürk, Selahattin Karagül 150 seçmenle istifa ederek DP'ye geçmişlerdir³⁵². Kani reş köyünden Kurban Yıldırım'ın imzasıyla verilen dilekçede 22 kişi ile DP'ye geçmişlerdir³⁵³. Mehmet Şenyürek 25 kişilik aile mensupları ile DP'ye katılmışlardır³⁵⁴. Eski CHP üyesi Abdulhadi Özdemir 14 Ocak teşkilatında kayıtlı 1500 kişi ile DP'ye katılmıştır³⁵⁵. DP Genel Başkanı ve Başvekil Adnan Menderes'e 29.01.1960 tarihinde Dodan Köyü Vatan Cephesi Ocak Başkanı Müslim Selmo, üyeler, Hüseyin Özkaya, Cemal Mertöz, Haydar Özdemir, Gülüm Çelebi tarafından gönderilen bir telgrafta başka bir toplu katılım şu şekilde gerçekleşmiştir: *"Bizler şimdiye kadar CH Partisi saflarında çalışmış isek bu partinin tutumu memlekete zarar getireceğine ve DP iktidarının memlekete olan hizmetlerinin çok büyük olduğu CH partisinden kat kat fazla çalışmış ve çalışacağına inandığımız için bu partiden istifa etmiş köyümüzde DP Vatan Cephesi Ocağını kurmuş 165 seçmenle kayıt olmuş bulunmaktayız, kabulümüzü arz eder ellerinizden öperiz."*³⁵⁶. 1960'da Varto Güllüce

³⁴⁸Muş Altınova Gazetesi, 30.09.1953,s.1.

³⁴⁹Muş Altınova Gazetesi, 12.10.1953,s.1.

³⁵⁰Şark Telgraf Gazetesi, 10.10.1958, s.1.

³⁵¹Muş Altınova Gazetesi, 09.04.1953,s.1.

³⁵²BCA. 010.01.00.00.41.243.10.2.

³⁵³BCA. 010.09.218.676.1.5.

³⁵⁴BCA. 010.09.218.676.1.10.

³⁵⁵BCA. 010.09.218.676.1.11.

³⁵⁶BCA. 010.09.218.676.1.27.

Mezrası'ndan³⁵⁷, Gündemir Köyünden 289 kişi³⁵⁸, 1959'da Tepe ve Doğdap Köyünden 189 kişi³⁵⁹, 1959'da Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi Varto İdare Heyeti İkinci Başkanı, Markarut Köyünden Mustafa Sever 250 seçmeni ile beraber³⁶⁰, 1959'da Zatişeyh Köyünden 12 hane³⁶¹, 1960'da Bulanık Belediye Meclis Üyesi Battal Gökdağ³⁶², 1960'da Bulanık'tan Belediye Üyesi Abbas Karadağ 36 kişi ile³⁶³ DP'ye katılmıştır. Hasköy muhtarı Yusuf Sayılğan 600 vatandaş ile CHP'den ve diğer partilerden istifa ederek DP'ye geçmiştir³⁶⁴. Muş'un Norşen Köyünden DP'ye toplu bir katılım yapıldı³⁶⁵. 1954 yılında Muş Altınova gazetesinde bir haber de, "*CHP'den Çözüntüler Devam Etmektedir*" başlıklı yazıda "*Evranc köyü CHP Ocak Başkanı Eşrefoğlu Ekrem Çelik, CHP Bucak başkanı Habibullah Alataş, Artet Muhtarı ve CHP Ocak Başkanı Ömer ve Şaşkan Köyün Muhtarı ve CHP Ocak Başkanı Halil Yıldız ve Sekavi MP Başkanı Taştan Demir ocaklara ve bucaklarına kayıtlı bilimum arkadaşları ile DP'ye katılmışlardır.*"³⁶⁶. Yine Hasköy ilçesinde, Mığrakom ve Erişter Köylerinde toplu katılımlar gerçekleşmiştir³⁶⁷. Benzer birçok örnek verebiliriz. Bu şekilde Muş'un ilçelerinden ve birçok köyünden gönderilmiş birçok toplu katılım dilekçeleri mevcuttur.

Bunun yanı sıra çok az da olsa DP'den de umduğu siyasi ortamı bulamadıkları gerekçesi ile ayrılanlar da olmuştur. 1950 yılında böyle bir toplu istifa sonucu Muş DP İl teşkilatından 12 kişi ayrılmıştır. Dursun Eroğlu, Sait Eroğlu, Nihat Eroğlu, Hadi Subaşı Fadıl Bulakçı, Maşallah Toplu, Hadi Özer, Server Toplu, Tahsin Avcı, Yahya Toplu, Enver Toplu ve Muzaffer Toplu'nun istifa etmesi CHP Muş teşkilatında propaganda başkanı olarak görev yapan Abdullah Balkaya'yı harekete geçirmiştir. Balkaya, 17.03.1950 tarihinde CHP Genel İdare Kurulu Propaganda ve Yayın Bürosu Başkanlığına gönderdiği yazıda bu toplu istifa haberinin CHP'ye yakın gazetelerde yayınlanmasını istemiştir³⁶⁸. Bu durum Muş'ta iki siyasi partinin arasındaki siyasi rekabetin ne denli yoğun yaşandığına da bir kanıt oluşturmaktadır. İki parti de taraftar toplamak için medyayı da kullanmayı ihmal etmemiştir. Yine 1958 yılında

³⁵⁷BCA. 010.09.218.676.1.28.

³⁵⁸BCA. 010.09.218.676.1.29.

³⁵⁹BCA. 010.09.218.676.1.30.

³⁶⁰BCA. 010.09.218.676.1.31.

³⁶¹BCA. 010.09.218.676.1.32.

³⁶²BCA. 010.09.218.676.1.150.

³⁶³BCA. 010.09.218.676.1.151.

³⁶⁴*Yeni Zafer Gazetesi*, 28.05.1958,s.1.

³⁶⁵*Muş Altınova Gazetesi*, 06.01.1954,s.1.

³⁶⁶*Muş Altınova Gazetesi*, 08.01.1954,s.1.

³⁶⁷*Muş Altınova Gazetesi*, 18.01.1954,s.1.

³⁶⁸BCA. 490.09.218.676.1.6.

DP'den istifa eden Muş DP İl İdare Kurulu As Başkanı M. Salih Çağlayan istifasının gerekçesini gazetede yayınlanması için göndermiştir. DP'nin kuruluşunda vaat ettiği ekonomik refah ve toplumsal huzuru sağlama konusunda oldukça uzaklaştığı için istifasını verdiğini duyurmuştur³⁶⁹. Daha önce CMP Muş İl İdare Kurulu Başkanı iken bu partinin ülke genelinde kapatılması sonucu DP'ye geçen Hamdi Çelebi bu partiden de ayrılmıştır³⁷⁰. Yine 1946 yılından beri DP Merkez İlçe Başkanlığı görevini yürüten Hulusi Alkan CHP'den kopup gelen katılımların DP'ye zarar verdiği gerekçesiyle istifa etmiştir³⁷¹.

DP'nin ülke genelinde yürüttüğü siyaset yöntemi Muş'taki örgütlenmesinde de kendini göstermiştir. Özellikle köylerde yürütülen etkili propaganda sayesinde çok taraftar toplamıştır. Ancak 1953 yılında DP Muş İl Teşkilatı içinde 1950 yılındaki genel seçimle seçilen, DP Muş milletvekillerine karşı önemli derecede bir memnuniyetsizlik kendisini göstermiştir. Milletvekilleri Ferit Kılıçlar ve Hamdi Dayı'nın Muş'a hizmet noktasında bir şey yapmadıkları dahası DP'nin Muş örgütlenmesine zarar verdikleri ve seçmenleri küstürdükleri hakkında yazılardan bir kaç; Dursun Eroğlu'nun yazdığı *"Memleket İdaresini Kıymetli Ellere Terkedelim"*³⁷², Osman Nuri Türeli'nin yazdığı *"Nasıl Anlarsan: Mantika Hürmet"*³⁷³ ve *"Sayın Beyler Neyi Paylaşamıyoruz"*³⁷⁴ Şefik Çağlayan'ın yazdığı *"Mukaddes Partimizi Alet Etmeyelim"*³⁷⁵, özellikle DP haberlerinin sıkça yer verildiği Muş Altınova gazetesinde yayınlanmıştır. Bu memnuniyetsizlik durumu kendisini 20 Kasım 1953 tarihinde yapılan, DP İl ve İlçe kongrelerinde iyice göstermiştir. Kongrede o gün yaşananları gazetesinde *"İki Seneden Beri DP Teşkilatını Kaplayan Kabus Perdesi Nihayet Yırtıldı"* başlığı ile yazan Vahdettin Sabuncuoğlu şunları yazmıştır: *"1950 Seçimlerinde diktatör idareyi her ne pahasına olursa olsun devirmenin arzu ve heyecanı içerisinde bir tesadüf eseri olarak Mukaddes partimizin listesinde yer alan ve binetice Milletvekili seçilen Ferit Kılıçlar ve Hamdi Dayı bu muvaffakiyetin partimizin ruhunu taşıyan kıymetli oy pusulaları ile husule geldiğine inanmayıp kendi liyakat ve ehliyetlerinin milletçe taktirine atfetmekte olacaklar ki 1954 Seçimlerini de garanti etmek gayesiyle Sayın Genel Merkezimizden yarana yalvara kopardığı parti müfettişliği forsuna dayanarak köy köy dolaşip zannınca kendi uyarına ocaklar, bucaklar kurup merkez ilçe ve il kongrelerinde delege gösterdiği ve 20.11.1953 günü yapılan*

³⁶⁹Şark Telgraf Gazetesi, 01.05.1958, s.1.

³⁷⁰Şark Telgraf Gazetesi, 18.08.1958, s.1

³⁷¹Şark Telgraf Gazetesi, 19.09.1958, s.1; Yeni Zafer Gazetesi, 19.09.1958, s.1.

³⁷²Muş Altınova Gazetesi, 11.11.1953,s.1.

³⁷³Muş Altınova Gazetesi, 18.11.1953,s.1.

³⁷⁴Muş Altınova Gazetesi, 20.11.1953,s.1.

³⁷⁵Muş Altınova Gazetesi, 16.11.1953,s.1.

ilçe idare kurulu seçiminde 70 küstür delegenin kullandıkları oylardan her birisi 67 oy almak sureti ile Avukat Emin Çağlayan, Muş Altınova sahibi ve yazı işleri müdürü Vahdettin Sabuncuoğlu, DP İlimiz teşkilatı ilk kurucularından Dursun Eroğlu, Radyo acente sahibi Suphi Kalsın, Belediye meclisi üyelerinden Mehmet Ali Lale, Çiftçiden Süleyman Süzgeç ve Osman Mergem İlçe İdare Kuruluna seçilip Başkanlığa oy birliği ile Avukat Emin Çağlayan'ın getirilmiştir. (...) İşin garibi şu ki, Milletvekili Hamdi Dayı her iki kongreye de vilayetimizde bulunduğu halde iştirak bile etmediği ve kongre başkanlığına teklifi yapılan ve bizzat kendi diliyle de ısraren başkanlığı talep eden milletvekili Ferit Kılıçlar'ın bu talebi kongre heyeti umumiyetince sükutla karşılandığı ve kongre başkanlığına teklifi yapılan Belediye Başkanı Şefik Çağlayan'ın dakikalarca cereyan eden alkış tufanı içerisinde başkanlık kürsüsüne gelerek şükranlarını belirtmiştir. (...) Bu suretle Milletvekillerinizin şahsi ihtiraslarının tahakkuku için ilçe ve il idare kuruluna yerleştirmek istedikleri çömezleri tuttıkları karanlık yolun milletçe benimsenmediğine bir kere daha şahit olmuşlardır.(...) Mebuslarımıza soruyorum? Bu asil milletin kendilerini bu derece sevmediklerini ve istifadesiz şahsiyetlerinin fikirleriyle hareket etmeyeceklerini anladıklarına göre artık bu sahadaki mücadelelerine devam edecekler mi? Yoksa şimdiden geçmek için parti hülyasına mı dalacaklar. Doğrusu acıdım bu hale.³⁷⁶

Milletvekilleri Ferit Kılıçlar ve Hamdi Dayı'yı eleştiren bu yazı sonrası Milletvekili Ferit Kılıçlar, Muş Altınova Gazetesi'ne bir cevap yazısı göndermiştir. Kılıçların yazdığı "Cevap" başlıklı yazıda kendisine ve seçtiği delegelere karşı yapılan eleştirilere şöyle cevap vermiştir: "23 Kasım 1953 gün ve 109 sayılı gazetenizdeki yazınızda Milletvekillerinin ehil ve elyak olmadığı halde 1950 seçimlerinde partimiz listesinde yer almak suretiyle seçildiklerinden şahsımın genel merkezi yaranmak ve yalvarmak suretiyle müfettişlik temin ettiğimden ve bu suretle aladderece kongreler akdedip taraf temini hazırladığından ve sonra kanaatinizce il kongresinin aleyhimize cereyan etmesinden ve bu vaziyet karşısında milletvekillerinin mücadeleye devam edip etmedikleri veya bir parti tutacaklar mı? Ve eski idare kurulunu ele alıp çömez mesabesine indirmek gibi siyasi ve içtimai ahlak kaidelerini bir tarafa atmak ve hakikatleri inkar eden yazınıza siyasi bir kader eseri olarak şu şekilde cevap veriyorum. 1946 yılında henüz Türkiye'de birkaç vilayette DP teşekkül ettiği sırada halk partisinin o günkü çeşitli zulüm ve baskıları altında partimizin şubelerini Muş'ta teşkile muvaffak olduktan sonra bu cepheden partimizi yıkmağa muvaffak olamayacaklarını muhtelif tecrübelerle anlayan halk partisi şahsıma maddi menfaatler ve üstün memuriyetle ve sonra

³⁷⁶Muş Altınova Gazetesi, 23.11.1953,s.1.

kendi saflarında istenildiği takdirde herhangi makamı peşinen temin etmek vaadi teklifinde buldukları halde hiçbirisine tenezzül etmediğimi bir memleket halkının malumudur. Mizacınıza göre müfettişlik meselesine gelince muhalefette bulunduğum sırada çalışmalarım ve gerekse milletvekili seçildiğim müddet zarfındaki çalışmaların itibar nazarına alınarak dört yıldan beri teşkilatı mevcut olmayan Muş ilinin teşkilatını ele almak ve aladderece kongreler akdetmek maksadıyla Genel merkez tarafından taktirle ve ehliyete dayana bir vazifedir. Yoksa siyasetine el verdiği şekilde tefsir ettiğiniz gibi yaranmak ve yalvarmakla temin edilen bir vazife değildir. (...) Sizin neşren sarf ettiğiniz hakikatlerden tamamıyla uzak nevi şahsımıza mahsus o çirkin sözlerinize bizler ancak bir seviye meselesinin bunlardan başka ne beklenebilir demekle iktifa ederiz."³⁷⁷.

Bu cevap yazısı üzerine Muş Altınova gazetesi sahibi ve yazı işleri müdürü aynı zamanda da DP Muş Teşkilatı kurucularından Vahdettin Toplu, "Ferit Kılıçlar'la Hasbihal" başlıklı yazısında milletvekiline daha ağır bir cevap yazmıştır. "(...), Partimizin bir kolu olan gazetemin kıymetli sütunlarını size cevap vermekle doldurmak günahına girdiğimin farkındayım. Ne yazık ki siyasi kader ara sıra böyle garip noktalarda zuhur ediyor. (...) Partimizin Muş teşkilatı kurucularından sizden başka 8 kişi daha bulunup, Bu sekiz üyenin her biri gerek kabiliyet ve gerekse nüfuz bakımından sizden ileri bulunduğumuz halde bizlere hiçte böyle bir teklif vaki olmadı ve olamazdı da. Şayet size vaki olmuşsa içimizde en zayıf olarak sizi bulduklarından ileri gelmiş olsa gerek. Yine de ihtimal vermiyorum. Çünkü İlkokul mezunu olup üstün memuriyete uygun bir tahsile sahip olmadığınız gibi en kolay ve küçük meslek bulunan tahsildarlık vazifesini bile pürüzsüz beceremediğiniz. (...) Hariç devletler tarafından Beyaz İnkılap diye vasıflandırılan 1950 Demokrasi inkılabımıza, yazınızda "Canımız ve kanımız pahasına mal olan bu partinin" demek suretiyle kan lekesi sürmek cüretini nereden aldınız? Bu cümleyi yazınıza derce derken vicdanınız hiçte mi sızlamadı?(...) Netice olarak söyleyebilirim ki; hattı hareketiniz bu minval üzere devam ettikçe ve mevki hırsınıza bir son verip daimi surette milli iradeye uzanan ellerinizi geri çekmedikçe saflarımızda kalmanız partimiz için büyük mahzurlar tevhit edeceğini işaret eder, geçenlerdeki il ve ilçe kongrelerinde kongre başkanlığını dilinizle arzu ettiğiniz halde her iki kongre umumi heyetlerince "İstemiyoruz! İstemiyoruz!..." sözleriyle karşılaşmanız bu kanaatimi teyide kafidir zannederim."

³⁷⁸.

³⁷⁷Muş Altınova Gazetesi, 09.12.1953,s.1.

³⁷⁸Muş Altınova Gazetesi, 14.12.1953,s.1.

DP Muş Teşkilatı içerisindeki kutuplaşma partinin çalışmalarını da aksatmıştır. Ferit Kılıçlar ve Hamdi Dayı'nın şikâyeti üzerine DP Genel Merkezi tarafından seçilen Muş DP İl ve İlçe kurulları feshedilmiştir. Daha sonra yapılan itiraz sonucu seçilmiş kurulların görevleri iade edilmiştir³⁷⁹. O dönemde Muş parti teşkilatı içindeki bu çatışmanın etkisi kendisini 1954 seçimlerinde gösterecek ve milletvekilleri Ferit Kılıçlar ile Hamdi Dayı bu seçimde DP Genel Merkezi tarafından aday gösterilmeyecektir. DP'nin Muş ilindeki bu sıkıntılı durum üzerine Belediye Başkanı Şefik Çağlayan 1954 seçimleri öncesi DP'nin teşkilatlanması ve seçim çalışmalarının daha sağlıklı yürütülmesi 12.02.1954 tarihinde istifa etmiş yerine 11.04.1954 tarihinde Belediye hukuk işleri müdürü Hadi Özdemir vekil olarak seçilmiştir³⁸⁰.

Muş'ta DP'ye destek sunan, Genç Demokratlar Birliği 20.02.1954 tarihinde kurulmuştur. Yapılan kongre sonucu Osman Nuri Türelî başkanlığa, Hayri Akkoyun başkan vekilliğine, Yılmaz Ergün, Remzi Akkoyun ve Emin Yeni de kâtipliğe seçilmişlerdir³⁸¹. Bu seçim sonrası Osman Nuri Türelî tarafından Adnan Menderes'e çekilen telgraf şöyledir:

"SAYIN ADNAN MENDERES

*BAŞBAKAN
ANKARA*

*20.02.1954 Cumartesi günü yapılan genç demokratlar kongresinde müspet kararlar alınmış ve Genç Demokratlar ittifakla idare heyetini seçmişlerdir. Kongreye iştirak eden 300 delegenin ve Muş gençliğinin bağlılığını bildirmekte şeref duyarım.*³⁸².

Başbakan Adnan Menderes'in cevabı bu telgrafa cevabı şöyledir:

"SAYIN OSMAN NURİ TÜRELİ

*GENÇ DEMOKRATLAR BİRLİĞİ KONGRE BAŞKANI
MUŞ*

*Kongrece ittihaz olunan karardan çok mütehassis oldum. Teşekkür eder muvaffakiyetler dilerken hepimize sevgilerimi sunarım.*³⁸³.

³⁷⁹ *Muş Altınova Gazetesi*, 01.03.1954,s.2.

³⁸⁰ *Muş Altınova Gazetesi*, 15.02.1954,s.1.

³⁸¹ *Muş Altınova Gazetesi*, 24.02.1954,s.1.

³⁸² *Muş Altınova Gazetesi*, 01.03.1954,s.1.

³⁸³ *Muş Altınova Gazetesi*, 01.03.1954,s.1.

DP Muş İl ve İlçe teşkilatları daha önce 1958 Temmuzunda yapmayı planladıkları kongrelerini erteleyerek³⁸⁴, 1959 yılının Kasım ayında yapmaya karar vermiştir. Malazgirt ile Varto ilçelerindeki ocak ve bucak kongreleri ile aynı zamanda Bulanık ilçesi kongreleri üç gün sürmüştür³⁸⁵.

1950 yılından itibaren DP, Muş'ta çok ciddi bir şekilde örgütlenmiş ve hemen hemen her yerde önemli bir siyasi destek sağlamıştır. Bu durum kendisini seçimlerde de gösterecektir. Seçimler ile ilgili ayrıntılara bir sonraki başlığımızda değineceğiz.

2.4. Millet Partisi ve Hürriyet Partisi İle Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Muş'taki Faaliyetleri

CHP ve DP'den başka bu yıllarda Muş'ta örgütlenen bir diğer parti de Millet Partisi'dir. Çok fazla olmasa da bir teşkilat kurmuştur. MP, Muş merkezde teşkilatlanmıştır. Merkez İlçe Yürütme Kurulu Başkanlığı'nı Şükrü Şendil yapmıştır. 18.05.1953 tarihinde MP yıllık kongresini yapmıştır³⁸⁶. Bu kongre sonucunda MP Muş İl Yürütme Kurulu Başkanlığı'na Mirseyfettin Dede seçilmiştir. Bu partinin dışında 1955 yılında DP'den kopan ve yaklaşık üç yıl ömrü olan Hürriyet Partisi (HP) de Muş'ta örgütlenen bir diğer partidir. HP hem ülke genelinde hem de Muş'ta çok etkili olamamıştır. 1957 yılında girdiği genel seçimlerde Muş'ta toplamda 25.263 oy almış ancak meclise temsilci gönderememiştir³⁸⁷. Nitekim HP Muş İl ve İlçe İdare Kurullarını oluşturan Tahsin Avcı, Mustafa Balkaya, Kamil Toplu, Fadıl Bulakçıbaşı, Mithat Dedeoğlu, Salih Şirvan, Tahsin Bayrak, Şükrü Asr, İlyaz Masat ve Nurettin Kalsın istifa ederek Muş'ta HP'nin faaliyetlerine son vermişlerdir³⁸⁸. Bu partiden başka Muş'ta örgütlenen bir diğer parti de Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)'dir. 1957 yılında yapılan Genel Seçimlerde Muş'ta toplamda 3.588 oy almıştır³⁸⁹. Daha sonra Muş'ta HP ve CMP teşkilatlarını feshederek Muş CHP'ye katılmışlardır³⁹⁰.

2.5. 1946 Belediye Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları

Birinci Meclis'in açıldığı 1920 yılından 2011 yılına kadar geçen 91 yıllık siyasal tarihimizde, 24 kez milletvekili genel seçimi yapılmıştır. 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan en

³⁸⁴Şark Telgraf Gazetesi, 26.07.1958, s.1.

³⁸⁵Yeni Zafer Gazetesi, 06.11.1959, s.1.

³⁸⁶Muş Altınova Gazetesi, 11.05.1953, s.2.

³⁸⁷TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK Yayınları, Ankara 2012, s.15.

³⁸⁸Yeni Zafer Gazetesi, 12.05.1958, s.1.

³⁸⁹TÜİK, a.g.e., s.74.

³⁹⁰Yeni Zafer Gazetesi, 09.12.1958, s.1.

son milletvekili genel seçimi, 1946 seçimleri ile başlayan çok partili dönemin 17. milletvekili genel seçimi olmuştur³⁹¹. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası konjonktürdeki değişikliğe koşut olarak 1945'te genel seçimli çok partili sisteme geçilmesi zorunlu olmuştur³⁹². Tek parti dönemi 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla Türkiye'de tek partili dönem sona erdi ve çok partili yaşama geçildi³⁹³. Daha sonraki dönemde 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti, 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi, 24 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, 11 Mart 1946'da Liberal Demokrat Parti, 24 Nisan 1946'da Çiftçi ve Köylü Partisi, 26 Nisan 1946'da Türkiye Sosyal Demokrat Partisi, 19 Temmuz 1946'da İslam Koruma Partisi, 8 Temmuz 1946'da Türkiye Yükselme Partisi kuruldu. Bu partiler genel olarak Türk siyasal yaşamında etkili olamayıp, tabela partileri olarak kaldılar³⁹⁴.

Bu siyasi partilerden biri olan, DP örgütlenmesi ve yürüttüğü propaganda sayesinde etkili bir muhalefet partisi haline dönüşmüştür. DP'nin demokrasi ve özgürlük söylemleri sonrasında çok sayıda kişi partiye kayıt olmuş ve partiyi desteklemiştir. Ancak DP'nin örgütlenme çalışmalarına devam ettiği bir dönemde 26 Nisan'da toplanan CHP Meclis Grubu, Eylül 1946'da yapılması gereken belediye seçimlerini Mayıs 1946'da yapmayı kararlaştırdı. Parti yapısını bu değişikliklerle demokratikleştirmeye çalışan CHP, güçlenen DP muhalefetine karşı hem belediye hem de genel seçimleri bir yıl öne alarak DP'yi hazırlıksız yakalamak gibi bir tercihte bulunmuştur. Ancak CHP'nin DP'yi hazırlıksız yakalama gayretleri, DP kurmaylarınca ihtiyatla karşılanmış ve Mayısta 1946'da yapılacak belediye seçimlerine katılmama kararı alınmıştır³⁹⁵. Alınan bu seçime katılmama kararı üzerine Muş'ta CHP adayı seçimi kazanmıştır.

2.5.1. Aday Başvuruları

CHP'nin bu seçimi öne alma hamlesi ve DP'nin de aldığı seçime katılmama kararı sonucu 1946 yılındaki Belediye seçimlerinde Muş'ta CHP'nin başkan ve meclis üyelikleri için adaylar partinin idare kolları tarafından gizli oylama ile seçilmiştir. Bu seçim için yapılan yoklamalar sonucu CHP'nin Belediye Başkanlığı için İl İdare Kurulu başkanı seçilmiştir. CHP

³⁹¹TÜİK, a.g.e., s.7.

³⁹²Tarık Ziya Ekinçi, *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004, s.131.

³⁹³Murat Burgaç, "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2013, s.164.

³⁹⁴Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, IV, Bilgi Yayınları, Ankara, 1999, s. 223-224.

³⁹⁵Leyla Kırkpınar, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir,2002,s.91.

Muş İl İdare Kurulu seçim öncesi çalışmalarına hız vermiştir. Kurul üyelerinden oluşturulan komisyonlar mahalleleri dolaşip propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir³⁹⁶.

2.5.2. Seçim Sonucu

Yapılan seçim sonucu Belediye Başkanı seçilen Zeki Dede'nin başkanlığı tezkeresi 01Ağustos 1946'da İç İşleri Bakanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı tarafından onanmıştır³⁹⁷. Mayıs 1946'da yapılan belediye seçimi Muş'ta çok büyük bir rekabet yaşanmadan gerçekleşmiş ve CHP İl İdare Kurulu'nun istediği bir şekilde sonuçlanmıştır.

2.6. 1946 Milletvekili Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları

Türkiye'de 1946 yılında yapılan Belediye seçimlerini erkene alınmasının ardından, 1947 yılında yapılması planlanan milletvekili seçimleri de erkene alınmıştır. Artık seçimler tek dereceli, ama yine çoğunluk esasına göre yapılacaktır. Türk siyasal yaşamında 1876 yılından beri uygulanan iki dereceli seçim sistemi terk edilmiştir. Basit çoğunluk esasına dayanan seçim sistemi 1960'a kadar siyasal bunalımın kaynaklarından biri olacaktır³⁹⁸. Belediye seçimlerine katılmama kararı alan DP, milletvekili seçimlerine katılmıştır. Bu nedenledir ki, Türkiye'de halk çok partili sistemin ilk milletvekili seçimini 21 Temmuz 1946 tarihinde yapmıştır. Açık oy gizli sayım ilkesine göre gerçekleştirilen bu seçime, altı parti (Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi) katılmıştır³⁹⁹. Bu seçimde şehirlerde DP, kırsal kesimde ise CHP başarılı olmuş, 450 milletvekilliğinden 395'ini CHP, 64'ünü DP ve 6'sını bağımsızlar kazanmıştır⁴⁰⁰.

Muş'ta 1946 yılındaki milletvekili seçimleri öncesi CHP İl İdare Kurulunun Başkanı Bari Dedeoğlu, Malazgirt İlçe İdare Kurulunun Başkanı Şemsettin Erdem ve Bulanık İlçe İdare Kurulunun Başkanı Yaşar Muhtarolu'dur. Seçim öncesi CHP Muş teşkilatına baktığımızda Muş Merkez Bucağı, Azakpur Bucağı, Akçam Bucağı ve Geligüzan Bucağı ile Varto Merkez Bucağı, Karaköy Bucağı ve Üstükran Bucağı'ndaki üyelerinin aktif seçim kampanyasına dahil etmek için çalışmalar yürütmüşlerdir. Muş'ta seçilecek milletvekili

³⁹⁶BCA. 490.01.440.1824.3.16.

³⁹⁷BCA. 030.0.011.001.000.185.29.21.

³⁹⁸Mehmet Öznur Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Tarihi", *Görüş Dergisi*, XXXIX, İstanbul, 1999, s.53.

³⁹⁹Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV, Ankara, 2003, s.362.

⁴⁰⁰Bekir Koçlar, *a.g.m.*, s. 754.

kontenjanı 1923-1927-1931 yıllarındaki seçimlerde 3 kişi, 1935 yılındaki seçimde 4 kişi, 1943⁴⁰¹ seçiminde 2 kişi ve 1946 yılındaki milletvekili genel seçimlerinde ise Muş'u önce 2 daha sonra da ara seçimle seçilen 1 milletvekili ile birlikte 3 milletvekili temsil edecektir⁴⁰². Bu kontenjana girebilmek için milletvekili adayları Haziran ayından itibaren CHP Genel Merkezine adaylık başvurularını göndermeye başlamışlardır. Muş'ta il ve ilçe teşkilatları da adaylığı konusunda uzlaştıkları şahısları CHP Genel Merkezi'ne bildirmişlerdir. Adaylar belirlendikten sonra CHP Muş teşkilatı seçim için CHP Genel Merkezden seçim çalışmaları için para, bayrak, afiş, broşür talep etmiştir. Bu seçim çalışmalarında Muş'ta düzenlenen açık hava toplantıları, ev ziyaretleri, köy ziyaretleri ve propaganda faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

2.6.1. Aday Başvuruları

Türkiye'de 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan genel seçimlerinde Muş'ta milletvekili seçilmek için; Fethi Birol, Ziya Çelikoğlu, Tevfik Uluşan, Ziya Ataç, Abdülgani Aksu, Sait Mutlu, Ferit Danışman, Bekir Sıtkı Özçelik, Hilmi Tuncer, Emin Bingöl, Remzi Korokoğlu, Hüseyin Tıras, Kamil Kotan, Rıza Kotanoğlu, Tacettin Akay, M.Şerif Fırat, Asım Yeğin, Şerif Onganer, Şükrü Ataman, Mehmet Hilmi Erenler ve İsmail Zühtü Ateş, Bari Dedeoğlu, Halit Onaran başvuru yapmışlardır.

Bu adaylardan Fethi Birol, aslen Erzurum'un Horasan ilçesinden olup Yozgat'ta doğmuştur. Sivas'ta devlet memurluğu görevindeyken 06.06.1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne başvuruda bulunmuştur. Sadece Muş için değil aynı zamanda da Hakkâri için de başvuru yapan Fethi Birol, başvuru dilekçesinde şunları yazmıştır: " (...) *senelerden beri içimde olan en büyük arzulardan biri de millet ve memleketime daha fazla çalışarak büyüklerimin arzularını yerine getirerek çalışa çalışa vatan uğrunda mukaddes bayrağımın altında can vermektir. Tensip buyrulduğum taktirde adaylığımın Muş ve ya Hakkari illerinden birine verilmemi yükse duygu ve görüşlerinize üstün saygılarımla arz ederim.*"⁴⁰³.

Ziya Çelikoğlu, 1901 yılında Muş'ta doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Muş'un Ruslar tarafından işgali üzerine ailesi ile birlikte Muş'tan Diyarbakır'a daha sonra da buradan Şam'a göç etmiştir. Buralarda aynı zamanda kâtip olarak memuriyet yapmıştır. Suriye'nin İngilizler tarafından işgali üzerine Eskişehir'e dönmüştür. Milli Mücadele sırasında

⁴⁰¹TÜİK, a.g.e., s.7.

⁴⁰²TBMM Albümü (1920-2010),..., s.494.

⁴⁰³BCA. 490.01.314.1287.2.1.

yaptığı askerlik hizmetinden ötürü İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Çelikoğlu 13.06.1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği dört sayfalık başvuru ve özgeçmişinde adaylığı için şunları yazmıştır: " (...) *Yüce milletimin emeline ve şerefli büyük partimizin gayelerine uygun olarak: Dürüst, temiz bir ahlak, namus, vakar ve tevazu ile çalıştım. Ömrümün sonuna kadar da aynı sadakat ve vakarı muhafaza ederek çalışacağım. Bu itibarla Muş'lu yurttaşlarımın gösterdiği teveccühe ve arzuya uyararak önümüzde yapılacak Milletvekilliği seçiminde, şimdiye kadar geçen temiz, lekesiz, mütevazi hayatım ve hizmetlerimle partiye olan sadakat ve bağlılığım nazara alınarak ve hemşerilerimin arzularına uyararak parti namına memleketim Muş ilinden adaylığımın konmasına müsaade buyrulmasını saygı ile arz ederim.*"⁴⁰⁴.

Adaylık için başvuran Tefvik Uluşan, Muşludur. Birinci Dünya Savaşı'nda Muş'tan göç etmiştir. 04.06.1946 tarihli başvuru dilekçesinde: " (...) *Kahta, Maraş, Malatya ve Tokat sorgu yargıçlığında uzun müddet bulunduktan sonra şimdi Malatya'da oturuyorum. Malatya Halk Partisi 14. sırasında kayıtlıyım. İntihap kabiliyetim olan Muş Milletvekilliğine Halk Partisi namzedi olarak adaylığımı koyuyorum. Şark İstiklal Mahkemesi savcılığında bulunup halen Balıkesir milletvekili olan Bay Süreyya'dan resmi ve hususi hayatım hakkında kafi malumat alabilirsiniz. Şark İstiklal Mahkemesi'ni ne suretle aydınlattığımı ve ne gibi bir mefkure sahibi olup Cumhuriyet rejimine çalışarak hizmet ettiğim yüksek nazarınıza tebarruz ederim.*"⁴⁰⁵.

Adaylardan aslen Muşlu olan Ziya Ataç, Salihli Ağır Ceza Başkanı görevindeyken CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 15.06.1946 tarihli telgraf ile adaylık başvurusunda bulunmuştur. Telgrafta; " (...) yirmi altı senedir ki yargıçlık yapmaktayım. Büyük Millet Meclisi'nde memleketimi temsil etmek istiyorum. Adalet Bakanlığı'nda bulunan sicilimin tetkik edilmesi Milletvekilliğine Cumhuriyet Halk Partisi namına adaylığımın konulmasını istirham ederim."⁴⁰⁶.

Adaylardan Abdülgani Aksu, Muş'ta doğmuştur. Kars, Muş ve Afyon illerinde öğretmenlik yapmıştır. Başvuru dilekçesinde: "*Mensubu bulunduğum yüksek Cumhuriyet*

⁴⁰⁴BCA. 490.01.314.1287.2.4.

⁴⁰⁵BCA. 490.01.314.1287.2.7.

⁴⁰⁶BCA. 490.01.314.1287.2.10.

*Halk Partisi namına Muş ili Milletvekilliğine adaylığımı koyuyorum. (...)En derin saygılarımın kabulünü arz eylerim.*⁴⁰⁷.

Sait Mutlu, 10.06.1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine milletvekilliği için başvurusu yapan başka bir adaydır. Muş doğumlu olan Sait Mutlu, uzun süre (1931-1946) Muş'ta Özel idare, Belediye, Milli Eğitim'de memur olarak çalıştıktan sonra Gaziantep Özel İdare Müdürlüğüne tayin olmuştur. Maliye Meslek Okulu mezunudur. Mutlu, adaylığı için başvuru dilekçesinde şunları yazmıştır: " (...) *Eşsiz partimize hürmeten kendimi geri bırakmak, hemşerilerime gereken telkinatta bulunmak suretiyle yine partimizin gösterdiği namzetlerin kazanmasına bizzat çalıştım. Bunu Muş Valisi, halkı ve köylüsü bilir, civar iller de şahittir. Gerek Muş İl merkezinden, gerek ile bağlı İlçe ve köy muhtarlarından ve halktan aldığım mektup ve tellerle adaylığımın konulmasını içten gelen bir arzu ile istemektedirler. Takdirkar hemşerilerimin dileğini yerine getirmek ve vatana daha geniş bir alanda hizmet etmek amacı ile Muş Milletvekilliği için adaylığımın kabulünü, istenilen bilginin aşağıya alındığını,, üç tane fotoğrafla kısa tercümeihalimin bilence sunulduğunu saygılarımla arz ederim.*⁴⁰⁸.

Muş İl Genel Meclisi eski üyesi ve Bulanık ilçesi Halkevi başkanlığını yapmış Ferit Danışman da adaylık başvurusunu telgraf ile yapmıştır. 15.06.1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği telgrafta adaylık başvurusunu şöyle yazmıştır: "(...) *Önümüzdeki Mebus seçiminde Muş ili bölgesi için adaylığımın yüksek partimizce ilanı hususunda müsaade ve emir buyrulmasını arz eylerim, saygılarımı sunarım.*⁴⁰⁹.

1946 yılındaki seçime Muş'tan aday olmak isteyen bir diğer kişi de Bekir Sıtkı Özçelik'tir. 15.06.1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne başvuru dilekçesini gönderen Bekir Sıtkı Özçelik; 1901 yılında Ankara'da doğmuştur. Sayıştay denetçiliği görevini yapmıştır. 1921 yılından 1927 yılına kadar Ankara Bala'da sıhhat memurluğu görevinde bulunmuştur. Milli Mücadele yıllarında I. ve II. İnönü savaşlarında Ankara'da Sarı kışlada yaralı askerlerin tedavisinde gönüllü olarak çalışmıştır. Bala ve Şereflikoçhisar nüfus memurluğu ile yine Bala ilçesi Çocuk Esirgeme Kurumu başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Başvuru dilekçesinde; " (...) *Partinin prensipleri ve memleketimizin yüksek menfi emrinde hüsnü suretle hizmette bulunacağıma kanaat buyrulduğu takdirde sayın*

⁴⁰⁷BCA. 490.01.314.1287.2.13.

⁴⁰⁸BCA. 490.01.314.1287.2.8.

⁴⁰⁹BCA. 490.01.314.1287.2.17.

*partilerinin namzetleri arasına ithaline yüksek müsaadelerinizi sonsuz saygılarımla dilerim.*⁴¹⁰.

Adaylık başvurusu olan bir diğerk kişi de, Hilmi Tuncer'dir. Kendi el yazısı ile yazdığı başvuru dilekçesi Şu Şekildedir: *"Üç sene Muş'ta Milli Eğitim Müdürlüğü yaptım. Bu süre içinde çevrede sevildiğime inanmış bulunarak Muş Milletvekilliği için CHP tarafından aday gösterilmemi diliyorum. 1318 (1902) doğumluyum. 25 yıllık maarifçiyim. Hal tercümem Milli Eğitim Bakanlığı kütüğünde 1205 numarada kayıtlıdır. Yüksek Parti Kurulunca da münasip görüldüğü takdirde gereğine müsaadelerinizi saygılarımla arz ve istirham eylerim.*"⁴¹¹.

Emin Bingöl, 12.06.1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği makamına Muş'tan adaylık başvurusunda bulunmuştur. Emin Bingöl, rumi 1306 (1890) Muş merkez doğumludur. Annesinin adı İffet babasının ise Sait'tir. On beş sene Mal Müdürlüğü, Muhasebe ve Tapu Müdürlüğü görevlerinde on beş sene de Sayıştay denetçiliği görevinde bulunmuştur. Emin Bingöl, başvuruda bulunduğu tarihte dört yıldır Toprak Mahsulleri Ofisi Müdürlüğü görevinde bulunmaktadır. 1919 yılında Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Muş Şubesi'ni açmışır. 1939-1940 yıllarında Ankara Musa Bey Ocağı kongrelerinde ikinci başkan ve bütçe encümeni başkanlığına seçilmiştir. Parti namına iki sene birlik başkanlığına seçilen Bingöl, yedi sene boyunca Kızılay kongrelerine Muş delegesi olarak katılmışır. 16.05.1941 tarihinde CHP Ankara Merkez Dumlupınar Bucağı Musa Bey ocağına kayıt yaptırmışır⁴¹².

Remzi Korokoğlu, CHP Genel Sekreterliği'ne 03.06.1946 tarihinde ve 08.06.1946 tarihinde olmak üzere iki ayrı adaylık başvurusunda bulunmuştur. Remzi Korokoğlu, rumi 1308 (1892) yılında Erzurum doğumludur. Annesinin adı Zülfinaz babasının ise Hamza'dır. Ailesi Bulanık ilçesinde ikamet etmektedir⁴¹³. Maliye memurluğu görevini ve Muş ile Kayseri İl Defterdarlığı görevinde bulunmuştur. Korokoğlu başvuru dilekçesinde Şunları yazmışır: *"Bidayetten beri Cumhuriyet Halk Partisi'nin umdelerini benimsemiŐ, hazmetmiş ve onun bir ferdi sıfatı ile zaman zaman uhdeme düşen ödevlerini vazife bilerek gereken ciddiyet ve titizlikle yapmışım.(...) Muş ilinden milletvekilliğine seçilmek kabiliyetine haiz bulunmaktayım. Binaenaleyh muvafık ve münasip buyrulduğu takdirde parti adına Muş ili milletvekilliği için adaylığımın konulmasını saygılarımla diler ve bu suretle mukadderatımı*

⁴¹⁰BCA. 490.01.314.1287.2.19.

⁴¹¹BCA. 490.01.314.1287.2.20.

⁴¹²BCA. 490.01.314.1287.2.21.

⁴¹³BCA. 490.01.314.1287.2.30.

yüksek takdir ve tasviplerine bırakmakla tanzimlerimi sunar ve bu konudaki yüksek emir ve irşatlarına muhtaç bulunduğumu arz eylerim. Derin saygı ve sarsılmaz bağlılığımla."⁴¹⁴.

Telgraf ile 14.06.1946 tarihinde adaylık başvuruda bulunan başka bir aday olan Hüseyin Tıras, Bulanık ilçesinde ticaret ile uğraşmaktadır⁴¹⁵.

CHP Genel Sekreterliği'ne Muş ilinden milletvekili olmak için başvuran bir diğer kişi de Rıza Kotanoğlu'dur. Daha önce birinci dönem (1920-1923) ve ikinci dönem (1923-1927) meclisler de Muş milletvekili olarak görev yapan Rıza Kotanoğlu, 17 Haziran 1946 tarihinde kendi el yazısı ile yazdığı dört sayfalık özgeçmişi ve bir sayfa dilekçe de: "*Mülkiye İdadisi 1326 (1910) mezunuyum. Muhtelif tarihlerde Belediye ve Meclis İdare üyeliklerinde bulundum. Birinci ve İkinci devrelerde Muş ili milletvekili idim. Ankara ili Dumlupınar CHP Ulucanlar semt ocağının 107 numarasında kayıtlıyım. Dileğimdir: Bu devre milletvekilliği seçiminde partimiz adına Muş ilinde aday gösterilmemi üstün saygılarımla diler, kurtarıcı partimize yüksek muvaffakiyetler temenni ederim.*"⁴¹⁶.

1946 yılındaki genel seçimlerinde Muş'ta milletvekili adayı olmak isteyen bir diğer başvuru sahibi Mehmet Şerif Fırat adındaki biridir. Varto ilçesi Üstükran bucağı Kasman köyünde ikamet eden Fırat, bucak Hal odası üyesidir. CHP Genel Sekreterliği'ne 23.06.1946 tarihinde gönderdiği başvurusunda şunları yazmıştır: "*(...) Bendeniz Selçuklular devrinde doğu illerine gelen Harzem Türklerinden, Horumbeyan-Hormekiyan aşiretine mensup bir Türküm. Cumhuriyetin kuruluşundan beri şark milli mücadelelerinde ve en çok Şeyh Sait isyanında milis komutanı sıfatı ile kabilemizin başına geçerek aylarca asi kuvvetlerle çarpışmış Cumhuriyet ve ordu ve Muş ilinin bir çok takdirname ve raporlarını almış ve vatan uğrunda büyük yararlıklar göstermiş ve 1934 yılında Üstükran okulunda öğretmen vekilliği ve iki yıl sonra Bingöl tahrirat kâtipliğinde bulunarak beratı zimmet mazbatalarını almış ve bu tarihten sonra (henüz basılmayan) " Dağların Aşkı" adlı şiir ve "Gül Süleyman" adlı bir roman ile "Varto ve Doğu İllerimiz" adlı üç eser yazmış ve bütün hayatında her hangi bir suçla mahkûm olamamış bir vatandaşıım. Milli ve yurdu hizmetlerime mukabil aldığım belgeler yanımda mevcuttur. Kanunu evsafı haiz bir vatandaş olduğuma Cumhuriyete ve memlekete hizmet yapabileceğime itimat buyrulursa Muş ili milletvekilliği için adaylığımın*

⁴¹⁴BCA. 490.01.314.1287.2.23.

⁴¹⁵BCA. 490.01.314.1287.2.24.

⁴¹⁶BCA. 490.01.314.1287.2.29.

*konulmasına yüksek buyruklarını diler keyfiyetin telle tarafıma bildirilmesini saygıyla arz ederim.*⁴¹⁷.

Mehmet Şerif Fırat bu başvurusu sonrası CHP Genel Sekreterliğine Nafi Atıf Kansu ismine aynı gün (23.06.1946) tarihinde ikinci bir dilekçe göndermiştir. Dilekçesinde adaylık için başvuru süresinin geçtiğinden haberi olmadığını bu yüzden başvurusunun parti tarafından kabul edilmesini ve bu kabulün de Muş İl Seçim Kurulu'na telgraf ile bildirilmesini istemiştir⁴¹⁸.

CHP'ye adaylık için 10.06.1946 tarihinde başvuran diğer bir kişi Asım Yeğin'dir. Başvuru dilekçesinde: *"Rumi 1296 (1890) yılında Midilli'de doğdum. Muş ilinde milletvekilliğine seçim kabiliyetim vardır. Danıştay üçüncü Daire Başkanlığı'ndan 1945 senesinde emekliye ayrıldım. Himara ilçesi, Manastır ili savcılıklarında ve Manastır, Üsküdar, Beyoğlu, Bursa, Halep, Beyrut polis müdürlüklerinde; İstanbul Umum Polis Müdürlüğü'nde; Amare, Muş, Gelibolu Mutasarrıflıklarında, Malatya, Yozgat Valiliklerinde bulunarak Danıştay'ın ilk teşkilinde azalığına ve sonradan Danıştay Maliye ve Nafia Dairesi (Üçüncü Daire) Başkanlığı'na seçildim. CHP'nin Demirtepe Ocağında (8) numarada kayıtlıyım. (...) CHP'den namına Muş ilinden milletvekilliğine namzetliğimin konulmasını diler saygılarımı sunarım.*⁴¹⁹.

Muş'tan milletvekilliğine aday olan Şerif Onganer, rumi 1313 (1897) yılında Muş'ta doğmuştur. Annesinin adı Kışmış babasının ise Ahmet'tir. Sayıştay I. Sınıf Denetçisi olan Şerif Onganer, Muş'ta idadi (ortaokul) bitirmiştir. CHP'ye 15.03.1941 tarihinde Ankara ili Sakarya bucağı Akbaş ocağına kayıt yapmıştır. 10.06.1946 tarihli başvuru dilekçesinde: *"1329 senesinde 100 kuruş maaşla Muş muhasebe mülazımlarına müfredat kâtibî, kaza kâtibî refîki, kaza kâtibîliğinde bulundum. Ondan sonra askere alınarak El Cezire cephesinde muamelat ve hareket şubelerinde yazıcılıkla çalıştım. Temmuz 1338'de Ankara talimğâhında zabıt vekili çıkarak 1339 senesinde teğmen rütbesi ile terhis olunduktan sonra Ankara muhasebe mesailiği cariye kâtibîliğine 1924 senesinde naklen Sayıştay vize mukayyetliğine ondan sonra sıra ile zabıt kâtibîliğine denetçi yardımcılığına, sıra ile 3. , 2. ve 1. sınıf denetçiliğe yükseldim. Muş Halk Partisi'ne tensibiyle Ankara Çocuk Esirgeme Kurumu'na 1940 yılından beri Muş temsilcisi olarak bulunuyorum. Milletvekilliği seçiminde seçim*

⁴¹⁷BCA. 490.01.314.1287.2.37.

⁴¹⁸BCA. 490.01.314.1287.2.36.

⁴¹⁹BCA. 490.01.314.1287.2.38.

*kabiliyetimi kuvvetli gördüğüm Muş ilinden üyesi bulunduğum Cumhuriyet Halk Partisi adına aday gösterilmemi dilerim.*⁴²⁰.

Muş'tan 1946 yılındaki seçimlerinde aday olmak isteyen Mehmet Hilmi Erenler emekli mektupçudur. Rumi 1291 (1875) yılında Muş'ta doğmuştur. Muş Belediye Riyasetinde, Bitlis Genel Meclis üyeliği ve Bingöl il Genel Meclisi üyeliği yapmıştır⁴²¹. 09.07.1946 tarihinde gönderdiği başvuru dilekçesinde: *"Sayın büyüğümüz, Genel sekreterliğinin ilanı üzerine Halk Fırkamız namına memleketim (Muş) milletvekilliğine ad koydum. Bunu teyit ve eski hizmetlerimi tavzih sureti ile iç bakanlığına da yazdım. Malumdur ki tamamen istihsali muvaffakiyet keyfiyetin memleketime bildirilmesine bağlıdır. Buna dair malumat alamadım. Eski devirde hududu İraniye komisyonunda lisan bildiğimden birçok faydeler temin ettirdim. Seferberlikte Malatya mektupçuluğunda 1200 koyunu geceli gündüzlü çalışarak kavurma yaptırıp tenekelerle harp yerlerine sevk ettirdim. Dersim mektupçuluğunda Atatürk'ün teşebbüs atına karşı gelen Elazığ eski valilerinden Ali Galib'in hareketini akim ve müşarünileyhe arzı ile mazharı takdir oldum. Bu takdirnameyi size takdim ve verilen emir üzerine nihayet Bingöl Umumi Meclis azalığına intihap edildim.(...) tahkik edilsin memleketimde ilmen, kalemen, fikren, görgü itibari ile yüksek bir kimse varsa birlikte ona oy verilmek için emir buyrulsun yoksa hakkımda tekerrür eden bu baba şefkatsizliğine nihayet verilmesini ve halimden istifade mahrumiyetine ben denizin sevk edilmesini inayet ehli pervarilerinden rica eder büyük saygılarımı ettiklerinizi öperek takdim ederim.*⁴²².

Muş'tan 1946 yılındaki seçimlerinde aday olan Şükrü Ataman, daha önce de beşinci dönem (1935-1939) ve altıncı dönem (1939-1943) meclislerinde Muş milletvekili olarak seçilmiş ve görev almıştır. Maliye Bakanlığı'nda başmüfettiş, Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü görevlerini yapmıştır. 10.06.1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği başvuru dilekçesinde: *" (...) Partimizin kuruluşundan beri mensubuyum. 15.03.1933 tarihinden beri de Ankara'da Çankaya nahiyesine bağlı Yenişehir Ocağında 259 numarada kayıtlıyım. (...) Siyasi karakterim itibariyle hiç bir vakit menfi ruh taşımadım. Bana tevdi edilen şerefli vazifeyi daima partinin yüksek prensipleri dairesinde inanç ve güvenle ifaya çalıştım. Buna Türkiye Büyük Millet Meclisi ve parti dosyaları ve beni tanıyan bütün partili arkadaşlarım şahittir. Partime ve memleketime hadim olmak en büyük emelimdir. Derin*

⁴²⁰BCA. 490.01.314.1287.2.39.

⁴²¹BCA. 490.01.314.1287.2.42.

⁴²²BCA. 490.01.314.1287.2.41.

*saygılarımla.*⁴²³. Şükrü Ataman yedinci dönem (1943-1947) meclisinde de yer almak için başvuruda bulunmuş ancak CHP Genel Merkezi onun yerine başka bir adayla Muş'ta seçime katılmıştır.

İsmail Zühtü Ateş de 1946 yılı seçimlerinde Muş'tan CHP'den aday olmak istemiştir. Rumi 1311 (1895) yılında İstanbul'da doğmuştur. Annesinin adı Emine Muhsine, doktor olan babasının ise Ahmet Ziya'dır. Aslen Balıkesir Ayvalık ilçesindedir. Yedikule Alman ve Beyoğlu Avusturya- Macar Okullarında okumuştur. Almanca bilen Ateş, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık bölümünü bitirmiştir. Daha önce 1930 yılında İstanbul'da Bostancı CHP Ocağına 99 sıra numarası ile kayıtlı iken 1946'da ise Ankara Bahçelievler Ocağına 130 sıra numarası ile kayıt yaptırmıştır. Dikili, Ayvalık, Altınova, Söğüt, Bostancı, Bodrum, Muş ve İstanbul Bahçelievler'de eczacılık yapmıştır. Muş Halkevi gençlik başkanı görevini yapmıştır. İsmail Zühtü Ateş, 12.06.1946 tarihindeki başvuru dilekçesinde: " (...) 25 seneden beri Anadolu'nun muhtelif kasabalarında mesleğim dahilinde geceli gündüzlü çalışarak vatandaşlarıma faydalı olmaya gayret ettim, gördüklerime, tecrübelerime güvenerek pek sevdiğim Muş'uma ve vatanıma daha çok müfit olmak amacı ile CHP namına milletvekilliği yapmak istiyorum."⁴²⁴.

Adaylık için CHP Genel Sekreteri Tevfik Fikret Sılay adına başvuru dilekçesini gönderen Kamil Kotan, yedinci dönem (1943-1947) meclisinde Muş milletvekili olarak görev almıştır. Dilekçesinde: "30 fasılasız olarak Müdafaa-i Hukuk, Halk Partisi, Halkevi, Kızılay Müfettişi, Belediye, Ziraat Bankası, Daimi Encümen Kurulları Başkanlıklarında ve yedinci devrede Muş milletvekilliğini, vazife-i vecibelerini eda etmiş olmanın verdiği cesaretle yüce varlıklarına sunmakta olduğum işbu dileğimin lütfen kabul buyrulmasını ve yüksek yardımlarınızı en derin tazim hislerimle dilerim. (...) Yüce varlıklarına ve yüksek partinize olan bağlılığımın mükafatlandırılması muvafık buyrulduğu takdirde Muş veya her hangi bir vilayette merkezden namzetliğimin gösterilmesini dilerken içten gelen pek sabit bir tazimin tekrar olarak minnet ve şükranlarımın lütfen içten kabul buyrulmasını diler, şimdiye kadar ideal Cumhuriyetimizin prensipleri dahilinde hareket etmiş ve etmekteyim."⁴²⁵.

1946 yılında adaylık için başvuru yapan bir diğer kişi de Tacettin Akay'dır. CHP Bulanık İlçe İdare Kurulu, Akay'ın Muş'tan milletvekili olmasını isteyen dilekçelerini CHP Genel Sekreterliği'ne 16.06.1946 tarihinde göndermiştir. İlçe İdare Kurulu Başkanı Yaşar

⁴²³BCA. 490.01.314.1287.2.40.

⁴²⁴BCA. 490.01.314.1287.2.43.

⁴²⁵BCA. 490.01.314.1287.2.44.

Muhtaroglu dilekçesinde: " Milletvekilliği seçiminin tek dereceli olması hakkındaki kanunun yayınlanması üzerine ilçe halkının eski Halkevi Başkanı ve halen Milli Eğitim memuru Tacettin Akay'ı milletvekili olarak seçmeyi arzu ettikleri anlaşılmaktadır. (...) işlerinde dürüst, muhit bakımından hemen hemen kültürü en kuvvetli bir yurttadır. Buradaki intihap kudretinin çok yüksek olduğu ve il merkeziyle diğer ilçelerde de kuvvetli tesir göstereceği tahmin edilmektedir. Bu bakımdan Muş milletvekilliği için partimizce aday gösterilmesi partimiz için de muhitin arzusuna tercüman olmak bakımından bir kazanç olur mülâhazası ile durumu yüksek makamınıza üstün saygılarımla sunarım."⁴²⁶. Bu dilekçe Bulanık ilçesindeki genel temayülün CHP'ye bildirilmesi açısından önemlidir. Bu destek üzerine Tacettin Akay, aday olmak için CHP Genel Sekreterliği'ne 14.06.1946 tarihinde başvuruda bulunmuştur. Akay, rumi 1328 (1912) yılında Muş'ta doğmuştur. 1931 yılında Elazığ Öğretmen Okulu'nu bitirmiştir. 1932-1934 yıllarında Bitlis'te öğretmenlik yaptı. 1937 yılında ise Bulanık Milli Eğitim Müdürü olarak görev yapmıştır. 1934-1935 yılları arasında ise yedek subay olarak askerlik görevini yapmış ve 1935 yılındaki Sason Harekâtı'na katılmıştır. 1935 yılında bitirdiği askerliğe ikinci kez 1942 yılında tekrar çağrılmış ve 1944 yılında terhis olmuştur. 1940 yılında bir Bulanık Halkevi başkanlığını yürütmüştür⁴²⁷. Tacettin Akay adaylık için yazdığı 3 sayfalık başvuru evrakında ayrıca şunları yazmıştır: " (...) Yurdun bu köşesinin de artık Büyük Mecliste kendi içlerinden yetişen öz hemşerileri tarafından temsil edilmesini inkılap partimizin de arzu ettiğine ve destekleyeceğine inanarak ve güvenerek önümüzdeki seçimde Muş milletvekilliği için adaylığımı koymak niyetindeyim. Muhitin kültürel durumu dolayısı ile de yurt ve millete daha faydalı olabileceğimi sanıyorum. Ancak prensiplerine tam gönülle bağlanmış olduğum CHP adayı olarak seçilmek benim için ayrı bir şeref mevzuu olabileceği gibi halk ekseriyetinin arzusuna tercüman olmak ve parti hizmetlerinde çalışmış ve çalışacaklar için de bir teşvik ve mükâfat olmak bakımından önemlidir. Parti adayı olarak gösterilmeme müsaadelerini ve en derin saygılarımı arz ederim."⁴²⁸.

Görüldüğü gibi 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacak milletvekili seçimleri öncesi Muş'tan aday olmak isteyen kişi sayısı oldukça çoktur. DP Muş'ta teşkilatlanmasını tamamlayamadığı için bu seçimde aday gösterememiştir. Bu seçime CHP Genel Merkezi Muş'ta Bari Dedeoğlu ve Halit Onaran ile girme kararı almıştır. Bu iki aday da seçilmiş ve 1946-1950 meclisinde Muş milletvekili olarak görev yapmıştır. Bu adayların dışında bulunan Hamdi Dayı, 16 Ekim 1946 tarihinde yapılan milletvekili ara seçimlerinde Muş'tan CHP'den

⁴²⁶BCA. 490.01.346.1453.1.1.

⁴²⁷BCA. 490.01.314.1287.2.32.

⁴²⁸BCA. 490.01.314.1287.2.34.

aday gösterilmiş ve kazanarak meclise Muş milletvekili olarak katılmıştır. Daha sonra CHP'den ayrılıp önce bağımsız olmuş ve daha sonra DP'ye geçmiştir.

2.6.2. Seçim Sonucu

1946 yılında yapılan bu seçim tarihe "Hileli Seçim" olarak geçmiştir. Bu nedenle oy oranları hakkında genel geçer doğru bilgi bulmak zordur. Ülkemizde seçim sonuçları, 1950'deki Milletvekili Genel Seçimlerinden itibaren düzenli olarak yayımlanmaya başlanmıştır⁴²⁹. 1946 yılındaki ilk çok partili seçimlerde ilk kez bir siyasal rekabet yaşanıyordu. Seçimler büyük bir heyecan içinde yapıldı. Demokrat Parti 465 milletvekilliği için 273 aday göstermiş, bunun da ancak 62'si seçilebilmişti⁴³⁰. DP'nin örgütlerinin hala zayıf olduğu ve tarafsızlığı seçim başarısı açısından hayati önem arz eden devlet bürokrasisinin CHP'ye göbekten bağlı olduğu 1946 seçimlerini CHP'nin kazanması sürpriz olmamıştır. Seçimlerde CHP 465 sandalyenin 397'ini kazanırken, DP 61, bağımsızlar ise 7 sandalye kazanmıştır. Seçimlerin bir baskı ve korku ortamında gerçekleştirildiği konusunda genel bir düşüncenin olduğu 1946 seçimlerinin bir sonucu olarak iki parti arasındaki ilişkiler geleceğe dönük olarak zehirlenmiştir⁴³¹. Bu durum 1946 seçimlerinden sonra CHP'nin içerisinde de rahatsızlığa sebep olacaktır. Çok partili siyasal yaşama geçeli neredeyse bir yıl olmuştu ki, ilk ciddi siyasal kriz patlak verdi. CHP hükümeti, DP'yi gayrı meşru ilan etme noktasına kadar geldi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 12 Temmuz 1947'de, "12 Temmuz Beyannamesi" olarak anılan bir bildiri yayınlamak zorunda kaldı. İnönü yayınladığı bildiri ile tarafları sükûnete davet ediyor, çatışmayı uzlaşmaya, kavgayı barışa çeviriyordu⁴³².

Bu seçim sonucunda Muş'ta Bari Dedeoğlu⁴³³ ile Halit Onaran milletvekilleri seçilmiştir⁴³⁴. Bu seçimde Bari Dedeoğlu 23302 oy alırken, Halit Onaran 8098 oy almıştır⁴³⁵. Bu siyasi gelişmelerden sonra 1 Eylül 1946 İl Genel Meclisi seçimleri yapılacaktır.

⁴²⁹Erol Tuncer, a.g.e., s.170.

⁴³⁰Mehmet Öznur Alkan, a.g.m., s.53.

⁴³¹Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s.131.

⁴³²Mehmet Öznur Alkan, a.g.m., s.54.

⁴³³Bari Dedeoğlu'nun 07.01.1949 tarihinde ölümü üzerine yerine bir milletvekilinin seçilmesi için meclis başkanı Şükrü Saraçoğlu tarafından 17.01.1949 tarihinde tezkere gönderilmiştir. Bkz.: BCA. 030.10.00.00.77.508.18.2. Bu seçim sonucunda Bari Dedeoğlu'nun yerine seçilen kişi CHP'den Hamdi Dayı olmuştur. Bkz.:*TBMM Albümü (1920-2010)*,..., s.494.

⁴³⁴BCA. 030.10.00.00.77.507.3.4.

⁴³⁵BCA. 030.10.00.00.77.507.3.2.

2.7. Muş'ta 1 Eylül 1946 İl Genel Meclisi Seçimleri

Türkiye'de 1946 yılındaki milletvekili genel seçimlerinden sonra, Eylül ayında İl Genel Meclisi seçimleri yapılmıştır. Milletvekili seçimlerinde DP teşkilatlanmasını tamamlayamadığı gerekçesiyle Muş'ta seçime girememiş ve CHP galip gelmiştir. İl Genel Meclisi seçimine baktığımızda bu seçime Muş'tan hem CHP hem de DP'nin seçime katıldığını görmekteyiz. Bu seçime dair, CHP Muş İl İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı'nın 2 Eylül 1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği telgrafta şunlar yazılmıştır: *"İl Genel Meclisi Seçimi il dahilinde normallik şekilde sükunet ve vakar içinde yapılmıştır. Malazgirt, Bulanık, Varto ilçelerinde başka parti olmadığından seçim CHP'nin adayları ekseriyetle itama etmiştir. Muş merkez ilçesinin Akçan, Azakpur, Güzeltepe bucakları ile merkez bucağından seçime CHP'nin adayları ekseriyetle, Ziyaret bucağında Demokrat Parti adayları ekseriyetle kazanmışlardır. Muş kasaba seçimi dört sandıktan iki sandık açılmış. Burada CHP adayları kazanmıştır. Geriye kalan iki sandık ekseriyet olmadığından pazartesi seçime devam edilmek üzere kalmıştır. Demokrat Parti'nin Muş merkezinde ve merkez ilçesinde teşkilatları olduğundan bu mınıtkada seçime iştirak etmişlerdir. Kati netice yarın arz olunacaktır."*⁴³⁶.

CHP İl Teşkilatı Başkanı Hamdi Dayı yine bir gün sonra 3 Eylül 1946 tarihinde gönderdiği telgrafta kesin sonuçları ve kazanan kişileri CHP merkezine bildirmiştir. Yapılan seçimin sonucu telgrafta şöyle yazılmıştır: *" Genel meclis seçimi bu gün sona ermiştir. Seçim neticesi CHP lehine neticelenmiştir. Partimiz adaylarından Hamdi Dayı, Abdülkerim Bingöl ve Sıtkı Mutlu'nun seçildiğini derin saygılarımla arz eder ellerinizden öperim."*⁴³⁷. Verilen bu bilginin dışında Muş'un ilçelerindeki seçim sonuçları için de çekilen telgraf şu şekildedir: *"Varto kazasından bir, Bulanık'tan bir, Malazgirt'ten Bir, Muş merkez kazası ile merkezde üç toplam 6 umumi meclis üyesi seçilmiştir. Kati netice bu gün akşamüstü arz edilecektir. Muş merkezinden başka kazalarınızda Demokrat Parti teşkilatı yoktur. Bunun için üç kazada CHP adayları ekseriyetle kazanmışlardır."*⁴³⁸.

Muş'ta yapılan İl Genel Meclisi seçiminde DP adayının kazandığı tek yer merkez ilçesinin Ziyaret bucağıdır. Burası aynı zamanda DP'nin aday gösterebildiği tek yerdir. 1 Eylül 1946 tarihinde yapılan İl Genel Meclis seçimlerinin Muş'taki nihai sonucunu gösteren telgraf şöyledir: *"Merkez ilçesinin Ziyaret bucağında demokrat partisi adayları diğer dört*

⁴³⁶BCA. 490.01.259.1033.1.37.

⁴³⁷BCA. 490.01.259.1033.1.32.

⁴³⁸BCA. 490.01.259.1033.1.33.

bucakta ve kasaba merkezinde CHP adayları kazanmışlardır. Bu vaziyet karşısında Muş merkez ile merkez ilçesinde umumiyetle CHP adaylarının kazandığı anlaşılmıştır. Tasnif bitmek üzeredir. Netice bu akşam kati olarak arz edilecektir."⁴³⁹.

CHP Muş İl İdare Kurulu Başkanlığı seçim sonrası genel bir değerlendirme ve kesin sonuçlar için CHP Genel Sekreterliği'ne 06.09.1946 tarihinde iki sayfalık bir rapor göndermiştir. Raporda DP'nin İl Genel Meclisi seçimleri öncesi Muş'ta yürüttüğü seçim faaliyetleri şöyle anlatılmıştır: " (...) *Demokrat Partisi başına topladığı bir takım küskün ve yobazları bütün köylerimize dağıtıp asılsız ve yolsuz propagandalarla bütün köylülerimizi iğfal etmişlerdir. Yapılan propaganda da şapka kalkıyor, eski yazı meydana çıkacak, tekke ve medreseler açılacak, eski ezan okunacak, hükümeti ele alacağız, vergilerde yüzde yetmiş beş noksan edeceğiz, askerliği kaldıracağız ve buna benzer bir takım propagandalar yapılarak cahil halkımızı kamilden iğfal edip bir çoğu Demokrat Partisi'ne oylarını kullanacakları kati iken alınan tedbirler ile yine parti başkanı Hamdi Dayı 5053, partimiz üyelerinden Abdülkerim Bingöl 4658, Sıtkı Mutlu 4495, partimiz adaylarından Kamil Kotan 4434, Demokrat Partisi'nden Sait Çelikoğlu 3982, Vahdettin Toplu 3752 ve partimiz idare kurulu üyelerinden Abdullah Karasu 3675, Bayram Coşkun 3610 ve menfaatleri icabı yakında partimizden ayrılan Celal Güngör 2965, Tevfik Aykan 2833, Hakim Söylemez 2744, Ekrem Eren 2662 oy kazanmışlardır. Hülasa partimizden üç asıl bir yedek, Demokrattan iki yedek seçilmişlerdir.*"⁴⁴⁰.

Muş'ta İl Genel Meclisi seçimini her ne kadar CHP adayları çoğunlukla kazansa da bu seçimler öncesinde Muş'ta henüz örgütlenmeye başlayan DP teşkilatını kurduğu yerlerdeki adaylarının da kazanmış olması önemlidir. Halkın DP'ye yönelik olan bu tercihi 1950 yılındaki milletvekili genel seçimlerde de devam edecek ve Muş'ta DP'nin iki aday seçilecektir.

2.8. Muş'ta Şubat 1947 Muhtarlık Seçimleri

1947 seçimlerinde ilk defa parti unsuru devreye girmiştir. Dört yılda bir yapılan muhtar seçimleri her tarafta tamamlandıktan sonra, 40. 000'in üzerinde köyün muhtarı 34.055 muhtar seçilmiştir (Köy kanuna göre çok küçük veya yakın köyler birleşerek tek bir muhtar

⁴³⁹BCA. 490.01.259.1033.1.34.

⁴⁴⁰BCA. 490.01.179.714.1.94.

seçmişlerdir). Bu seçimlerden 32.298'ini CHP, 1.289'unu DP, 467'sini bağımsızlar, 1 tanesini işçi ve çiftçi partisi adayları kazanmıştır⁴⁴¹.

Muş'ta 1947 yılında yapılan muhtarlık seçimlerinde elde edilen sonuçlara göre CHP'nin galip geldiğini söyleyebiliriz. Seçim öncesi DP'nin Muş teşkilatı seçim çalışmaları kapsamında propaganda faaliyetleri yürütmüştür. DP'lilerin köyleri dolaşarak; *"Meclis anayasa mucibince teşekkül etmemiştir. BP büyük kongresinde alınan karar mucibice T.B.M.M. de dağıtılacaktır. Başımızda İsmet İnönü geçecektir. DP'ye ister reyinizi verin ister vermeyin. Muhakkak 1-2 aya kadar iktidar elimize geçecek o zaman görüşürüz. Hangi muhtar reyleri DP'ye verdirirse iki ay sonra iktidara gelince o muhtara devlet bütçesinden maaş bağlanacaktır."*⁴⁴² Şeklinde propaganda yaptıkları CHP İl idare Kurulu tarafından rapor edilmiştir. Muhtarlara yönelik DP'nin bu seçim propagandası karşısında CHP'liler de köyleri dolaşarak insanları ikna etmek için çalışmışlardır.

1947 Dayı tarafından yılındaki muhtarlık seçimi sonuçlarının CHP Genel Sekreterliği'ne, CHP İl İdare Kurulu Başkanı Hamdi 19.03.1947 tarihinde şu şekilde rapor edilmiştir: *"İl ve ilçelerde muhtar ve ihtiyar heyetleri seçimi sükûnetle cereyan etmiştir. İl ve ilçelerde arz partimiz lehine neticelenmiştir. Yalnız Hasköy'de Demokrat Parti teşkilatı olmasına rağmen aza mukabil partimiz 260 oy kazanmıştır. Saygılarımla ederim."*⁴⁴³.

2.9. 1950 Milletvekili Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları

Türkiye'de ilk kez sıradan bir demokrat ülke standartlarında, hâkim teminatı altında gizli oy, açık tasnif usulü ile yapılan ilk çok partili genel seçim 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimler Cumhuriyet tarihinin siyasal hayatında bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Seçimler 14 Mayıs 1950'de yapılmıştır. 1950 seçimine CHP ile DP tüm yurttan, MP 22 ilde, MKP ise sadece İstanbul'da katılmıştır. Seçimlere katılma oranı % 89,3 olmuş ve yaklaşık 8.905.743 seçmen sandıkta oy kullanmıştır⁴⁴⁴. DP oyların %53,3'ünü alarak 420 milletvekili,

⁴⁴¹Gönül Güneş, "Çanakkale'de Demokrat Parti Döneminde Seçimler", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I, İstanbul, 2013, s.77.

⁴⁴²BCA. 490.100.240.952.4.

⁴⁴³BCA. 490.100.240.952.4.

⁴⁴⁴Yüksel Kaştan, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII, Afyon, 2007,s.129.

CHP %39,9'unu alarak 69 milletvekili, MP %3,1'ini alarak 1 milletvekili Bağımsızlar 1 milletvekili çıkarmıştır⁴⁴⁵.

DP, TBMM'de seçim kararı alındıktan sonra propaganda faaliyetlerine başlamış, açık ve kapalı toplantıların yanı sıra kırsal alana özel bir önem vermiştir. Bu seçim DP nazarında DP Başkanı Celal Bayar'ın da ifadesiyle: *"Ya memlekette millet iradesine dayanan tam manası ile ve bir idarenin kurulmasına temel olacak veyahut memleketi yeniden yeni siyasi buhranlara sürükleyecek"* bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan DP, seçimleri kazanmak için çaba harcarken, seçimlerin tam bir huzur ve güvenlik içinde yapılmasını sağlamayı faaliyetlerinin esası olarak kabul etmiştir⁴⁴⁶.

Seçimin genel sonuçlarına baktığımızda DP'nin tek başına iktidar olduğu, bununda seçimlerde uygulanan "liste usulü çoğunluk" sisteminden kaynaklandığı görülmektedir. DP %53.59 oy oranıyla 408 milletvekilliği kazanırken, CHP %39.98 oy oranıyla ancak 69 milletvekili çıkarabilmiştir⁴⁴⁷. Türkiye'de ilk iktidar değişikliği son derece barışçı bir ortamda ve seçimle gerçekleşiyor ve çok partili siyasal hayat yeni bir boyut kazanıyordu⁴⁴⁸.

Seçim öncesi radyoda yürütülen propaganda ile Demokrat Parti'nin çok yaygın bir afişleme yaptığı görülür. DP mitingleri adeta bir ikinci kurtuluş savaşı havasında yürütülür. Mitinglerin yanı sıra DP'nin, halkla birebir görüşüp buluştuğunu da söylemek mümkündür. Bu doğrudan buluşmalar, mitinglere giderken yol üzerindeki köy kahvelerine uğrayıp köylülerle dertleşme ve sorunlarını dinleme olarak gerçekleşmekteydi⁴⁴⁹.

Ülke geleninde yaşanan seçim atmosferinin Muş'taki durumuna baktığımızda aynı heyecanın burada da yaşandığını görmekteyiz. 1950 seçimlerini daha önceki seçimlerden ayıran önemli bir tarafı da partilerin önemli seçim kampanyaları yürütmeleridir. Seçmen kitlesine ulaşabilmek için afiş, broşür ve önemli ölçüde açık hava mitingleri yapılmıştır. Muş'ta yaşanan seçim rekabeti böyle bir ortamda gerçekleşmiştir. CHP ve DP'nin taraftar

⁴⁴⁵Hasan Buran, *Seçim Sistemleri ve Türkiye için Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s.107.

⁴⁴⁶Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXV, Ankara, 2011,s.29-30.

⁴⁴⁷Kenan Olgun, a.g.m., s.28.

⁴⁴⁸Mehmet Öznur Alkan, a.g.m., s.54.

⁴⁴⁹Esra İşler Keloğlu, "Demokrat Parti'nin Halka İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, Ankara, 2007, s. 111-128.

toplamak için parti merkezlerinden yukarıda bahsettiğimiz seçim malzemelerini talep ettiklerini görmekteyiz.

1950 seçimleri öncesinde Muş'ta CHP Muş teşkilatı ilk kurulduğu zaman bu yapı içinde yer alan Hamdi Dayı, CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı görevinden 20.04.1950 tarihinden istifa edip, DP'ye geçmiştir⁴⁵⁰. Bu seçimde DP'nin Muş'taki adayları Ferit Kılıçlar ile Hamdi Dayı olmuştur. CHP'nin adayları ise Mustafa Dizdaroğlu ve Şemsi Ağaoğlu'dur. CHP'nin Türkiye'de olduğu gibi Muş'ta da seçimi kaybettiğini görmekteyiz. Muş'ta iki partinin seçim sonucunda aldığı oyların miktarı arasında önemli bir yoktur. Bu durum ile ilgili ayrıntılı bilgi bir alt başlıkta verilecektir.

2.9.1. Muş'ta 14 Mayıs 1950 Milletvekili Seçimi Sonucu

1950 genel seçimlerinde Muş'ta kayıtlı seçmen sayısı 37.892 kişidir. Oy kullanılan seçmen sayısı 34.015 kişidir. Bu seçime (%) 89.8 katılım gerçekleşmiştir⁴⁵¹. 1950 seçimlerine Türkiye'de 15 siyasi parti ve bağımsız adaylar girmiştir. Muş'ta ise CHP ve DP'den başka katılan siyasi parti olmamıştır. İki partinin almış olduğu oylar arasında çok ciddi farklar yoktur. Muş'ta bu seçimde geçerli oyların dağılımı; CHP adayları toplam 16.040 oy alırken DP adayları 16.890 oy almışlardır. İki partinin oy oranları CHP (%) 48,7, DP (%) 51,3 şeklinde olmuştur⁴⁵². Elde edilen bu sonuçlar sonucunda DP'nin iki adayı Hamdi Dayı ve Ferit Kılıçlar seçimi kazanmıştır⁴⁵³. Bu seçimde Hamdi Dayı 17.120 oy alırken, Ferit Kılıçlar ise 16.640 oy almıştır⁴⁵⁴. DP'nin ülke genelindeki seçim başarısına paralel olarak Muş'ta da aynı sonuç alınmıştır. Bu durum hem CHP'nin hem de DP'nin Muş'taki teşkilat çalışmalarına yansımıştır. Muş'ta genel olarak DP'nin üye sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır.

CHP İl İdare Kurulu Başkan vekili Abdullah Karasu, Meclise seçilen DP adayı Ferit Kılıçlar hakkında daha önce zimmetine para geçirmek suçundan kesinleşmiş olan iki ay yirmi yedi günlük hapis cezası ve dört yüz kuruşluk para cezasının onandığı gösteren 3 sayfalık 937.142.40 sayılı numaralı kesin mahkeme kararını⁴⁵⁵. 30.05.1950 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne göndermiştir. CHP il teşkilatı bu mahkûmiyet kararı ile Ferit Kılıçlar'ın

⁴⁵⁰BCA. 490.100.451.1856.5.

⁴⁵¹TÜİK, a.g.e., s.74.

⁴⁵²TÜİK, a.g.e., s.74.

⁴⁵³BCA. 030.10.00..00.77.511.7.3.

⁴⁵⁴BCA. 030.10.00..00.77.511.7.4.

⁴⁵⁵BCA. 490.100.578.2298.1.

milletvekili mazbatasının reddini talep etmiştir⁴⁵⁶. Ancak CHP'nin bu başvurusu kabul görmemiştir.

2.9.2. Muş'ta 13 Ağustos 1950 Köy ve Mahalle Seçimleri

1950 yılında DP'nin genel seçimlerdeki galibiyetlerini yerel seçimlerde de sürdürdüğü ve hükümetin icraatını engelleyecek birimleri boşaltıp kendine uygun elemanları atadığı görülmüştür. Halkın DP'yi desteklemesiyle gerçekleşen siyasal değişim Türkiye'nin siyasi tarihinde pratik olarak çok partili sisteme geçişin somut bir sonucudur. Köy ve Mahalle Muhtarlığı seçimlerine köydeki nüfusun daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir. CHP, önce genel seçim sonucu iktidarı daha sonra belediye meclisi seçimlerini, 13 Ağustos 1950 tarihindeki muhtarlık seçimlerinde de yenilgiye uğramıştır. Bu sonuçlar ile birlikte DP'nin 1950 yılındaki seçimlerdeki zaferi bütünlenmiştir. Muş'ta bu seçimde iki parti arasında yaşanan rekabetin oldukça fazla olduğu görülmektedir. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Zeki Dede 03.08.1950 tarihinde CHP merkezine gönderdiği mektupta bu seçime dair önemli detaylar vermektedir.

CHP Muş İl İdare Kurulu, yapılacak muhtarlık seçimleri öncesi çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalar gönderilen mektupta şöyle açıklanmıştır: " (...) *Düzenlenen seçmen kütüklerinin tanziminde partimizi temsilen birer müşahit köylere gönderdik ve bu müşahitlerimize bir taraftan kütük tanzimi görevini diğer bir taraftan da yalancı vaatlerde bulunan Demokrat Partisi'nin iktidara geçmesiyle kendilerine ne gibi faydalar sağladıklarını köyliüyü her şeyden önce mahrum bırakarak yağ, yün ve hayvan gibi ticaretlerine de sekte vurarak kendilerini bundan daha müşkül duruma sokacaklarını köylü vatandaşlarımızla birer birer konuşmak suretiyle anlatmayı ve partimizin de yapılacak seçimlere katılacağı hususundaki azimli kararımızın da kendilerine telkin ve teşci edilmesi hususunda vazifelendirdik.*"⁴⁵⁷. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Zeki Dede seçim çalışmaları sırasında karşılaştıkları en büyük sıkıntının maddi sıkıntı olduğunu belirtmiştir. Propaganda için gittikleri köylerde köylülerin maddi bir menfaat beklediğini ve yapılan bütün çalışmaların giderlerini kendilerinin karşıladığını bunun için de genel merkezden para talep etmektedir⁴⁵⁸. Yapılacak muhtarlık seçimini CHP Muş teşkilatının oldukça ciddiye aldığını söyleyebiliriz. Ancak 1950 yılında yapılan yerel seçimlerde, köy ve mahalle muhtarlığı ve ihtiyar heyeti

⁴⁵⁶BCA. 490.100.578.2298.1.

⁴⁵⁷BCA. 490.01.179.714.1.2.

⁴⁵⁸BCA. 490.01.179.714.1.3.

seçimlerinin sonuçları aynı anda yayınlanıp sınıflandırma yapılmadığı için karışıklıklar yaratmaktadır. Türkiye'de 13 Ağustos 1950, Pazar günü yapılan seçimler sonucunda Demokrat Parti 17.393, CHP 12.337, Bağımsızlar 3.171 muhtarlık almışlardır⁴⁵⁹.

2.9.3. Muş'ta 03 Eylül 1950 Belediye Meclisi Seçimleri

03 Eylül 1950 tarihinde pazar günü yapılan belediye seçimleri öncesi Türkiye'nin siyasi durumuna bakıldığında seçime katılan üç parti bulunmaktadır. Bu partiler daha önce bahsedildiği üzere 1946 yılında "Dörtlü Takrir" diye bilinen önergeyle, CHP'den ayrılarak kurulan DP, 1923 yılından beri 27 yıldır iktidarda bulunan CHP ve 1948 yılında DP'den ayrılarak kurulan MP'dir. Yapılan bu belediye seçimlerine muhalefet daha az ilgi göstermesine rağmen, genel tahmin iktidarın daha çok şansı olduğu yönünde olmuştur. Seçim öncesi Demokrat Partililer yönetimde boşlukların olması, uyumun sağlanabilmesi için tüm yerel yöntemi oluşturan birimlerin aynı elde toplanmasının gerekliliği üzerinde demeçler vermişlerdir. 1950 yılında belediye başkanlığı seçimi halk tarafından doğrudan değil, halkoyuyla seçilerek oluşturulan meclisin kendi içinden birini toplantılarında seçmeleriyle belirlenmiştir.

DP'nin 14 Mayıs 1950 deki genel seçimi önemli bir farkla kazanması Cumhuriyet'in siyasi tarihinde bir dönüm noktası olarak algılanmıştır. Yapılan yerel seçimlerde de büyük bir farkla Demokrat Partililer üstün gelmişlerdir. DP milletvekilleri ve yerel seçimlerdeki adayları genel olarak Cumhuriyet Halk Partililere göre daha gençti ve seçmenlerle aralarındaki ilişki daha köklüydü. DP'nin aday profili daha çok ticaret veya hukuk formasyonuna sahip bireylerden oluşmaktaydı. CHP ile en büyük fark burada ortaya çıkıyordu. 1950 yılından itibaren Türkiye'deki seçmen kitlesi iktidara farklı bir kesimi seçmişti.

1950 Belediye Meclisi seçimlerinde Muş merkezde aday olan CHP adayları; Şemsi Ağaoğlu, Nizamettin Alataş, Selim Kapışkay, Sıtkı Mutlu, Selim Sayan ve Abdulkadir Toplu'dur⁴⁶⁰. Bu seçime katılan DP'nin adayları, İlyas Sami Bingöl, Necat Çakır, Ahmet Gültekin, Vahdettin Sabuncuoğlu, Halil Hayati İkiş, Hadi Özdemir'dir⁴⁶¹. Bu seçimde

⁴⁵⁹Gönül Güneş, a.g.m., s.77.

⁴⁶⁰BCA. 490.01.259.1033.1.9.

⁴⁶¹BCA. 490.01.259.1033.1.10.

MP'nden aday olanlar ise, Şükrü Kaya, Hadi Subaşı, Vahdettin Toplu, Zakir Özkan, Mirseyddin Dede, Şazıl Baytak'tır⁴⁶².

Yukarıda adları geçen 1950 yılı belediye meclis üyesi adaylarına ait seçim sonuçları 3 sayfalık bir çizelge halinde oluşturulmuştur. Muş merkez köylerinin seçime katılan üç partiye verdikleri oy miktarları bu listelerde mevcuttur. Bu seçim sonuç listeleri CHP İl İdare Kurulu Başkan vekili Şemsi Ağaoğlu tarafından 13.10.1950 tarihinde CHP genel Sekreterliği'ne gönderilmiştir⁴⁶³. Muş'ta 1950 Belediye seçimlerinde kayıtlı olan seçmen sayısı toplamda 5465 kişi, oy kullanan kişi sayısı 4059, DP'nin aldığı oy 1862, CHP'nin aldığı oy 1876, MP'nin aldığı oy ise 383'tür⁴⁶⁴.

Malazgirt ilçesinde ise belediye meclis üyeliğine aday olanların listesi 08.08.1950 tarihinde CHP İlçe Başkanı Yusuf Yaman tarafından CHP Genel Merkezi'ne gönderilmiştir. 24 kişilik bu listede olan isimler şunlardır: Şemsettin Erdem, Yusuf Yaman, Fehim Armağan, Fikri Mollavelioğlu, Abdullah Çakar, Hüsnü Özkan, Emirhan Yılmaz, Rüstem Keklik, İhsan Kılıç, Selahattin Haznedar, Dursun İsenç, Cemil Türker, Sabri Ermiş, Kemal Haznedar, Vezir Çakar, Şefik Yalçın, Yusuf Doğan, Sabri Çelik, Sıddık Taş, Emrah Ergin, Sıddık Yıldız, Mızrak Yılmaz, Abdurrahman Birer ve Emin Yılmaz'dır⁴⁶⁵.

Bu listede yer alan Emirhan Yılmaz, Mızrak Yılmaz ve Emrah Ergin daha sonra DP'li oldukları gerekçesiyle listeden çıkarılmış ve yerlerine, Halil Aslan, Salih Türker ve Şükrü Turan aday gösterilmiştir⁴⁶⁶. Malazgirt ilçesinde 1950 Belediye Meclisi seçimlerinde aday olan DP adayları ise Kuddusi Aytaç⁴⁶⁷, Kamil Turan, Emirhan Yılmaz, Mızrak Yılmaz ve Emrah Ergin olarak belirlenmiştir. Malazgirt ilçesinde ayrıca Davut Yıldız adında bağımsız bir aday da bulunmaktadır.

---

⁴⁶²BCA. 490.01.259.1033.1.11.

⁴⁶³BCA. 490.01.259.1033.1.8.

⁴⁶⁴BCA. 030.01.51.309.4.

⁴⁶⁵BCA. 490.01.259.1033.1.27.

⁴⁶⁶BCA. 490.01.259.1033.1.22.

⁴⁶⁷1961 yılında Yeni Türkiye Partisi'nden Muş milletvekili seçilen Aytaç hakkında, Muş C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanı Abdulhadi Toplu'nun, T.B.M.M. Kuruluna gönderdiği 22.10.1961 günlü tel yazısı ile 23.10.1961 günlü dilekçesinde Muş İli Yeni Türkiye Partisi milletvekilleri adaylarından olup 15 .10.1961 günü yapılan milletvekilleri seçiminde Muş Milletvekilliğine seçilen Kuddusi Aytaç'ın, zimmet ve irtikâp suçlarından beş yıldan çok, ağır hapis cezası ile mahkûm edildiğini, Muş Cumhuriyet Savcılığı'ndan ve adli sicilden sorulduğunda bu iddiasının doğruluğunun anlaşılacağını, Anayasanın 68. maddesinin 2. fıkrası hükmünce bu durumun milletvekilliğine seçilmeye engel olduğunu ileri sürerek Kuddusi Aytaç'ın milletvekilliğinin iptaline karar verilmesini istemiştir. Meclis bu başvuru üzerine 11.11.1961 gün ve 390/197 sayılı Kararı ile Milletvekilliği tutanağı iptal edilmiştir. Bkz.: TBMM, *Tutanak Dergisi*, I, s.90-92.

Belediye meclisine üye olmak için seçimlere Varto ilçesinde aday olarak giren 24 kişilik listede yer alanlar şunlardır: Mahmut Sever⁴⁶⁸, Tacettin Özer, Zeki Aktaş, Haydar Dikmen, Nuri Kaki, Hasan Özer, Sait Çatak, Halit Şirin, Emin Turgut, Hamza Doğru, Halit Tepe, İbrahim Kocadağ, Tertip Yavaş, Zübeyir Çelik, Necmettin Özer, Reşit Aktaş, Ahmet Çelik, Reşit Işık, Süleyman Değertaş, Hamit Yetkin, Sadık Karakaya, Kamil Koroğlu, Mehmet Çakıcı ve Sadi Sinan'dır⁴⁶⁹.

Bulanık ilçesindeki adaylar Ferit Danışman ve Yaşar Muhtaroğlu'dur. Bu iki aday için CHP İlçe Başkanlığı CHP Genel Merkezinden 15000 adet oy pusulası talep etmiştir⁴⁷⁰. Bu gönderilecek oy pusulalarını beyaz kâğıt üzerine 6 ok işretinin konulacağı şekilde talep etmiştir⁴⁷¹. Benzer oy pusulası talebi Muş merkez, Varto ve Malazgirt ilçelerinden de yapılmıştır.

Bu seçimde Muş merkezde toplam 17000 oy alarak kazanan CHP'nin belediye meclis üyesi adayları Sıtkı Mutlu, Abdulkadir Toplu, Şemsi Ağaoğlu, Selim Sayan, Nizamettin Alataş ve Selim Kapşiray'dır. Bulanık'ta 10000 oy alan Yaşar Muhtaroğlu, Malazgirt'te ise 6000 oy alan Fehmi Armağan ve Fikri Mollavelioğlu'dur. Varto'da ise kazanan 8000 oy alan Ali Haydar Dikmen olmuştur⁴⁷². DP'nin Malazgirt adayları Kuddusi Aytaç 1776 oy alırken, Kamil Turgut 2292 oy almıştır. Malazgirt'te aynı seçime bağımsız giren Davut Yıldız ise 1619 oy almıştır⁴⁷³.

Bu seçim esnasında Muş'ta Kale Mahallesi ile Kültür Mahallesindeki bazı sandıklara DP'liler tarafından şaibe karıştırıldığı gerekçesiyle CHP İl İdare Kurulu Başkanı Zeki Dede 18.09.1950 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne iki sayfalık rapor göndermiştir⁴⁷⁴. Bu raporda Kale mahallesindeki sandık ile Kültür mahallesindeki 4 nolu sandık için seçim sonucunun iptali istenmektedir. Raporda söz konusu sandıklara DP'li üyeler tarafından, CHP'nin oylarının yerine DP'ye ait oyların zarflar içinde atıldığı şahit ispatlı anlatılmaktadır. Yine seçimin iptaline yapılan başvurusuna DP'lilerin itiraz ettikleri de yazılmıştır⁴⁷⁵. Dört sayfalık başka bir

⁴⁶⁸1952 yılında Varto Belediye Başkanlığı görevini yaptığı sırada sahte evraklarla belediyenin muhasebesinden harcırah almak iddiası üzerine görevlendirilen mülkiye müfettişi tarafından suç tespit edilmiş ve görevinden alınmıştır. *Muş Altınova Gazetesi*, 27.06.1953,s.1.

⁴⁶⁹BCA. 490.01.259.1033.1.28.

⁴⁷⁰BCA. 490.01.259.1033.1.5.

⁴⁷¹BCA. 490.01.259.1033.1.19.

⁴⁷²BCA. 490.01.259.1033.1.15.

⁴⁷³BCA. 490.01.259.1033.1.7.

⁴⁷⁴BCA. 490.100.240.952.4.

⁴⁷⁵BCA. 490.100.240.952.4.

raporda yaşananlar en ince detayına kadar anlatılmıştır. 1950 yılında yapılan bu seçimler sonucunda Muş Belediye Başkanlığı'na DP'den Sait Çelikoğlu seçilmiştir⁴⁷⁶.

Seçim sonucuna dair genel bir değerlendirme yapılırsa 03 Eylül 1950 tarihindeki belediye meclis üyeliği seçimleri Muş'ta CHP'nin istediği doğrultuda geçmiştir. DP'nin adaylarından kazananların sayısının az olduğu görülmektedir. Seçime katılan üçüncü parti MP'nin ise hiçbir adayı seçilememiştir.

1950 yılındaki seçimlerden sonra 1952 sonbaharında Muş DP teşkilatı içerisinde ortaya çıkan ihtilaf sonucu görevlendirilen DP Elazığ milletvekili Faruk Saraç Muş' a gelerek DP Muş İdare Kurulu'nu feshetmiştir⁴⁷⁷.

2.10. 2 Mayıs 1954 Milletvekili Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimler, DP tarihinin en büyük siyasi zaferi olmuştur. Bu seçimlerde DP'nin aldığı sandalye sayısı ile, adeta Meclis'te tek parti haline gelmiştir. Seçimlerde DP, Türkiye genelinde oyların %58.42'sini alarak 503 milletvekili çıkarmıştır. Oyların %35.11'ini alan CHP 31 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ise %5.28 oranında oy alarak 2 milletvekili çıkarmıştır⁴⁷⁸. 1954 seçimlerinde, CHP üç ilde (Malatya, Konya ve Sinop), CMP ise bir ilde (Kırşehir) çoğunluk sağlarken, geriye kalan diğer illerde seçimi DP kazanmıştır⁴⁷⁹.

DP, seçim sistemi sayesinde %57'ye yakın oy almış ama milletvekilliklerinin %93'ünü (541 milletvekilliğinden 490'ını) kazanmıştır. CHP ise oyların %35'ini almış ama milletvekilliğinin ancak %6'sına sahip olmuştu yani 30 milletvekili çıkarmıştı. Köylü Partisi 5, Bağımsızlar ise 10 milletvekili kazanmıştı. Parlamento aritmetiği, DP'ye geniş bir hareket alanı sağladı. DP, meclis çoğunluğu ile ulusal iradeyi özdeşleştirmişti⁴⁸⁰.

Yapılacak genel seçim öncesi Muş'ta yaşanan gelişmelere baktığımızda; öteden beri CHP İl Teşkilatında görev almış İl Başkanı ve İl Daimi Encümenliği görevine seçilmiş Şemsi

⁴⁷⁶BCA. 030.111.218.37.19.

⁴⁷⁷Muş Altınova Gazetesi, 08.06.1953,s.12.

⁴⁷⁸Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları, Ankara 2011,s.213.

⁴⁷⁹Mete Tunçay, *Siyasal Tarih*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.172.

⁴⁸⁰Mehmet Öznur Alkan, a.g.m., s.54-55.

Ağaoğlu CHP'den istifa edip DP'ye geçmiştir⁴⁸¹. Bu yaşanan durum Muş'ta siyasi dengelerinde yeni bir şekil alması demektir. Muş'ta 1954 yılı genel seçimi için MP'de hazırlık yapan diğer bir siyasi güçtür. MP Merkez İlçe Yürütme Kurulu Başkanı Şükrü Şendil, 18.05.1953 tarihinde yapacakları yıllık kongre için hazırlığı delege ve partili üyelere Muş Altınova gazetesi aracılığı ile çağrıda bulunmuştur⁴⁸². Yine MP İl Yürütme Kurulu Başkanı Mirseyfettin Dede de Muş Altınova gazetesi aracılığı ile delegeleri ve partili üyeleri 17.06.1953 tarihinde yapacakları MP İl Yürütme Kurulu yıllık kongresine davet etmiştir⁴⁸³.

DP de 1954 yılındaki genel seçimler öncesi Muş'taki teşkilatlarında kongreler düzenlemiştir. Bu kongreler faaliyetleri yapılacak seçim için önemli bir hazırlıktır aynı zamanda DP, 30.01.1954 tarihinde il ve ilçe idare kurullarının yeniden tespiti için kongresini yapmıştır⁴⁸⁴. Yapılacak seçim öncesi İl Seçim Kurulu il genelinde seçim çalışması yürütmüştür. Seçim için Muş merkezi için seçim listeleri Kültür, Minare, Dere, Kale ve Murat Mahallerinde muhtarlıklara 11.03.1954 tarihinden itibaren asılmıştır. Bu listeler 18.03.1954 tarihine kadar askıda kalmıştır. 1954 seçimlerini idare etmek üzere kurullar oluşturulmuştur. İl Seçim Kurulu Başkanlığına, İl Ağır Ceza Reisi Selahattin Kazancı ve İlçe Seçim Kurulu Başkanlığına da Hâkim İsmail Çağal getirilmiştir⁴⁸⁵. Bu seçimde Muş merkez ve köylerinde toplam 143 sandık kurulmuştur⁴⁸⁶.

2.10.1. Aday Başvuruları

Mayıs 1954 tarihinde yapılacak seçimlerde milletvekili adayı olabilmek için Muş'ta CHP ve DP'ye adaylık başvurusunda bulunulmuştur. Muş'ta bu iki siyasi partinin dışında 1954 seçimlerine ayrıca bir bağımsız adaylar da katılmıştır.

Bu seçimde DP'den milletvekilliği için başvuru yapanların listesi şu şekildedir: Şefik Çağlayan (Eski Belediye Başkanı ve DP İl İdare Heyeti Başkanı, Yüksek Orman Mühendisi), Şemsi Ağaoğlu (Vilayet Encümeni Üyesi, DP İl İdare Heyeti Üyesi), Dr.Aziz İnal (Göz Hastalıkları Uzmanı), Kuddusi Aytaç (Vilayet Daimi Encümen Üyesi ve Malazgirt DP İlçe İdare Kurulu Başkanı), İsa Bingöl (Yüksek Orman Mühendisi ve Diyarbakır Karayolları 9.

⁴⁸¹Muş Altınova Gazetesi, 09.04.1953,s.1.

⁴⁸²Muş Altınova Gazetesi, 11.05.1953,s.2.

⁴⁸³Muş Altınova Gazetesi, 03.06.1953,s.2.

⁴⁸⁴Muş Altınova Gazetesi, 01.02.1954,s.1.

⁴⁸⁵Muş Altınova Gazetesi, 19.03.1954,s.1.

⁴⁸⁶Muş Altınova Gazetesi, 09.04.1954,s.2.

Bölge İstimlak Mühendisi), Sait Mutlu (Diyarbakır Özel İdare Müdürü), Gıyasettin Sayılğan (Çiftçi), Hasan Kemaloğlu (Bulanık Belediye Başkanı), Selim Kılıçoğlu (Bor Askerlik Şubesinde Memur Teğmen)'dur. Bunların dışında 1950 yılında seçilen milletvekilleri Ferit Kılıçlar ve Hamdi Dayı da adaylar arasındadır⁴⁸⁷. DP İl teşkilatı başvuru yapan bu adaylar için delegelerin katılımı ile 28.03.1954 tarihinde bir aday yoklaması yapılmıştır. Yapılan aday yoklamasında Şefik Çağlayan, Şemsi Ağaoğlu ve Kuddusi Aytaç delegelerin oylarını alarak kazanmışlardır⁴⁸⁸. DP Genel Merkezi, bu temayül yoklaması sonrası Muş için kesin adaylarını Şefik Çağlayan, Şemsi Ağaoğlu ve Hayri Erdoğan⁴⁸⁹ olarak belirlemiştir⁴⁹⁰.

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılacak milletvekili seçimlerinde aday olmak için Muş'ta CHP'ye başvuranlar Zübeyir Balkaya (Vilayet Tahrirat Başkâtibi), Zeki Dede (CHP İl Başkanı), Cevdet Karlıdağ (Emekli Öğretmen), Tacettin Akay (Öğretmen), Şükrü Şendil (Fırıncı), Ali Haydar Dikmen (Dava Vekili) olmuştur⁴⁹¹. 28.03.1954 tarihinde CHP İl İdare Kurulu tarafından düzenlenen aday belirleme toplantısında delegelerin oyları ile seçilen adaylar Zeki Dede, Ali Haydar Dikmen ve Ferit Danişman'dır⁴⁹².

Bu seçimlere Muş'ta bağımsız aday olarak giren adaylar da mevcuttur. Genel olarak CHP ve ya DP'ye başvurup ancak delegelerin oylarını alamayanların bağımsız aday olarak bu seçime katıldığını söyleyebiliriz. Bu adaylardan İl Genel Meclis Üyesi Nizamettin Alataş CHP'den istifa ederek Til (Korkut) köyünden bağımsız aday olarak seçime katılmıştır⁴⁹³. Diğer bağımsız adaylar; Hasköy'den Halil Aksak⁴⁹⁴, Bulanık'tan İbrahim Avcı, Murat Baykal, Abdulbari Bayraktar, Gıyasettin Emre ve Hasan Kemaloğlu, Varto'dan Selim Kılıçoğlu, Malazgirt'ten Kamil Turan, Muş merkezden Medeni Sayılğan, Şemsettin Yılmaz, Süleyman Özmen,⁴⁹⁵ Zübeyir Balkaya, Şükrü Şendil⁴⁹⁶ Tacettin Akay, Aziz İnal, Hamdi Dayı ve Sait Mutlu'dur⁴⁹⁷. Bu adaylar içerisinde bulunan Sait Mutlu, Hamdi Dayı, Halil Aksak,

⁴⁸⁷ *Muş Altınova Gazetesi*, 15.03.1954, s.1.

⁴⁸⁸ *Muş Altınova Gazetesi*, 29.03.1954, s.1.

⁴⁸⁹ Rumi 1335 (1919) yılında İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Belediyesi Sular İdaresi Meclisi üyesidir. 1946 yılında Demokrat Parti'nin kuruluşunda üye olarak yer almıştır. Demokrat Parti, Ocak ve Bucak Başkanlıkları, Beyoğlu İlçesi Başkanlığı ve İstanbul İdare Heyeti görevlerinde bulunmuştur. Bkz.: *Muş Altınova Gazetesi*, 26.04.1954, s.1.

⁴⁹⁰ *Muş Altınova Gazetesi*, 13.04.1954, s.1.

⁴⁹¹ *Muş Altınova Gazetesi*, 17.03.1954, s.1-2.

⁴⁹² *Muş Altınova Gazetesi*, 29.03.1954, s.1.

⁴⁹³ *Muş Altınova Gazetesi*, 22.03.1954, s.1.

⁴⁹⁴ *Muş Altınova Gazetesi*, 24.03.1954, s.1.

⁴⁹⁵ *Muş Altınova Gazetesi*, 07.04.1954, s.2.

⁴⁹⁶ *Muş Altınova Gazetesi*, 12.04.1954, s.2.

⁴⁹⁷ *Muş Altınova Gazetesi*, 14.04.1954, s.1.

Hasan Kemaloğlu ve Aziz İnal DP'ye kayıtlı üyelere. Bağımsız aday oldukları için parti tüzüğüne aykırı davranmış ve bundan ötürü DP'den üyelikleri sonlandırılmışlardır⁴⁹⁸.

Seçim öncesi 23 Nisan 1954 tarihinde Diyarbakır'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın bu ziyareti Muş'ta da heyecan uyandırmıştır. Bu ziyarete Muş'tan DP teşkilatı ve Gençlik Kolları katılmışlardır⁴⁹⁹.

2.10.2. Seçim Sonucu

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde Muş'ta kayıtlı seçmen sayısı 48.222, Oy kullanan 42.975 kişidir. Bu seçime katılım oranı (%) 89,9 olarak tespit edilmiştir⁵⁰⁰. Bu seçimde Muş'tan seçilecek milletvekili sayısı üçtür. Seçimi, DP'den Şefik Çağlayan ve Şemsi Ağaoğlu ile Bağımsızlardan da Gıyasettin Emre kazanmıştır⁵⁰¹. Seçim sonuçlarına dair Muş Valiliği'nin verdiği ilan ise şöyledir: Şefik Çağlayan 18.985 oy, Şemsi Ağaoğlu 14.034 oy alırken, Bağımsız aday Gıyasettin Emre ise 16.149 oy aldığını duyurmuştur⁵⁰². DP'nin seçim zaferi sonrası DP Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes'in her ildeki DP teşkilatlarına gönderdiği gibi Muş DP teşkilatına da gönderdiği tebrik telgrafı Muş Altınova gazetesinde yayınlanmıştır⁵⁰³.

1954 genel seçimleri sonrası DP Muş İl İdare Kurulu'nda değişiklikler yapılmıştır. Milletvekili seçtikleri için, Şemsi Ağaoğlu ve Şefik Çağlayan'ın idare kurulundaki görevlerinin yerlerine Hakim Söylemez ile Ekrem Erem seçilmiştir. İl İdare Kurulu Başkanlığı'na Seyfettin Kalsın⁵⁰⁴, Merkez İlçe İdare Başkanlığı'na Kazım Koç getirilmiştir⁵⁰⁵.

2.11. 13 Kasım 1955 Belediye Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları ve Sonucu

DP'nin genel seçimlerdeki başarısından sonra 1955 yılında yapılacak yerel seçim için de ülke genelinde ciddi bir seçim kampanyası yürüttüğünü görmekteyiz. DP Muş İl İdare Kurulu da bu seçimden başarılı çıkabilmek için çalışmalar yapmıştır. Seçim günü görev alacak sandık görevlileri tespit edilmiştir. En çok seçmenin olduğu Kale Mahallesi ve Minare

⁴⁹⁸ *Muş Altınova Gazetesi*, 16.04.1954, s.1.

⁴⁹⁹ *Muş Altınova Gazetesi*, 29.04.1954, s.1.

⁵⁰⁰ TÜİK, a.g.e., s.74.

⁵⁰¹ BCA. 030.0.010.78.517.19.

⁵⁰² *Muş Altınova Gazetesi*, 01.05.1954, s.1.

⁵⁰³ *Muş Altınova Gazetesi*, 12.05.1954, s.1.

⁵⁰⁴ *Muş Altınova Gazetesi*, 07.05.1954, s.1.

⁵⁰⁵ *Muş Altınova Gazetesi*, 14.05.1954, s.1.

Mahallesi, Kültür, Dere ve Murat Mahallerinde muhtarlıklara seçim listeleri seçimden önce asılmıştır. 1955 yılı belediye seçimlerin ncesi CHP ve DP teşkilatları yürüttükleri çalışmalar çoğunlukla açık hava toplantıları ve ev ziyaretleri gerçekleştirmişlerdir. Yapılan 1955 yılındaki yerel seçimde DP lke genelinde önemli bir başarı elde etmiştir. Muş'ta seçim sonucu DP'den Muş Belediye Başkanlığı'na Sait Mutlu seilmiřtir⁵⁰⁶.

2.12. 27 Ekim 1957 Milletvekili Seçimleri ve Muş'taki Seçim Hazırlıkları ve Sonucu

Muhalefetin giderek g kazandığı 1957 seçimleri arifesinde iktidara karşı yoğun bir kampanya başlatılmıştır. Oldukça yıpranmış bir görüntü ile seçimlere giren DP'nin en çok eleştirilen uygulamalarının başında muhalefete yönelik sert tutum gelmektedir. Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) genel başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in gözaltına alınması büyük tepkilere neden olmuřtur⁵⁰⁷.

DP döneminin son genel seçimleri 27 Ekim 1957 yılında bir yıl erkene alınarak yapılmıştır. Erken Seçim kararı DP tarafından oy kaybetme kaygısından dolayı verilmiştir. Türkiye'de baş gösteren enflasyon, Kıbrıs meselesi yüzünden 6/7 Eylül 1955'te İstanbul ve İzmir'de patlak veren karışıklıklar ve DP'den ayrılanların Hürriyet Partisini kurmaları 1957 sonbaharında erken seçim zorunlu hale getirilmiřtir⁵⁰⁸. Türkiye'de 1957 yılında yapılan genel seçimlere Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi katılmıştır. Bu seçimde Muş'un Milletvekili kontenjanı 4 olarak değiştirilmiştir.

1957 yılı seçiminde Muş'ta toplam kayıtlı seçmen sayısı 55.529 kişi, oy kullanan kişi sayısı 42.327 kişidir. Seçime katılım oranı (%) 76,2 olarak tespit edilmiştir. Muş'ta, CHP 13.500 oy, DP 19.360 oy, CMP 3.588 oy, HP 6.316 oy ve Bağımsızlar 1.726 oy almıřtır⁵⁰⁹. Cumhuriyet tarihinin en sert seçimlerinden olan 1957 seçimlerinde DP, ilk kez oy kaybına uğrayarak oy oranını %50'nin altına (%) 47,3 düşürmesine rağmen, uygulanan çoğunluk sisteminden dolayı 424 milletvekili ıkarabilmiřtir⁵¹⁰. XI. Dönem Meclisine milletvekili

⁵⁰⁶BCA.030.0.011.001.000.255.2.3.

⁵⁰⁷Sedef Bulut, "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, Mayıs, 2009, s.73-90.

⁵⁰⁸Gnl Güneş, a.g.m., s.70.

⁵⁰⁹TK, a.g.e., s.74.

⁵¹⁰Hseyin şeyhanlıoğlu, a.g.e., s.217.

olarak girmeye hak kazanan adaylar; DP'den Şemsi Ağaoğlu, Şefik Çağlayan, Gıyasettin Emre'dir. CHP'den ise Zeki Dede kazanmıştır⁵¹¹.

3. 27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN MUŞ BASINI'NDAKİ YANSIMALARI

Türkiye'nin yakın tarihini araştırmak, okumak aynı zamanda bir darbeler dönemini okumak ve araştırmaktır. Türk demokrasisinin yaşamış olduğu önemli sıkıntılardan biri de 27 Mayıs 1960 ihtilalidir. Bu ihtilal ile ilgili Muş Altınova Gazetesi'ndeki ilk haber gazetenin aynı günkü baskısında olmuştur. Habere başlığı: *"Hükümet İdaresini Ordu Ele Aldı."*⁵¹² Şeklindedir. Haber şöyle devam etmekte: *"Türkiye Radyo servisinden alınmıştır. Dün yarı geceden itibaren Türkiye'mizde hükümet idaresini ordu ele almıştır. Türkiye'mizdeki demokrasi buhranlarının bertaraf edilmesi ve son çıkan hadiselerden ötürü herhangi bir kardeş kavgasına meydan verilmemek üzere kara, Deniz ve Hava ordularımız el ele vererek Hükümet idaresine muvakkaten el koymuşlardır. Bu suretle pek yakın bir zamanda adalet ve hukuk prensipleri çerçevesi dahilinde yapılacak seçim neticesinde hükümet kazanan partiye teslim edilecektir. Askeri ve Mülki idare tamamen Askeri idare altına alınmış olduğundan Vali, Kaymakam ve Nahiye müdürleri gibi idare âmirleri doğrudan doğruya Askeri kumandanlar nezaretine ve emrine verilmiş bulunmaktadır."*⁵¹³. Gazete radyodan takip ettiği ulusal gündemi, dolayısı ile darbe haberini manşetten değil de ikinci sayfadan duyurmuştur. *Muş'ta 27 Mayıs günkü sayısında Yeni Zafer Gazetesi darbeyi şu şekilde manşetine taşımış ve duyurmuştur: " Milletimizin Selameti Bakımından Askeri İdare Milli Bir İnkılap Yaparak Hükümeti Eline Aldı."*⁵¹⁴.

Darbe ile ilgili başka haber ise: *"Vilâyetimiz Garnizon Kumandanlığının Yayınladığı 1 Numaralı Tebliği Aşağıya Çıkarılmıştır;*

1- *Muş Vilayeti hudutları dâhilinde sivil idareyi ele almış bulunuyorum.*

2- *Sükunet devam ettiği müddetçe hiç bir tahdit ve yasak koymuyorum.*

⁵¹¹TBMM Albümü (1920-2010),..., s.743-744.

⁵¹²Muş Altınova Gazetesi, 27.05.1960, s.2.

⁵¹³Muş Altınova Gazetesi, 27.05.1960,s.2.

⁵¹⁴Yeni Zafer Gazetesi, 27.05.1960, s.1.

3-Normal günlük hayatın sükûnetle devam etmesini ve vatandaşların işleri ve güçleriyle emniyetle uğraşmalarını rica ederim.

Garnizon Kumandanı Kur. Alb. Refik Kurtekin"⁵¹⁵.

Haber de; Garnizon komutanı Refik Kurtekin'nin yerel idarenin yönetimine el koyduğunu ve verdiği beyanat ile de huzurun, güvenliğin sağlanmasını talep etmektedir. İhtilal ile ilgili bir gün sonraki baskıda daha ayrıntılı haberlere rastlamaktayız. "*Ordumuz Memleket İdaresini Tamamen Ele Aldı.*"⁵¹⁶ Şeklindeki manşet başlığı ile haber yayınlanmıştır. İlk sayfanın tamamı ihtilal ile ilgili haberlere ayrılmış hatta ikinci sayfada da benzer haberlere yer verilmiştir.

Ülkemizde ordunun siyasete ilk müdahalesi 27 Mayıs 1960 ihtilali ile gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin başından beri, en bunalımlı dönemlerde dahi korunmaya çalışılan sivil yönetim kuralı, bu darbe ile çok ağır bir yara almıştır. Bu gelişmeden sonra Türkiye'de askerî yönetim, daima akılda tutulması gereken bir olasılık olarak ortaya çıkmış, ülke yönetiminde derin bir bunalım belirdiği her sefer de, gözlerin orduya çevrilmesi artık bir alışkanlık haline gelmiştir. Hatta olağan dönemlerde bile "*ordu müdahalesi*", adeta siyasal yaşamda olması gereken seçenek halini almıştır. İhtilalin beraberinde getirmiş olduğu ve her alanda görmek istediği bir çeşit hiza kültürü kendisini elbette basın hayatında da hissettirmiştir. Gerek ulusal ve gerekse yerel basında birçok örneğini görebileceğimiz darbe dönemine ait benzer uygulamaların Muş Altınova⁵¹⁷, Yeni Zafer⁵¹⁸ gazeteleri örneğinde de yansımalarını görmekteyiz. Bu iki gazetenin dışında Şark Telgraf Gazetesi⁵¹⁹ de mevcuttur. Ancak bu gazetenin 1960 yılında basılmış nüshaları mevcut değildir. Ordunun ihtilali meşrulaştırma çabalarının diğer bir sahasını da basın oluşturmuştur.

⁵¹⁵Muş Altınova Gazetesi, 27.05.1960, s.2, Yeni Zafer Gazetesi, 27.05.1960, s.1.

⁵¹⁶Muş Altınova Gazetesi, 28.05.1960, s.1.

⁵¹⁷ Yerel gazeteciliğin Muş'taki ilk örneği olan, Muş Altınova Gazetesi, ilk olarak 05 Ocak 1953 tarihinde basılmıştır. Önce sadece Pazartesi ve Perşembe günleri çıkan gazetenin, Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü'nün Vahdettin Toplu'dur. Bkz.: *Muş Altınova Gazetesi*, 05.01.1953, s.1.

⁵¹⁸ Muş'ta basılan üçüncü gazete olan Yeni Zafer gazetesinin tesis ve yayımlandığı tarih 12 Mayıs 1958'dir. Gazetenin elimizdeki mevcut son sayısı 1961 yılında basılmıştır. İmtiyaz Sahibi Vahdettin Toplu, Yazı İşleri Müdürü ise Avukat Memduh Zırhlı'dır. Yeni Zafer gazetesi günlük siyasi gazete olarak çıkarılmıştır. Bkz.: *Yeni Zafer Gazetesi*, 12.05.1958,s.1.

⁵¹⁹ Muş'ta basılan ikinci gazete Şark Telgraf gazetesidir. Bu gazeteyi basılan diğer iki gazeteden ayıran önemli yönü yayın hayatının daha uzun sürmüş olmasıdır. Gazete 1956'dan 1983 yılına kadar basılmıştır. Şark Telgraf gazetesi 13 Temmuz 1956 tarihinde kurulmuştur. Gazetenin sahipleri Abdülhadi Toplu ve Vahdettin Toplu'dur. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yine Abdülhadi Toplu yapmıştır. Bkz.: *Şark Telgraf Gazetesi*, 13.07.1956,s.1

Darbe ile birlikte basın üzerinde oluşturulan ve adeta basını darbenin savunucusu haline getiren baskıcı yönetim, kısıtlayıcı tedbirler ile bu amacına kolaylıkla ulaşmıştır. Bununla ilgili Muş Altınova Gazetesi'nde "*Askerî Valimiz Sayın Kurtekin'in şehrimiz Gazetecilerine Tavsiyeleri*" başlıklı yazı şöyledir: "*Askeri Valimiz ve Garnizon Kumandanı Kur. Albay Sayın Refik Kurtekin her üç gazeteye bir çay ziyafeti vererek birkaç gün içerisinde çıkan nüshalarında şikâyete müteallik nahoş yazıların iyi bir netice vermeyeceğini anlayan ve bundan üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Bu hoşnutsuzluğun aradan kaldırılması ve böyle füzuli yazılarla doldurulan sütunlarında Milli refah ve saadetlerimizle ilgili yazılarla doldurulması tavsiyelerinde bulunmuştur*"⁵²⁰. Bu baskı unsuru haberlere yansımış ve ihtilalin meşruiyetini halka benimsetmek amacıyla haberler yapılmıştır.

27 Mayıs 1960'taki ilk müdahalesinden beri ülkenin siyasetinin en önemli aktörü haline gelen ordunun 1971 ve 1980 müdahalelerini de ekleyecek olursak bu durumun Türk siyasal hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu daha iyi anlamış oluruz. Her müdahale ile birlikte sivil siyasetteki yeri gittikçe artan ordu takip eden dönemlerde de gittikçe yerini sağlamlaştırmıştır. Türk siyasal hayatının *ordu-siyaset* eksenine girmesinin ilk resmi başlangıcını oluşturan 27 Mayıs darbesi bütün dinamiklerin değişim ve dönüşümünü beraberinde zorunlu olarak getirmiştir. Askeri müdahale ile birlikte etkisi azaltılan sivil üstünlük yerini askeri kural ve kaidelerle şekil bulmuş yeni bir siyasi tarza bırakmıştır. Şüphe yoktur ki bundan en çok etkilenen müdahalenin muhatabı olan hükümet dolayısı ile Demokrat Parti olmuştur. Yine askeri düzenin siyasete yön verdiği Türkiye'de oluşan bu yeni havadan etkilenen bir diğer unsurun basın olduğunu görmekteyiz. Tek Parti döneminde basın üzerinde görülen otoriter basın politikası ihtilal ile beraber daha etkili bir şekilde uygulanmıştır. Gerek ulusal basın ve gerekse yerel basın, oluşan bu yeni şartlar ile ciddi bir değişim süreci geçirmiştir.

Tezimizde ele aldığımız ve İhtilal öncesi baskılarına baktığımızda daha farklı bir dil kullanan Muş Altınova ve Yeni Zafer gazetelerinde de aynı durum ile karşılaşmaktayız. 1953'te başladığı yayın hayatına Muş Altınova Gazetesi, Demokrat Parti ile birlikte başlayan rahat gazetecilik ortamından olumlu etkilenmiştir. DP iktidarının ilk yılları basının mutlu dönemi olmuştur. 1950 seçimleri ile iktidar olan Demokrat Parti hemen yayınlamış olduğu yeni basın kanunu ile tek parti döneminin basın üzerindeki katı ve baskıcı politikalarına son

⁵²⁰ Muş Altınova Gazetesi, 17.06.1960,s.1.

vermiştir. Demokrat Parti, basın özgürlüğünü sağlamayı da programına aldığı için basından geniş destek görmüştür. DP'nin iktidara gelmesinden çok kısa bir süre sonra, 15 Temmuz 1950'de yeni Basın Kanunu kabul edilmiştir. Yeni Basın Kanunu, hükümetin basın üzerindeki denetimini büyük oranda kaldıran liberal bir kanundur. Bu gelişme ulusal basında olumlu bir hava yaratmıştır. Böyle bir ortamda yayın hayatına başlayan Muş Altınova Gazetesi, haberlerinde Demokrat Parti yanlısı bir tavır aldığını görmekteyiz. Her fırsatta Cumhuriyet Halk Partisi dönemi ile ilgili haberler yaparak dönemi eleştirmiştir. Elbette Demokrat parti ile Basın arasında kurulan bu iyi ilişkiler daha sonra gerginleşecektir.

Muş Altınova Gazetesi ihtilal sonucu iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Parti'nin kapanmasına ve kurucu ile misyon liderlerinin yargılanmasına doğru giden süreçte tamamen ihtilali öven bir dil kullandığını görmekteyiz. Gazetede çıkan bir haber şu şekildedir: "*Partiler arası uyuşmazlığa ve kardeş geçimsizliğine paydos çeken askeri idarenin yepyeni bir hukuk devleti vücuda getireceğinden aziz milletimizin zerre kadar şüphesi olmadığı gibi şanlı ordumuza da güveni çoktur*"⁵²¹. Yine gazetede yazılmış başka haber de şu şekildedir: "*Son günlerde hakikaten partilerin içerisine düştükleri siyasi buhranların er geç kardeş kanına badi olacağını düşünen şanlı ordumuz ve bunun kahraman erkânı Milli Birlik Komitesi namıyla Orgeneral Sayın Cemal Gürsel'in başkanlığında el ele vererek, kan dökmeden memleket idaresini ele almış bulunmaktadır*"⁵²². Muş Altınova gazetesinde bu şekilde bir çok habere rastlamaktayız. Aynı yayın politikasını Yeni Zafer gazetesinde de görmemiz mümkündür. Yani Zafer gazetesi sahibi ve yazı işleri müdürü Vahdettin Toplu, 27 Mayıs Darbesi ile ilgili, "*Olmayan Ruh Hürriyeti!*" başlıklı bir yazı yazmıştır. Yazı şu şekilde devam etmektedir: "*Dahili ihtiraşlara memleket selamet ve menfaatini feda eden siyasi bir politika maskesi altında kardeşleri birbirinin kanını dökmeye teşvik eden, memleketi çıkmaz bir karanlık ve uçuruma sürüklemekte olan bu memleket ve milletin kara kalpli gelmiş ve geçmiş bir takım siyasi politikacılarına öteden beri Türk ordusu Dur (!) demiş ve durdurmuştur*"⁵²³.

Her iki gazetenin haber anlayışında yaşanan böyle bir değişikliğin nedeni elbette ki ihtilal şartlarının ve bu şartların sonucu olarak yerel yönetimi her yerde ele geçirmiş olan askeri yönetimin basın ile ilgili almış olduğu tedbirlerdir. Böylece darbe yönetimi basın üzerinde oluşturduğu baskı ile halka istediği dilde ulaşma imkânı bulmuştur. Ayrıca basına belirli haber kıstasları getirerek darbeyi meşrulaştırma çabası içerisine girmiştir. Yerel

⁵²¹ Muş Altınova Gazetesi, 28.05.1960, s.1.

⁵²² Muş Altınova Gazetesi, 28.05.1960, s.1.

⁵²³ Yeni Zafer Gazetesi, 28.05.1960, s.1.

gazeteler yoluyla darbenin halka benimsetilmesi için basının kitleler üzerinde yaratmış olduğu etki böylece harekete geçirilmek istenmiştir. Ne yazık ki başka şekilde haber yapamayan basın da darbenin bu amacına hizmet etmek zorunda bırakılmıştır. Muş yerel basınının da görülen durum da tam olarak budur. Yazılan haberler baskıya girmeden önce askeri yönetimin basın bürosunun kontrolünden geçtikten sonra basılmıştır. Bununla ilgili Muş Garnizon Komutanı Kurmay Albay Sayın Refik Kurtekin'in yayınladığı iki numaralı tebliğde yerel basın çalışanlarından şunları yapmaları istenmiştir: " *Muş Garnizon kumandanı sıfatıyla bu günden itibaren Muşta Askeri ve Mülki idareyi deruhte etmiş bulunuyorum. Memleketin Sükûnet ve selameti bakımından her türlü siyasi tahrik edici ve heyecan yaratacak mahiyette yazıların gazetelerde yazılmamasını ve çıkacak gazetelerin ilk nüshaları Garnizon Kumandanlığınca görüldükten sonra tab ve tevzi edilmesini ehemmiyetle tebliğ ve rica ederim*"⁵²⁴. Bu tebliğ üzerine gazeteler taraflı bir tutum içine girmiştir. Bu durum elbette basının özgürlüğü konusuna gölge düşürmüştür.

Muş Altınova Gazetesi, ilk deneyim olması nedeniyle bir takım eksiklikler de barındırmaktadır. Gazete dönemin sosyal ve ekonomik şartları itibari ile çok küçük bir yer olan Muş ilinde yayın hayatına başlamıştır. O dönemin kısıtlı imkânlarından dolayı ilk baskıları Diyarbakır'da basılmıştır. Çoğu ulusal haberi radyo yolu ile öğrenip hemen yayınlamış ve böylece okuyucularına gündemi takip etme fırsatı sunmuştur. Dizgide ve yazımda birçok hata bulunmaktadır. Yine gazetenin baskılarında özellikle yerel haberlerde resimli haber neredeyse yok denecek kadar azdır. Gazetenin bir diğer eksik kalan yanı köşe yazılarının olmayışıdır. Bünyesinde barındırdığı bu eksik yanlarına rağmen Muş Altınova Gazetesi basıldığı 1953-1961 yılları arası dünyada, ülkemizde Muş'ta yaşanmış olayları kendi gazetecilik mantığı ile yayınlamıştır. İlk örnek olması yönüyle daha sonra 1956 yılında yayın hayatına başlayacak iki yeni gazete Şark Telgraf ile Yeni Zafer isimli gazetelere cesaret kaynağı olmuştur.

---

⁵²⁴Muş Altınova Gazetesi, 28.05.1960,s.1, Yeni Zafer Gazetesi, 27.05.1960,s.1.

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde yenilik yapma düşüncesi 17. yüzyılda siyasi ve ekonomik yetmezlik ve askeri kayıplar sonucunda başlamıştır. Osmanlı'nın başlangıçta sadece kendi dinamikleri ile yürüttüğü bu ıslahat programı 18. yüzyılda ilk defa batı eksenli bir hal almıştır. 19. yüzyılda ise batının kurum ve kuruluşlarıyla örnek alınması kendi içerisinde tutarlı bir şekilde devam etmiştir. Bu yüzyılda Osmanlı modernleşme hareketi beraberinde yönetim alanında da önemli bir değişimi getirmiştir. 1876 yılında başlayan Meşrutiyet yönetimi alışlagelmiş Osmanlı yönetim anlayışının dışında yeni durumdu. Osmanlı'da Meşrutiyet yönetiminin sağlandığı dönemde Padişah, yönetme yetkisini kısmen de olsa halkın temsilcileri ile paylaşmıştır. Meşrutî yönetim II. Abdülhamit döneminde kesintiye uğramış olsa da 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin etkisi ile tekrar yürürlüğe girmiştir. Osmanlı'da II. Meşrutiyet döneminde başlayan siyasi parti çalışmaları I. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği şartlar sonucu sekteye uğramış olsa da ülkede İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarı savaşın sonuçlanacağı 1918 yılına kadar devam etmiştir.

1923 yılında Cumhuriyet ilanı ile birlikte bir taraftan yeni bir rejimin ilanı sağlanmış oluyor ve diğer bir taraftan da Osmanlı Devleti'nin siyasi ömrünün bittiği resmileşmiş oluyordu. Cumhuriyet rejiminin inşası sürecinde atılan köklü değişimler Osmanlı toplum yapısının dinamiklerini zorlamış olsa da bu yeni rejimin inşası mücadelesine devam edilmiştir. Ancak yeni rejim yapısı içerisinde bir çelişkiyi de barındırmaktaydı. Bu çelişki, Cumhuriyet'in ilk yıllarının siyasi temsil sıkıntısını yaşanacağı ve tek parti yönetimine mecbur kaldığı bir dönem yaşamış olmasıdır. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal olaylar sonucunda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında rejimi koruma ve kollama gayretleri beraberinde gittikçe tek parti anlayışını güçlendiren ancak farklı siyasi deneyimlere de cesaret vermeyen bir şekil almıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri etkisiz kalmıştır. Bunun sonucu olarak CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarı böylece güçlenerek 1946 yılına kadar sürmüştür.

Türkiye'de siyasi yapı içerisinde farklı siyasi düşünceler, istedikleri temsiliyet ortamına ancak 1946 yılında kavuşmuştur. Çok partili hayat, kurulan ilk parti olan Milli Kalkınma Partisi ile başlamış ve daha sonra da Demokrat Parti ile gelişmiştir. Çok partili yeni siyasi ortam beraberinde yeni ve farklı bir iktidar söylemini savunan Demokrat Parti siyasetini güçlendirmiş ve bu partiyi 1950 yılı genel seçimlerinde iktidarın yeni sahibi

yapmıştır. Böylece tek parti rejiminin neden olduğu sorunlar sona ermiştir. Demokrat Parti iktidarını kesintiye uğratan da 27 Mayıs 1960 askeri darbesi olmuştur.

Türkiye'nin yakın geçmişi bakıldığında; Türk siyasal yaşamına yeni bir karakter kazandıran özellikle 1946-1960 yılları arası oldukça önemli bir dönemdir. Ülkemizdeki bu dönemin siyasi değişim ve dönüşümünün yaşandığı yerlerden biri de Muş'tur. 1946 yılında önce Milli Kalkınma Partisi ile başlayan ve daha sonra ise çok geçmeden Demokrat Parti ile asıl şeklini alan çok partili yaşamın yansımaları Muş'ta da yaşanmıştır.

Muş, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren il statüsü kazanmıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan ilk Büyük Millet Meclisi'nde de sekiz milletvekili ile temsil edilmiştir. Muş, CHP'nin tek parti olarak ülkeyi yönettiği 1923-1950 yılları arası yapılan seçimlerde mecliste temsil hakkına sahip olmuştur. 1946 yılında tek partili sistemin beraberinde getirdiği siyasi çıkmazlığına bir tepki olarak CHP'nin içinden çıkıp kurulan DP ile ülkemizde yeni bir siyasal ortam oluşmuştur.

Çalışmamızda özellikle üzerinde durduğumuz önemli noktalar; çok partili hayat sırasında Muş'ta teşkilatlanmış olan siyasal partilerin faaliyetleri, seçim sonuçları ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile birlikte Muş'ta yaşanan gelişmelerdir. Söz konusu zaman diliminde ülkemizde her yerde olduğu gibi Muş'ta da DP yeni bir heyecan ile karşılanmıştır.

CHP daha önce karşısında seçim yarışına giren her hangi bir siyasi parti olmadığı için, başka deyişle tek alternatif olduğu için ülke genelinde ciddi manada bir örgütlenme ihtiyacı hissetmemiştir. Ancak DP'nin Türk siyasal hayatında yer almasıyla doğal olarak bu durum da değişmiştir. Daha önce tek parti olmanın etkisi ile Muş ilinde çok ta etkili bir şekilde örgütlenmemiş olan CHP'nin bu yeni durum ile birlikte teşkilatlanma çalışmalarına hız verdiğini görmekteyiz. Özellikle DP'nin kırsala yönelik söylemlerinin geniş bir kabul görmesi CHP'nin faaliyetleri üzerinde etkili olmuştur.

CHP'nin Muş'taki teşkilatlanması 14 Ekim 1944 tarihinde kurulmuştur. Muş'ta örgütlenmesine hız veren parti, kurduğu ocak ve bucak teşkilatları ile üyeler toplamıştır. CHP'nin Muş'taki örgütlenmesinde hem mülkî yetkililerden hem de halkevlerinden ve halkodalarından önemli bir destek almıştır. Özellikle 1946 yılında DP'nin Muş'ta merkez ilçe teşkilatını kurması ve daha sonra da Hasköy ile Sronk Köyünde ocak teşkilatı kurması üzerine CHP'nin merkez ilçede ve merkeze bağlı beş bucağa bağlı köylerde üye toplama çalışmalarına hız vermiştir.

Muş'taki siyasi gelişmeler ülke genelinde yaşanan siyasetten bağımsız bir şekilde gerçekleşmemiştir. Muş'ta daha önce CHP kadrolarında yer alan birçok kişi DP'nin insan kaynağını oluşturmuştur. İki partinin taban arayışı mücadelesi zamanla DP lehine sonuçlanmıştır. Zaten bu durum ülke genelinde de bu şekilde yaşanmıştır. Çalışmamızda verdiğimiz bir çok örnekte olduğu gibi Muş merkez ve köylerinden DP Genel Merkezine gönderilmiş DP'ye katılım telgraflarını ve dilekçelerini oldukça fazladır.

CHP ve DP'nin Muş merkez ve ilçelerinde oluşturdukları teşkilatları arasında devamlı bir yarış yaşanmıştır. Bazen bu iki partiye mensup üyelerin mahkemelik olmaları, yine her iki partinin parti genel merkezlerine gönderdikleri yazılarda bir birlerinin açıklarını şikayet etmeleri ve seçim sonuçlarına doğrudan müdahale edildiği yöndeki sayısız şikayetleri aslında bu mücadelenin ne kadar çetin bir şekilde geçtiğine dair önemli ipuçlarıdır.

Muş ilinde yaşanmış olan CHP ve DP arasındaki bu çekişme bir süre sonra Muş'ta yayın hayatına başlayan gazetelerde de haber konusu olmuştur. Muş'un ilk yerel gazeteleri de olan biteni okuyucularına aktarmak görevini yerine getirmiştir. Muş'un yerel basınında iktidar değişikliği ile beraber yapılan haber tarzında da değişimlerin yaşandığını görmekteyiz. Bir dönem CHP'yi savunan gazete daha sonraki dönem DP'yi savunmuştur. Muş'taki yerel gazeteler bu anlamda Muş'ta teşkilatlanmış olan siyasi partilerin yer yer sözcülüğünü yapmıştır. Bu durum basın siyaset ilişkisi ve topluma etkisi bağlamında oldukça etkili bir örnektir.

Siyasi tarihimiz açısından çok partili bir siyaset için en önemli gelişmeleri yaşadığımız 1946-1960 yılları arasındaki bu önemli gelişmeler 27 Mayıs 1960 darbesi ile son bulmuştur. Özellikle siyasi hayat üzerinde derin bir tesiri olan darbenin ülke genelinde yaratmış olduğu şok etkisinden şüphesiz Muş ta etkilenmiştir.

Çalışmamız da değindiğimiz bir diğer konu da 27 Mayıs darbesi ile birlikte Muş'ta yaşanan gelişmelerdir. Muş'un yerel gazetelerinde darbe ile ilgili yayınlanmış haberlerden yola çıkarak darbenin Muş siyasal ve toplumsal hayatındaki etkisi incelenmiştir. Askerlerden oluşan Muş'taki darbe yönetiminin yayımladığı tebliğler ile Muş basını üzerinde hissedilir bir etki oluşturmuştur. Darbe ile birlikte Muş'taki yerel gazetelerin haber politikaları ve haber dili bunun sonucunda ciddi bir şekilde değişmiştir. Darbenin meşruluğunu savunan ve darbeyi öven bir çok haberin yapıldığını görmekteyiz.

5. KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BCA 490.01.179.713.1.1.
BCA 490.01.179.713.1.7.
BCA 490.01.179.713.1.8.
BCA 490.01.179.713.1.9.
BCA 490.01.179.713.2.25.
BCA 490.01.179.713.2.58.
BCA 490.01.179.713.2.61.
BCA 490.01.179.713.2.62.
BCA 490.01.179.713.2.65.
BCA 490.01.179.713.2.66.
BCA 490.01.179.713.2.68.
BCA 490.01.179.714.1.141.
BCA 490.01.179.714.1.148.
BCA 490.01.179.714.1.68.
BCA 490.01.179.714.1.71.
BCA 490.01.179.714.1.86.
BCA. 010.01.00.00.41.243.10.2.
BCA. 010.09.218.676.1.10.
BCA. 010.09.218.676.1.11.
BCA. 010.09.218.676.1.150.
BCA. 010.09.218.676.1.151.
BCA. 010.09.218.676.1.27.
BCA. 010.09.218.676.1.28.
BCA. 010.09.218.676.1.29.
BCA. 010.09.218.676.1.30.
BCA. 010.09.218.676.1.31.
BCA. 010.09.218.676.1.32.
BCA. 010.09.218.676.1.5.
BCA. 030.0.011.001.000.185.29.21.
BCA. 030.01.51.309.4.
BCA. 030.01.00.00.41.243.10.2.
BCA. 030.10.00.00.77.511.7.3.
BCA. 030.10.00.00.77.511.7.4.
BCA. 030.10.00.00.77.507.3.2.
BCA. 030.10.00.00.77.507.3.4.
BCA. 030.10.00.00.77.508.18.2.
BCA. 030.0.010.78.517.19.
BCA. 30.10.0.0.77.511.7.
BCA. 030.0.011.001.000.255.2.3.

BCA. 030.111.218.37.19.
BCA. 490.0.001. 459.1885.4.
BCA. 490.0.001.000.000.278.1115.1.
BCA. 490.01.179.713.1.6.
BCA. 490.01.179.713.2.11.
BCA. 490.01.179.713.2.35.
BCA. 490.01.179.713.2.4.
BCA. 490.01.179.713.2.42.
BCA. 490.01.179.713.2.5.
BCA. 490.01.179.713.2.7.
BCA. 490.01.179.713.2.9.
BCA. 490.01.179.714.1.100.
BCA. 490.01.179.714.1.102.
BCA. 490.01.179.714.1.105.
BCA. 490.01.179.714.1.106.
BCA. 490.01.179.714.1.107.
BCA. 490.01.179.714.1.157.
BCA. 490.01.179.714.1.159.
BCA. 490.01.179.714.1.164.
BCA. 490.01.179.714.1.169.
BCA. 490.01.179.714.1.174.
BCA. 490.01.179.714.1.2.
BCA. 490.01.179.714.1.25.
BCA. 490.01.179.714.1.3.
BCA. 490.01.179.714.1.32.
BCA. 490.01.179.714.1.39.
BCA. 490.01.179.714.1.43.
BCA. 490.01.179.714.1.49.
BCA. 490.01.179.714.1.51.
BCA. 490.01.179.714.1.52.
BCA. 490.01.179.714.1.55.
BCA. 490.01.179.714.1.63.
BCA. 490.01.179.714.1.94.
BCA. 490.01.259.1033.1.10.
BCA. 490.01.259.1033.1.11.
BCA. 490.01.259.1033.1.15.
BCA. 490.01.259.1033.1.19.
BCA. 490.01.259.1033.1.22.
BCA. 490.01.259.1033.1.27.
BCA. 490.01.259.1033.1.28.
BCA. 490.01.259.1033.1.32.
BCA. 490.01.259.1033.1.33.
BCA. 490.01.259.1033.1.34.

BCA. 490.01.259.1033.1.37.
BCA. 490.01.259.1033.1.5.
BCA. 490.01.259.1033.1.7.
BCA. 490.01.259.1033.1.8.
BCA. 490.01.259.1033.1.9.
BCA. 490.01.314.1287.2.1.
BCA. 490.01.314.1287.2.10.
BCA. 490.01.314.1287.2.13.
BCA. 490.01.314.1287.2.17.
BCA. 490.01.314.1287.2.19.
BCA. 490.01.314.1287.2.20.
BCA. 490.01.314.1287.2.21.
BCA. 490.01.314.1287.2.23.
BCA. 490.01.314.1287.2.24.
BCA. 490.01.314.1287.2.29.
BCA. 490.01.314.1287.2.30.
BCA. 490.01.314.1287.2.32.
BCA. 490.01.314.1287.2.34.
BCA. 490.01.314.1287.2.36.
BCA. 490.01.314.1287.2.37.
BCA. 490.01.314.1287.2.38.
BCA. 490.01.314.1287.2.39.
BCA. 490.01.314.1287.2.4.
BCA. 490.01.314.1287.2.40.
BCA. 490.01.314.1287.2.41.
BCA. 490.01.314.1287.2.42.
BCA. 490.01.314.1287.2.43.
BCA. 490.01.314.1287.2.44.
BCA. 490.01.314.1287.2.7.
BCA. 490.01.314.1287.2.8.
BCA. 490.01.346.1453.1.1.
BCA. 490.01.440.1824.3.10.
BCA. 490.01.440.1824.3.12.
BCA. 490.01.440.1824.3.13.
BCA. 490.01.440.1824.3.16.
BCA. 490.01.440.1824.3.18.
BCA. 490.01.440.1824.3.5.
BCA. 490.01.8.42.62.3.
BCA. 490.01.924.599.4.
BCA. 490.09.218.676.1.6.
BCA. 490.100.1768.1173.1.
BCA. 490.100.240.952.4.
BCA. 490.100.451.1856.5.

BCA. 490.100.578.2298.1.

YAYINLANMIŞ BELGELER

T.B.M.M. Görüşme Tutanakları

GAZETELER

Muş Altınova

Şark Telgraf

Yeni Zafer

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995.

..... *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çev: Fatmagül Berktaş (Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.

Akandere, Osman, *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Akkerman, Cevat Naki, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara, 1950.

Akşin, Sina, *"Siyasal Tarih"*, Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III, Ed: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

..... *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Kırılmaç Yayınları, Ankara, 2004.

..... *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 1998.

..... *"Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme"*, Toplum ve Bilim, Birikim Yayınları, İstanbul, 1977.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Haz.: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Bozkurt, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

Buran, Hasan, *Seçim Sistemleri ve Türkiye için Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.

Canatan, Kadir, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Çaylak, Adem, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkileri*, Türkiye'nin Politik Tarihi, Savaş Yayınevi, Ankara, 2009.

Ekinci, Tarık Ziya, *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.

Güngör, Erol, *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1990.

Halıcı, Şaduman, *Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, Ed.: Şaduman Halıcı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu –Toplum ve Ekonomi-*, Eren Yayıncılık, İstanbul,1996.

İslamoğlu, Abdullah, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet 1908-1913*, Gök kubbe Yayınları, İstanbul, 2004.

Kabasakal, Mehmet, *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul,1991.

Karabekir, Kazım, *İttihad ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Karahasanoglu, Selim, *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri (1703-1876)*, Ed.: Ali Akyıldız, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003.

Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, AFA Yayınları, İstanbul,1996.

Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

Köseoğlu, Talat, *Demokraside Dâvalarımız*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1962.

Kunt, Metin, *"Siyasal Tarih"*, Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III, Ed: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

..... *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

..... "*Türkiye'de Toplum ve Siyaset*", Der: Mümtazer Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi (1946-1950)*, I, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2012.

Ortaylı, İlber, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

..... *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2004.

..... *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Öz, Esat, *Türkiye' de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Özbudun, Ergun, *Türkiye'nin Siyasal Gelişmesi*, Ed.: Ergun Özbudun, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011.

Sander, Oral, *Siyasî Tarih*, I, İmge Yayınevi, Ankara, 1994.

Saydam, Abdullah, “*Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu*”, Genel Türk Tarihi, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları, Ankara, 2011.

Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

T.B.M.M. Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, *T.B.M.M. Albümü (1920-2010)*, T.B.M.M. Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, I, Ed.: Sema Yıldırım, B. Kemal Zeynel, Gökçe Matbaacılık, Ankara, 2010.

.....*T.B.M.M. Albümü (1920-2010)*, T.B.M.M. Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, II, Ed.: Sema Yıldırım, B. Kemal Zeynel, Gökçe Matbaacılık, Ankara, 2010.

Teziç, Erdoğan, *100 Soruda Siyasî Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Tuncer, Erol, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV, Ankara, 2003.

Tunçay, Mete, *Siyasal Tarih*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, IV, Bilgi Yayınları, Ankara, 1999.

Türk Dil Kurumu (TDK), *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Haziran, 2012.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

Yetkin, Çetin, *Türkiye' de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

MAKALELER

Akça, Gürsoy, Himmet Hülür, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı:21, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, 2007, s.230-269.

Ali Akyıldız, "Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri (1703-1876)", Ed.:Ali Akyıldız, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, s.108-130.

Alkan, Mehmet Öznur, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Tarihi", *Görüş Dergisi*, XXXIX, İstanbul, 1999, s.48-61.

Artunç, Nevzat, "II. Meşrutiyet'in İlanı", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı:45, Ankara, 2008, s.65-82.

Bulut, Sedef, "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, Mayıs 2009, s.73-90.

Burğaç, Murat, "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2013,s.163-184.

Eren, Ahmet Cevat, "Tanzimat", *İslam Ansiklopedisi*, XI, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara 1979.

Ertan, Temuçin Faik, "Osmanlı Devleti'nde Anayasalı Rejime Geçiş (1876 Kanun-ı Esasi'si)", Hacettepe Üniversitesi, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1-2, Ankara, 1995, s.134-155.

Güneş, Gönül, "Çanakkale'de Demokrat Parti Döneminde Seçimler", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I, İstanbul, 2013, s.67-85.

Uzun, Hakan, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi" *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI/2, Kırşehir, 2005, s.146-162.

Heper, Metin, "Osmanlı'da Devlet Geleneği", *Türkiye Günlüğü*, Sayı:13, Ankara, 1990, s.113-134.

Hurç, Ramazan, "1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Siyasî Hareketler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Elazığ, 1997, s.151-164.

Kaştan, Yüksel, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII, Afyon, 2007, s.123-140.

Keloğlu, Esra İşler, "Demokrat Parti'nin Halka İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı:24, Ankara, 2007, s. 111-128.

Kırkpınar, Leyla, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/9-10, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2002, s.85-98.

Koçlar, Bekir, "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet ilişkisi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, XVI, Ankara, 2002, s.754-764.

Kodaman, Bayram, "*II Meşrutiyet Dönemi*", *Türkler*, XIII, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

Mardin, Şerif, "19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Olgun, Kenan, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV, Ankara, 2011, s.1-36.

Özüçetin, Yaşar, "Türkçülük", *Türk Yurdu*, XXII/173, Ankara, 2002, s.6-13.

Taş, Kemaleddin, "Tanzimat ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, Fırat Üniversitesi, 2002, s.87-94.

6. ÖZET

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında başlattığı parlamenter sisteme geçiş siyasetinin yansımaları kendisini Cumhuriyet'in inşa edildiği yıllarda da göstermiştir. Milli Mücadele döneminden itibaren başlayan yeni rejim hazırlıkları beraberinde siyasal bir değişim ve dönüşüm getirmiştir. Türkiye yeni bir rejimin yerleştirildiği bu ilk yıllarda siyasal temsiliyet anlamında çok da başarılı olamamış ve siyasi parti denemeleri sonuçsuz kalmıştı. Geçmişte yaşanan bu etkisiz ve başarısız deneyimlerden sonra Türkiye, ancak 1946 yılında çok partili bir siyasal yapıya kavuşmuştur. Cumhuriyet Tarihi'nin önemli bir kesitini oluşturan 1946-1960 yılları arasında yaşanan politik olaylar günümüz Türkiye'sinin siyasi tecrübesine kaynaklık etmiştir. Bu çok partili dönemde Türkiye'nin siyasi geçmişinde yer alacak olan önemli değişimler yaşanmıştır. Bu yıllarda ülkenin içinde bulunduğu siyasi, politik, ekonomik, askeri ve toplumsal şartlardan doğal olarak Muş ili de etkilenmiştir.

Tezimizde Türkiye'nin yeni siyasi dinamiklerinin Muş'taki yansımaları incelenmiştir. Muş'taki mevcut partilerin siyasi faaliyetleri, o dönemde yapılmış seçimlerin sonuçları ve ülke siyasetine bağlı olarak yaşanan gelişmeler incelenmiştir. Söz konusu dönemde siyasi çekişme içerisinde bulunan CHP ve DP'nin bu siyasal çekişmelerinin Muş'ta yaşanmış hali incelenmiştir. Çalışmamız Muş'un siyasi geçmişine doğru ışık tutmayı hedeflemektedir.

ABSTRACT

The implications of the transition to a parliamentary system of politics initiated in the last century of the Ottoman Empire have shown itself in the early years of the Republic as well. The preparations for a new regime, started in the National Struggle period, have brought about political change and transformation. In these first years of introduction of the new regime, Turkey could not be very successful in terms of political representation, and the attempts to found political parties were fruitless. After these ineffective and unsuccessful experiences in the past, Turkey reached a multi-party political structure in 1946. Political events that took place between 1946 and 1960 in the Republic which constitutes an important section of history has been the source of today's political experience of Turkey. In this multi-party period, there have been important changes that take place in Turkey's political history. Muş province has also naturally been affected by these political, economic, military and social conditions.

This paper examines the implications of the new political dynamics of Turkey on Muş province. The activities of political parties in Mus at the time, the results of the elections and developments in the country depending on the political choices made in the period were analyzed. In the above mentioned period, CHP and DP were in a political strife across the country, and the reflections of their rivalry experienced in Muş have also been examined. Our study aims to shed light on the political background of Mus.

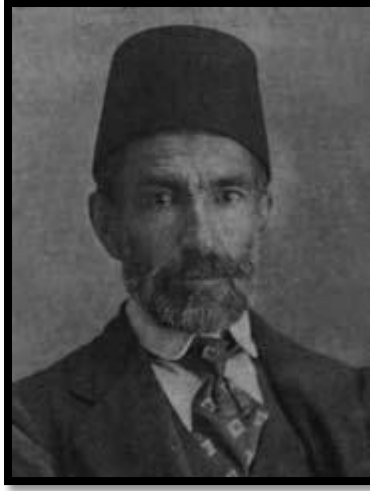

7. EKLER

EK- 1: Resim (1920-1960 Yılları Arası Seçilen Muş Milletvekilleri)

Abdülgani Bey (Abdülgani ERTAN)

**Hacı Ahmet Efendi
(Ahmet Hamdi BİLGİN)**

**Hacı İlyas Sami Efendi
(İlyas Sami MUŞ)**

Kasım Bey (DEDE)

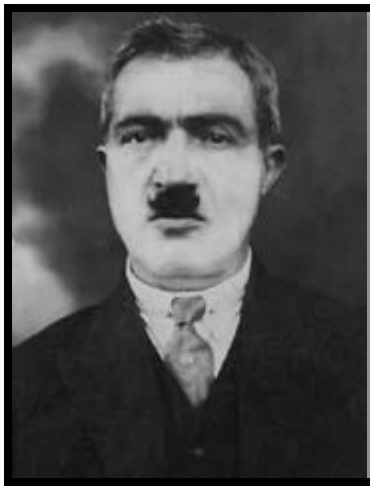
Mahmut Sait Bey (YETGİN)

Rıza Bey (KOTAN)

Osman Kadri Bey (BİNGÖL)

Rıza Bey (KOTAN)

**İlyas Sami Efendi
(İlyas Sami MUŞ)**

Osman Kadri Bey (BİNGÖL)

Hasan Reşit Bey (TANKUT)

**Muhittin Nami Bey
(Muhittin BASAY)**

**Kılıçoğlu Hakkı Bey
(İsmail Hakkı KILIÇOĞLU)**

**Naki Bey
(Mehmet Naki YÜCEKÖK)**

**Şükrü ATAMAN
(Ahmet Şükrü ATAMAN)**

**Şevki ÇİLOĞLU
(Ahmet Şevki ÇİLOĞLU)**

**Kılıçoğlu Hakkı Bey
(İsmail Hakkı KILIÇOĞLU)**

**Naki Bey
(Mehmet Naki YÜCEKÖK)**

Kâmil KOTAN

**Hamdi DAYI
(Hamdullah DAYI)**

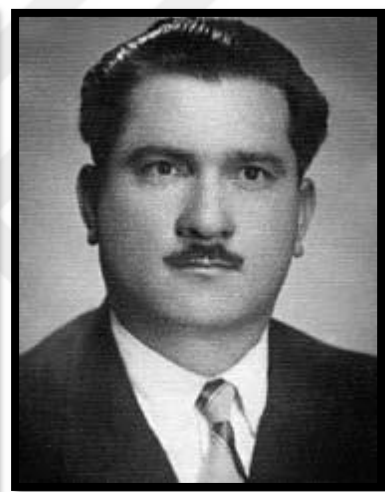
**Bari DEDEOĞLU
(Abdulbari DEDEOĞLU)**

Halit ONARAN

Ferit KILIÇLAR

Şemsi AĞAOĞLU

**Şefik ÇAĞLAYAN
(Mehmet Şefik ÇAĞLAYAN)**

Zeki DEDE

Gıyasettin EMRE

EK-2A:Resim (1950 yılında İl Genel Meclisi Seçimleri Sonuç Tutanağı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

İl Genel Meclisi Seçimlerinde
C.H.P. D.P. ve M.P. Adaylarının aldığı oyların mukadderatı
Çizelgesi

Sıra No	Adı Soyadı No. ve hane no. ve köy adı	C.H.P. Adayları						D.P. Adayları						M.P. Adayları						Diğerleri
		Abdullah Zengin	Ali Kemal	Nispetiye	Kapalıca	Sarıca	Yeniçeri	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	Ali Kemal	
1	Minare Ma.	38	38	37	39	39	39	40	39	33	31	36	32	4	4	4	4	4	4	
2	" "	19	16	18	20	19	19	36	37	28	32	31	29	1	1	2	1	1	1	
3	Kale "	200	115	115	204	116	211	3	108	3	111	5	110	19	23	29	21	20	23	
4	Kültür "	23	69	67	88	71	94	41	38	32	16	38	18	1	1	1	1	1	1	
5	Muradlıye "	40	33	27	31	27	31	53	90	41	89	68	94	4	0	5	4	4	4	
6	Dere "	14	14	13	15	15	16	76	75	72	12	70	11	0	0	0	0	0	0	
7	" "	43	34	31	37	33	38	47	42	44	6	31	8	3	4	3	3	3	3	
8	Akcam Köyü	47	47	47	47	47	47	34	34	34	34	34	34	21	18	16	21	16	16	
9	Akcam "	19	19	19	19	19	19	107	107	107	107	107	107	9	9	9	9	9	9	
10	Alian "	6	6	6	11	6	7	37	41	32	33	31	38	0	0	0	0	0	0	
11	Alişahin "	9	9	9	9	9	9	41	41	41	41	41	41	2	2	2	2	2	2	
12	Arıncık "	118	118	118	122	118	67	20	21	20	20	20	20	13	14	15	14	13	14	
13	Arslan "	35	35	36	41	39	39	23	29	26	22	32	22	10	10	10	9	11	10	
14	Beyan "	6	6	6	6	6	6	66	66	66	66	66	66	8	8	8	8	8	8	
15	Bostankent "	163	163	163	163	163	163	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	
16	Buruk "	23	23	23	26	23	26	113	113	103	113	108	113	15	15	15	15	15	15	
17	Çulbalkent "	6	6	6	6	6	6	50	50	50	51	50	51	15	15	15	15	15	15	
18	Çalan "	48	48	48	50	48	50	64	55	51	53	51	56	2	2	2	2	2	2	
19	Çiftlikçi "	1	1	1	1	1	1	20	20	20	20	20	20	0	0	0	0	0	0	
20	Çarık "	18	18	18	18	18	18	27	27	27	27	27	27	2	2	2	2	2	2	
21	Çarıkçıyan "	59	68	139	82	64	66	44	43	42	42	42	42	4	4	4	4	4	4	
22	Karamese "	19	19	19	19	19	19	12	12	12	12	12	9	5	5	5	5	5	5	
23	Karacısait "	9	9	9	9	9	9	24	25	24	24	24	24	4	4	4	4	4	4	
24	Kotankent "	30	29	29	30	29	30	36	37	35	39	35	39	14	14	14	14	14	14	
25	Molla Harman "	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	8	8	8	8	8	8	
26	Kırcık "	1	1	1	1	1	1	34	34	34	34	34	34	13	13	13	13	13	13	
27	Seğiray "	6	6	34	6	6	6	12	9	5	5	5	10	12	12	23	12	12	12	
28	Şahin "	14	14	14	14	14	14	23	93	22	95	22	95	13	13	13	13	13	13	
29	Mırdi "	17	8	4	16	11	13	14	71	13	59	15	64	0	26	0	0	0	0	
30	Ahino "	9	9	9	9	9	12	15	15	12	15	15	15	12	12	12	12	12	12	
31	Alaaddin "	19	18	16	22	17	20	28	8	8	3	4	3	0	0	0	0	0	0	
32	Arnar "	66	66	66	66	66	71	49	49	37	36	47	48	38	38	38	38	38	40	
33	İsa Hacı "	13	13	13	13	13	13	42	61	46	46	46	61	3	4	4	3	4	4	
34	Kayımcılık "	4	3	3	4	3	3	98	98	97	97	97	97	2	2	2	2	2	2	
35	Çarıkçıyan "	2	1	1	2	1	2	93	95	92	92	93	92	1	1	1	1	1	1	
36	Karacısait "	2	2	2	2	2	2	28	50	28	50	28	50	1	1	1	1	1	1	
37	Komiso "	40	40	40	40	39	40	88	87	87	87	86	88	3	3	3	3	3	3	
38	Paşa "	2	2	2	2	2	2	119	119	119	119	119	119	0	0	0	0	0	0	
39	Sahin "	14	14	14	14	14	14	78	78	78	78	78	78	0	0	0	0	0	0	
40	Arnar Paşa "	7	7	-	37	-	77	74	100	70	33	85	90	1	2	16	1	1	2	

280 1168
1553 2035
1212 1170
4552 5983

1727
777
1058
2722

C. H. P.
İL GENEL MECLİSİ BAŞKANLIĞI

EK- 2B: Resim (1950 yılında İl Genel Meclisi Seçimleri Sonuç Tutanağı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

İl Genel Meclisi Seçimlerinde
C. H. P., D. P. ve M. P. adaylarının aldığı oyların gösteriş çizelgesi

Sıra No.	Oy Verme Mahalle ve Köy adı	C. H. P. adayları							D. P. adayları							M. P. adayları											
		Abdullah S. İsmail	Abdullah Nispetullah	Kapıbaşı S. İsmail	Mutlu S. İsmail	Sarıyay S. İsmail	M. İsmail	Abdullah	Yılmaz S. İsmail	Ç. İsmail	N. İsmail	Gülşah S. İsmail	Salıncı S. İsmail	Vahit S. İsmail	Ali	Halil S. İsmail	Özalp S. İsmail	Y. İsmail	Kaya S. İsmail	S. İsmail	F. İsmail	Y. İsmail	Ö. İsmail	İ. İsmail	Dele S. İsmail	M. İsmail	Bayraktar S. İsmail
41	Ziyaret Köyü	25	25	24	25	26	25	38	75	40	35	42	36	10	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42	Senik "	18	18	18	18	18	18	34	34	34	34	34	34	14	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
43	Çelebiyan "	7	7	7	7	7	7	9	9	9	9	9	9	7	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
44	Çelebiyan "	10	10	10	10	10	10	11	11	11	11	11	11	12	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
45	Hibink "	15	15	15	15	15	15	20	20	20	20	20	20	7	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
46	Kop "	61	63	62	60	61	63	1	1	1	1	1	1	58	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
47	Lacıhan "	28	17	14	14	17	36	3	19	3	50	4	33	13	27	42	33	27	24	27	24	27	24	27	24	24	
48	Senal "	76	59	49	71	90	79	4	15	4	22	11	33	7	3	20	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
49	Susmerik "	20	20	20	20	20	20	22	22	22	22	22	22	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
50	Ağdat "	23	23	23	23	23	23	8	8	8	8	8	8	8	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
51	Alıncıyan "	3	38	3	3	38	3	22	22	9	22	15	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
52	Andak "	32	33	32	33	32	32	17	17	17	17	17	17	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
53	Ardanık "	69	69	69	69	69	69	20	20	20	20	20	20	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
54	Arkanlık "	63	63	63	63	63	63	38	36	37	34	38	37	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
55	Arnis "	23	23	23	23	24	23	55	55	55	39	55	39	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
56	Arsuz "	39	39	39	39	39	39	38	38	36	4	36	5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
57	Azraklı "	58	58	58	58	58	59	11	11	10	11	10	11	10	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
58	Bulduzlu "	28	36	27	26	26	26	20	20	20	20	20	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59	Demireli "	48	48	48	48	48	48	4	4	4	4	4	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
60	Dümenlik "	121	121	121	121	121	121	2	2	2	5	2	5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
61	Halı "	43	43	43	43	43	43	52	52	52	52	52	52	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
62	Hicran "	18	18	18	18	18	18	4	4	4	4	4	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
63	Helalci "	44	49	41	1	44	1	-	-	5	-	-	-	0	14	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
64	Koç "	54	54	20	20	20	20	9	9	8	8	9	8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
65	Kılıçlı "	138	138	137	138	138	138	1	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
66	Norhanlık "	11	50	11	11	12	11	8	8	8	7	8	7	5	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
67	Nok "	79	78	78	79	78	79	7	7	7	7	7	7	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
68	Pirank "	29	29	29	29	29	29	68	68	68	68	68	68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
69	Rayhanlık "	87	87	87	87	87	87	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
70	Şakirlik "	14	14	14	14	14	14	26	26	26	26	26	26	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
71	Til "	94	99	87	89	93	88	50	50	50	50	50	50	2	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
72	Türkmenlik "	58	58	58	58	58	58	15	15	15	15	15	15	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
73	Urmanlık "	52	53	52	52	52	52	12	12	12	12	12	12	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
74	Uzunlu "	119	140	56	53	50	50	14	14	14	14	14	14	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60
75	Ziğirlik "	48	48	48	48	48	48	19	19	19	18	19	18	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
76	Zitlik "	36	36	36	36	36	36	27	27	27	27	27	27	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
77	Acemlik "	6	6	6	6	6	6	67	67	67	67	67	67	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
78	Alınca "	64	64	64	64	64	64	82	80	82	11	83	10	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
79	Arak "	89	89	88	89	89	90	7	4	4	5	6	4	3	3	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
80	Arkanlık "	28	27	24	32	25	24	18	16	16	16	12	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
81	Arslanlık "	51	19	19	51	19	51	43	4	4	4	4	4	2	38	24	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
82	Çiğirlik "	24	22	22	23	22	22	17	16	16	6	9	7	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

1953 2035. 937

C. H. P.
İL GENEL MECLİSİ BAŞKANLIĞI

EK- 3: Resim (Muş'ta 1954 Genel Seçimlerinin Sonuç Tutanağı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

T. C.
M U Ş
İl Seçim Kurulu Bşk.
Sayı
125

Başvekâlet Yüksek Makamına
Ankara

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

27/5/954 tarihinde yapılan Millet Vekilleri seçiminde; D. Parti Adayı Şefik Çağlayan (17985) ve keza D. Parti Adayı Şemsettin Ağaoğlu (14036) ve müstakil adaylardan Gıyasettin Emre (16049) Oylarla Muş Millet Vekilliklerine seçilmişlerdir.

Bunlara ait birerden üç adet tutanaklar ilişik olarak sunulmuştur.

Gereğine müsaade buyrulmasını saygı ile arz ederim. 6/5/954

İl Seçim Kurulu
Başkanı
Şemsettin Ağaoğlu

ya. u. md.
17 - V - 1954
ok.

Tarih: 17.5.1954	Sıra: 1463	3
Tarih: 15.5.954	Sıra: 3001	3

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 78 - Dosya No: 517 - Sıra No: 19

EK-4: Resim (DP'ye Katılım İçin Başvuru Dilekçesi Örneği Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

Miss

Leyla Bay Adnan Menderes
D. P. Genel Başkanı

Bursa

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Şimşe herge Suluk köyünün Muhtar
Nemil Bulut 1000 kişilik köylüsile ve Akcam
köyü Muhtar Paşa Köyü 1200 lüs köylü
köylük köylüsile birlikte partimize itihak
edmiş ve köylülarda yaptırıldığını Derin
Saygılarımla arz ederim

D. P. Başkanı
Zakir İğdemir

Muz / 191 / 48 / 2/2/59 / 12

36
eyrimin fural
Zehni
4/2/59 13/20

AC
MÜDÜRLÜĞÜ

010	09		28	676	1
-----	----	--	----	-----	---

3

EK- 5: Resim (Muş Altınova Gazetesi Ön Sayfa Örneği)

4 Mayıs 1954
SALI
Baskı ve idare yeri
Sabuncuoğlu Matbaası
MUŞ

MUŞ
ALTINOVA
DEMOKRAT GAZETE
(Günlük Siyasi Gazete)

S.İ.M. e r a f e t e G e z e t e
Vandörlü Sabuncuoğlu
Yıl: 2 Sayı: 179
5 Kuruş

Zafer Demokrasininindir

Demokrat Parti, Millet hizmetinde oluşunun 1954 Mükafatını Kahir bir ekseriyet temin etmekte aldı

Genç Demokrasimizin İkinci büyük zaferinin bütün millet ve memlekete hayırlı, uğurlu olmasını Allahtan dileriz

1954 Seçimlerinde, Ro-
hah ve hürriyete susayan
Asil Tört millotinin
sininde parlayan De-
mokrasi müessisi De-
mokrat Partinin İkti-
lara gelerek memle-
ket ve milletimize ye-
şil bir ilerleme çığır-
ına açıldığı malum bir
durumdur.

Kendi haline terke-
dilmiş, tabii halleriyle
başba mukadderatının
bunu olan Asil Mil-
letimizin yürekler par-
layıcı bu hali Mem-
leket idaresini ellerine
aldı. Demokratlar tara-
fından ilk iş olarak o-
nun alınması, Temin edi-
len yeni yeni gelir kay-
nakları ile halkımızın
ihtiyaçlarını karşıladı-
ğı su, elektrik, Yol,
kütüphane, okul ve mü-
essesli büyük işler bu
ilk senelik zamanı i-
stikamette başarılıp,
bu zamanda usulsuz
bir takım üçüncü vergi-
den halkımız uzak
olarak refaha kavu-
ldu. İstikamette yol a-
rılmış bir vaziyet elde
edilmiş olduğundan dir-
tirdiğimiz 1954/2
kayıs Dünkü seçimle-
rinde Demokrat parti
milletin fevkinde bü-
yük bir muvaffakiyet
kazanmış bulunmak-
tadır.

Demokrat parti, Mem-
leket ve millet hizme-
tinde olduğunun gurur-
una ve bundan dolayı

**Gazetemiz Genç Demok-
rat Mebuslarımızı can-
dan tebrik eder**

Needet Rüşti Efe'nden

Allah Rahmet Eylesin !

Can vermiştir C.H.P. İsmet Paşa neylesin;
Artık gitsin, kendine başka bir iş peylesin!
İster mevlid okusun, ister nutuk söylesin;
Halk Partisi gürlüdü... Allah rahmet eylesin!

Yoktur onun benzeri daha dünya yüzünde;
Hani hürriyet vardı?.. Hiç durmadı sözünde;
Artık o bir mevtadır bu milletin gözünde.
Halk Partisi gürlüdü... Allah rahmet eylesin!

"Can boğazdan geliyor; lüpletmeli... demişti,
Pek tembeldi mübarek.. İş gücü gavişti;
Oburluktan devrildi. Merhum fazla yemişti;
Halk Partisi gürlüdü... Allah zahmet eylesin!

Görmedi uzağı.. Battı böyle ocağı,
Bin dokuz yüz ellide kaydı onun ayağı.
Yaşayan ölü oldu.. Çekti sonra çavlağı;
Halk Partisi gürlüdü... Allah rahmet eylesin!

Bütün cihan şaşmıştı onun bozuk ağzına;
Oy vermedi bu millet.. Bakmadı niyazına.
Ey Cemaat!.. Buyuran cenaze namazına;
Halk Partisi gürlüdü... Allah rahmet eylesin!

İsmet Paşa!.. Ağlama.. Bu da geçer babalık..
Buna derler: İhtiras.. En müthiş bir hastalık.
Bu ölüm, başka ölüm.. Bu balık, başka balık;
Halk Partisi gürlüdü... Allah rahmet eylesin!

Vilâyetimizin üçüncü Mebusluğu

Vilâyetimizin 3 ü
mebuslugunu Bulantı
kazası Koğak köyü hal-
kından olup müstaki-
len seçimlere iştirak e-
den Gıyasettin Enre
kazanmıştır.

Memlekete ve millere
faideli olmasını temen-
ni ederiz.

At bine ün, Kibç
kuşananandır.

Bulundukları me-
muriyetlerde, millet ve
memleket hayırına sevk
ve istekle yılmadan
yorulmadan çalışmayı
kendilerine düstur edi-
nen Demokrat Parti
İl Başkanımız Şefik
Çağlayan ve İl genel
meclisi ve D.P. İl ida-
re kurulu azası Şemsi
Ağaoğlu, 2/Mayıs/1954
Günü yapılan Milletve-
killeri seçiminde Şeh-
rimiz mebusluklarına
muhaliflere karşı ka-
hir oy almak suretiyle
seçilmişlerdir.

Genç mebuslarımızı
tebrik eder aynı
şevk ve hevesle millet
hizmetinde olmalarını
temenni ederiz.

ÖZÜR

Tekmil elemanları-
mızın seçim işinde va-
zife'i bulunmaları he-
sabiyle gazetemize üç
gün ara verilmiştir.
Sayın okuyucularını-
mızdan özür eder dileriz.

elde ettiği muvaffaki-
yetin sevinç deryası i-
çinde iftiharla yüzmek-
tedir.

Genç Demokrasimizin
İkinci Büyük zaferi-
nin Bütün millet ve
memlekete hayırlı ve
uğurlu olmasını Allah-
tan dileriz.

EK- 6: Resim (Muş Altınova Gazetesi Arka Sayfa Örneği)

Sayfa 2

Muş Altınova

**Doğu Anadolu
Ve Muş'un
Kronolojik
Tarihi**

(Tefrika No. 133)

YAZAN: Salih San
Kasım Paşa Ortaokulu
Müdürü

Doğu Anadolu'da Mi-
lattan Sonra Cereyan
eden olaylar

Celâyir'le birleşip Ali
paşaya ve Musa Han'ı
devirdiler.

Ali Paşa'nın sefere
çıktığı zaman Diyarbe-
kir'de yerine vekil bi-
raktığı kardeşi Sayf
al-Din Hafız mağlup
ettiler.

Böylece Diyarbekir,
Hacı Togay'la Barım-
bay'ın eline geçti.

M.S. 1338 Yılından
sonra bunların müsta-
kıl devletler kurmağa
çalıştıkları ve hattâ
barımbay'ın "al sultan
al Barımbay", sözüne
havi bir sikke bile
bastırdığı İslâm Ansik-
lopedisinde mukayyet-
tir.

Barımbay öldükten
sonra oğlu İbrahim
Şah Boybeyi oldu.

M.S. 1339 da Ço-
banlılarla Celâyiriler
birbirleriyle mücade-
le başlayınca bu defa
da Hacı Togay, oğul-
ları Pir Muhammet
ve pir Hasan, Barım-
bayın oğlu İbrahim
şah ve Arap Şah Ço-
banlılardan yana olup
Celâyirilerle muhare-
beye giriştiler.

Şeyh Hasan Celâ-
yir (*) mağlup olarak
hezimete uğradı.

M.S. 1340 Yılında
Hacı Togay'la kendile-
rini barıştırmaları ve
Çobanlılardan Hacı To-
gay'ı ayırması için Mı-
sır Meliki al-Nabasir
Muhammed'e Şeyh Ha-
san Celâyir ve dostu
Sayf al-Din Hafız bi-
rer elçi gönderdiler.

Mısır Meliki'nin
aracılığıyla Hacı To-
Devamı var

(ilân)

Muş Bayındırlık Müdürlüğünden

1 - Muş Merkez cezaevinin 12633 lira 86 kuruş keşif bedelli ön cephesi ihata duvarı inşaatı işi 26/4/953 tarihinden itibaren 15 gün müddetle açık eksiltmeye konulmuştur.

2 - Muvakkat teminat 947 lira 54 kuruştur.

3 - İhale Nafta Müdürlüğü odasında toplanacak komisyonca 10/5/954 Pazartesi günü saat 15 de açık eksiltme ile yapılacaktır.

4 - İstekliler keşif evrakını ve şartnameyi her gün mesai saatla-
ri dahilinde Nafta Müdürlüğünde görebilirler.

5 - Taliplerin ehliyet vesikası ve Maliye veznesine yatıracağı teminata ait makbuz voyahut banka mektubu ile belirtilen günde ko-
misyonca müracaatları ilân olunur.

(4 - 2)

(ilân)

Devlet hastanesi Baştabipliğinden

1 - Muş Devlet hastanesinin 1954 yılı yiyecek, içecek, yakacak ve giyecek maddeleri 20 gün müddetle ve kapalı zarf usulu ile eksiltmeye konulmuştur.

2 - Muhammed bedeli 30.267 lira olup muvakkat teminatı 2.270 liradır.

3 - İhale 25/5/954 salı günü saat 15 de hastane binasında komisyon huzurunda yapılacaktır.

4 - Bu husustaki şartnameyi görmek isteyenler hastane yönetim memurluğuna her gün mesai saatlerinde müracaat edebilirler.

5 - İsteklilerin teminat mektubunu havi teklif mektuplarının ihale saati den bir saat evveline kadar komisyonca getirmeleri ilân olunur.

(4 - 4)

Sayın Halkımıza! Müjdeleriz

Malın cinsi tipi malın nev'i
BIÇER - DÖĞER (LANZ) MD. 180 ;

6 ayak genişliğinde, idrolik tertibatlı, lastik tekerlekli, traktörle çekilir ve her traktöre uyar şaft marifetile çalışır. Elekli. Daneleri üç kısma ayırır ve çuvallar. Sabit olarak harman makinesi şeklinde çalıştırılır...

BIÇER - DÖĞER (LANZ) MD. 180/P:

9 Ayak genişliğinde, idrolik tertibatlı, lastik tekerlekli, traktörle çekilir ve her traktöre uyar şaft marifetile çalışır. Elekli, Daneleri üç kısma ayırır ve çuvallar. Sabit olarak harman makinesi şeklinde çalıştırılır. Saman presesiyle birlikte.

ÇAYIR MAKİNASI (LANZ) LVK. -40

120 Cm. Kesim genişliğinde' makinası yağ dolu kapalı mahfaza içinde çalışır, hayvanla çekilir. Ot biçme makinası.

Mallarımız İstanbul'da depomuzda hazır. Yüzde 20 peşin ve bakiyesi için Banka mektubunu müessesemize tevdi ettiğiniz taktirde 2 gün içinde mal teslimi amadeyiz.

Taliplerin firmanımıza başvurmaları Sayın çiftçilerimize ilân olunur.

Şenpazar Mağazası
Hadi Özdemir

Yurtdaş! Kara

dostu KIZILAY

üye ol ki, Felâket anında

o da seni sarabilsin.

Muş inşaat işçiler esnafı

derneğine ait ana

sözleşme

178 nci sayımızdan itibaren

kurula tekliflerde bulunmak.

n) Derneğe kayıtlı olanların mükelleflerinin temin edemedikleri iptidai madde, makine ve malzemenin dernek aracılığı ile alınması mukabilinde tevziine karar vermek.

o) İlk tahsil çağındaki çocukların tamayacak durumda olan esnafın veya yurtdaşı çalışanların ilk tahsil giderlerini ve ihtiyaçlarını karşılamaya karar vermek.

p) Genel kuruldan alınacak yetki

linde gayri menkul satın alınmasına karar

Devamı var

.....
ormancılık tar-
nin tekâmülü ile
zi bugüne kadar
getiren realite
gözönünde tut-
rak ilmin icap
tırdığı ve mes-
ket gerçekleri
bizi zorladığı
dern ve tekâm-
ormancılık ya-
caksak, orma-
lık prensipler-
göz kırpmak
şaşmadan uy-
mecburiyetinde
Bunlar bir bir-
dür; parçalan-
ve vazgeçilme-

.....
Bu millet, küllü-
miş step toprak-
rından, sertleş-
kireç topraklar-
dan mesul gü-
rin şen kahkah-
gibi bir ağaç
kırmasını öz-
Çıplak dağlar
zı yeşil bir tar-
kapladığımız
İdeal Türkiye
ratmış olacağız.

EK-7: Resim (Şark Telgraf Gazetesi Ön Sayfa Örneği)

SAHIPLERİ
Abdülhâdi ve Vahdetin Toplu

Yan İşleri Masul Müdürü
Abdülhâdi Toplu

Telefon : 51

Şark Telgraf

GÜNLÜK BİYATİ DEMOKRATİK GAZETE

TARİHİ 13 TEMMUZ 1958

AMACIMIZ HAKKI MÜDAFAA ve HALKA HİZMETTİR

Bak şu
feleğin işine
ayıya kaval
çaldırır.

Atasözü

1 OCAK 1958
ÇARŞAMBA

YIL : 2
SAYI : 386-657

İdare yeri: Belediye Çarşısı No. 18 Muş
Baskı ve dizgi yeri: ÇOPLU MATBAASI

1957 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanununa Bağlı (A1 A2) İşaretli Cedvellerde Değişiklik Yapıldı

Ankara (Ajans Ankara) 1957 Mali yılı Muvazenei Umumiye kanununa bağlı A1/A2 işaretli cedvellerde değişiklik yapılmış ve bazı kısımlardan alınan 188.500 lira başka kısımlara nakledilmiştir.

Bu değişikliğe göre Büyük Millet Meclisi aza harcırahlarından 72.000 lira parlamen-

tlar arası Birliği tark gurubunun bizlik ve konferanslarına iştirak edeceklerin harcırahlarından 90.000 lira tenzil edilmiş aza tahsisatlarına 72.000 lira 6835 sayılı kanun gereğince verilecek tazminatlara 30.000 lira meclis telefon masraflarına 25.000 lira temsil masraflarına 5.000 lira Türkiye büyük millet me-

clisinin davetlisi olarak memleketimize gelecek ecnebi misafirlerinin her çeşit ağırlandırma masraflarına 28.000 lira ve çeşitli yardımlara 2.000 lira zam yapılmıştır.

Riyaseti cumhur için ayrılan çeşitli yardımlardan 9.500 lira yapınarımı ve küçük yapılar tahsisatından 17.000 lira tenzil edilmiş zam yapılmıştır.

Bitliste bir Gazete kağıtsızlık Yüzünden Kapandı

Bitlis (Ajans Ankara) — Neşri hayatına atılalı iki ay olan Vilâyeti adlı daban gazetesi 53 sayılı ve ilk Aralık 1957 tarihli nüshasında kağıtsızlık yüzünden artık çıkmıyacağını bildirmiştir. Bu

vaziyette temin ettiği bir miktar kağıtla dün kadar neşriyatına devam eden Dideban gazetesini ni ayet neşriyatına muvafık olan yermiştir.

Ummanda İngilizlerle Miliyetçiler arasında Yenden Başlayan Çarpışmalarda Her iki tarafta zayıf oldu

Kahire (Ajans Ankara) — Maskost "Umman" Bölgesinde milliyetçilerle İngiliz ve İmam kuvvetleri arasında tekrar çarpışmalar olmuştur. Dün başlayan

ve zaman zaman devam eden bu çarpışmalarda her iki tarafta zayıf olmuş-

Libyaya Verdiğimiz silâhlar Resmigeçitte tezahurata sebep oldu

Kahire (Ajans Ankara) — Libyanın istiklâlinin seneyi devriyesi münasebetiyle Trablusgarp ta kral İdaresi Sunu-sinin huzurunda büyük bir resmî geçit

te Türkiyenin libyaya hediye ettiği bataryalar geçerken halk tarafından büyük tezahürat yapılmıştır.

İLÂHİ

Gariplik tuttu boynumdan,
Büker mevlâyâ mevlâ...
Gözüm her derdi göynümden,
Bakar Mevlâyâ mevlâyâ...

Dolaştım beldeler, boylar
Urum, Türkmen, Arap köyler;
Pınarlar, çeşmeler, çaylar
Akar Mevlâyâ, Mevlâyâ...

İnândım, aşk-ı mutlak bir;
Gönül bir, sevgi bir, Hak bir;
Dilim doksan dokuz tekbir
Çeker Mevlâyâ Mevlâyâ...

İlâhî zincirim çözdür!
Kaçıp gitmem sözüm sözdür,
Benim hürriyetim gözdür;
Bakar Mevlâyâ Mevlâyâ

Musalla köşküdür karşın,
Nasibin üç büyük arşın.
Hedefsiz kurtulan kurşun,
Seker Mevlâyâ Mevlâyâ...

Senin yurdun Irak iller,
Mekân tutmaz garip kullar;
Bekir var git bütün yollar
Çakar Mevlâyâ Mevlâyâ

Bekir Sıtkı ERDOĞAN

EK-8: Resim (Şark Telgraf Gazetesi Arka Sayfa Örneği)

Günlük Siyasi
Demokrat Gazete
Fiyatı 10 kuruş

Sayfa 1958
2

Şark Telgraf

Tren Seferleri

Günü	Geliş Saat	Gidiş Saat
Pazarlesi	14	12,05
Salı	14	12,05
Çarşamba	14	12,05
Perşembe		
Cuma	14	12,05
Cumartesi	17 Ekspres	
Pazar	" 10,,20	
Pazar	14 Posta	,12

Toplu Matbaası her türlü evrakı matbuu işlerinde ve tandaşlarımızın emrinde

TOPLU MATBAASINDA

Kartvizit, Davetiye, Kâğıt ve Zarf başlıkları ve broşürler..

Ayrıca her nevi makbuzlar azami titizlik ve nefis bir şekilde kısa zamanda teslim edilir.

Sayın müşterilerimize her türlü kolaylığı göstermek matbaamızın başlıca şîridir.

TOPLU Matbaasına bir defa uğramanız menfaatiniz icabıdır.

MüjdeMüjde

Hakiki Bitlis kebabını ve nefis paçalarını yemek isterseniz TOROS KEBAP evine uğramanız menfaatinizdir.

Adres: Eski Bitlis caddesi de Selim Sadır dükkânında İkrâm Akansu

HAZRETİ MUHAMMED Niçin Çok Evlendi?

Meharribi Fuat Süreyya Oval

Devlet İşleri Bakanlığı taktirine mazhar olan bu eser Tandoğdu zeynel zevce Hüsnühan'ın yazdığı ve her izdividedeki derin ve enin sâhip ve hikmetleri düvâda ilk defa bir kitapta toplanmıştır.

Kitap isteme Adresi: Cabeci yargıcı sokak 9/2 Ankara—Tel: 26608

Abone Tarifesi

Yıllığı 16, Altı aylığı 8, üç aylığı 4 liradır.

Savını — 10 — Kurumlar

İLAN TARİFESİ

Resmî ilânların tek sütunda santim 3 Hendir Husulî ilânlar pazarlığa tabidir.

●●●●●●●●

İlânlardan mes'uliyet kabul edilmez. Gönderilen yazı ve resimler basılmı ve en basılmıyan geri verilmiz.

Ormanlar sıhhatin bir eczanesi, Ziraatın Kimyahanesi, Servetin ve Maişetin bir definesidir.

Ağaçdikmek vatana yapılan hizmetlerin mukadderesidir.

ŞARK TELGRAF

Pazar'don mada her gün çıkar. Günlük Siyasi Demokrat GAZETE

TELGRAF ÜCRETLERİ

Elt	Kuruş	Kry.
Adi 25 kelimeye kadar	125 fazlası	4
Adi 10 "	130 "	8
Accele 10 "	260 "	16
Yıldırım 10 "	650 "	40

Allah-Millet-Vatan Yolunda MUKEDDESATÇI MECMUA Serdengeçti

ÇIKTI

Müslüman Türkçü Kardeş,

SERDENGEÇTİ'Yİ oku — okut

Adres: P. K. 353—Ankara

Akşam DA takip ediniz Vatandaş!.. KIZILAY Kara Gün Dostudur dostuna yardım eden yardım görür

Türkçü MECMUA

OCAK'I

OKU VE OKUT

Adres: Çağaloğlu yokusu No: 44—1 P. K. 1253—İSTANBUL

EK-9: Resim (Yeni Zafer Gazetesi Ön Sayfa Örneği)

SAHİBİ
Vahdettin Toplu

Yakalıkları Mesul Müdürü
AVUKAT
Memduh Zehli

TESİS TARİHİ
12 MAYIS 1958

YENİ ZAFER

.. Günüls Sıyrı: Demokras Gazete ..

AMACIMIZ HAKKI MÜDAAFA ve DEMOKRASIYE H ZMETTİR

19 İRS İAN 58

Hicri Eski Hicri Tesvili Önce
Kırsanimesi Kurumunda
No: 141

Telefon No: 85
Telgraf YENİ ZAFER
MUS

MİL: 1

SAYI: 3

Sayı: 10 Kuruş

Baskı ve Dizi yeri: ZAFER MATBAASI

14 Mayıs Muş Kurtuluşunun 41. Yıl Dönümü Bütün Kahraman Muşlu ara KUTLU OLSUN

Muşun kurtuluşu münasebetile

Yazan: Vahdettin TOPLU

Bugünü sevinç ve bahtiyarlığını biz Muşlular Yahuz değil bütün vatandaşlarımızda aynı bahşerit ve sevinç duyuyorduk. Çünkü muşun düşman istilâlarından kurtuluş Şark Vilâyetimiz için en büyük başarıdır. Çaktığımız çil lele ızdıraplarda, dşktüğümüz kâhlerle karandığımız bu top aklerin kıymeti hiç bir zaman bçünas. Bağlına mına ve ehemmiyetini daha iyi anlayabilmemiz için, tarihin sayfalarını çevirmek ve atalarının kahramanlıklarından bahsetmeyi uygun görüyorum. Gerçi bir Tükler övünmeyi sevmiyey insanlarız. Fakat bu kahraman anlatımında geçmiyeceğim.

Birinci Cihan savaşında mağlup olarak düşmanımız üzerine, İtilaf devletleri bize maddesinle aketmiş imzalatılar. Bu bizim için mutereke değil, bir ligdamnıdır. Zira bu mütarekeyle topraklarımız paylaşıyor, bağlarımız elden gidiyor. Bundan daha ağır ve bizim için yüz kızartıcı, hayıyet kırıcı bir şey tasavvur edilemez.

Türk Millîti ve bağında bulunan Kemal Paşa böyle bir mütarekeyi tanımadı, Tanımiyeckti mütareke isbi olarak. Şark vilâyetlerinin Ermeniler tarafından istilâ edilmesi ve burada bir ermeni devletini kurulması lâzımı mütarekede bu maddesi tahakkuku için, Ruslar ve Ermeniler doğu vilâyetlerine girmeye başladılar.

Düşmanların Vilâyetimize girmemeleri için vatandaşlarımız cephe aldı ve mukavemet gösterdiler. Harple maddi ve manevi varlığını kaybeden yoksulluğa düşer olan vatandaşların mukavemeti, her bakımdan kuvvetli olan düşman kuvvetlerine karşı kızı ve böylece bir çok şark vilâyetlerimiz istilâ etildi. Bu talihizlik muşlularada gelece çaldı.

Bununla beraber kahraman Muşlular yılmadılar kâhraman son damlasına kadar savaştilar. Nihayet muşu terk etmek mecburiyeti gelmiş çat mağı. Düşmanlar Muşu bomboş olarak bulmuşlar. Düşmanların Muşu istilâ etmesi onlara paballiyetle mal olmuştu. Evareti kabul etmeyen, kâhlerle yığılan topraklarını düşmanlara terk etmek istemiyen kahraman Muşlular, çeteler kurarak Harareş ve Kurtik dağlarına çekilerek, zaman zaman düşmana saldırıyorktas geri kalma muşlardı. Bu hal nihayet iki yıl devam etmişti. Ağ ve susuz çarpışan kahraman ordularımızla çetelerimiz birleşerek son taarruzlarını 1940 da büyük düşmanlarımızı temiz topraklarımızdan kovmaya muvaffak olmuşlardı.

Hareket şöyle başlamıştı: Milla kuvvetleri son ordularını alıncığı yaparak tevil cephe yapıp Muşu üç kol üzerine yürümüşlerdi. Birinci kolıda, ordu kuvvetleri ki, Muşun batısı Kanlıca istikametinde, mika kuvvetleri ise ikinci kol olarak kurtik dağı istikametinde. İkinci kolıda üçüncü kol istikametinde deimi çarpışan Hacı Hıca bu kuvvetleri harekete geçirmiş ve bu çabur dahillinde çakışma uğrayan düşman ordularının mukavemeti kırılmış, Gümleri kesilmiş bir vaziyette Muşu terk etmek mecburiyetinde kalmışlardı. Bu şadumalık içinde çabur giren kahraman Muşlular enkaz uğrayan aziz topraklarında göz

Muş kurtuluşunun kutlanması

Bugün Muş ve muşluların büyük günü kutlanmış bulunuyor. düşman istilâından kurtulan bu belde azizin sevinç ve heyecanları içinde kıvranıp duran kahraman Muş halkı bu mutlu günü heyecanlı geçmesini beklemişlerdi. Yanlız himmetini gösteren 227 ci piyade alayının günü mevzuu üzerindeki nazariyeleri b-litler k günü kutluşetine önem vermiş bulunuyordu.

Başta Sayın Vali Muavinimiz Hak ki Ahifendioğlu olmak üzere ve beraberinde aynı dava için yardımlarını esirgimeyen 227 piyade alayı komutanı Sayın Gazi Yıldırım tertip ettikleri askeri birliklerin esas li gösterilerile son eren bu kutlu günün önemi belirtmişlerdir.

komünist bir dolmuş kahyası yakalandı

Bir Dolmuş kahyası, komünist propaganda yapmak suçundan yakalanmıştır. Yo cu salını öünde kahyalık yapan Mehmet Öztürk Adındaki bu şark Rus Tuzetlerini sırasındakilere göstererek bazı sözler sarf etmiş ve:

« Yeni birakışlar birgünü durman R şarkya gidirmiş demektir, orada buluşanların tırtız etmeleri üzerine de, a aların la mınakaga çıkmış ve komünist belinde bazı sözler sarfetmiştir. Sikayet üzerine mehmet Öztürk lerli yakalanmış ve hakkında gerekli muameleye başlanmıştır.

Bu ülkeyi Kahraman

Bakay-i garbi
Açan bu diyardır
O duları mağlup edip yıkan bu vardır.
Cihan tarihine ününü salıp
Orduları tarumar eden
İşte bu diyardır.
Fef-ge Fer nan okuran,
O Çengaveri Aziz Alpaslan
Diyojen başına dünyayı dar eden bir diyardır
Ülke-i Kahraman bu aziz Muş'un
Gençliğini her zaman kılıcı vardır.

14 Mayıs muşun kurtuluşu münasebetile vilâyetimizin üzerine sevilen halkıya konuşacaktır Züber müte-kiben aynı mevzun üzerinde şiirleri okunacaktır.

14 Mayıs muşun kurtuluşu münasebetile vilâyetimizin üzerine sevilen halkıya konuşacaktır Züber müte-kiben aynı mevzun üzerinde şiirleri okunacaktır.

DIKKAT

Bundan sonra limizin isteğini verine sayılarımızla seçme golum k üere le haz şirler . köşesi açarak tenizi övemiş meçve tır Gazetemize şii ve spor varışların yazmak isteyen okuyun yayınlıvacığız Günüle lürümüz şiirlerini bek liyoruz etnek ihtiyarsanız Spor sever okuyucuları okuyunuz.

Bundan sonra limizin isteğini verine sayılarımızla seçme golum k üere le haz şirler . köşesi açarak tenizi övemiş meçve tır Gazetemize şii ve spor varışların yazmak isteyen okuyun yayınlıvacığız Günüle lürümüz şiirlerini bek liyoruz etnek ihtiyarsanız Spor sever okuyucuları okuyunuz.

Bundan sonra limizin isteğini verine sayılarımızla seçme golum k üere le haz şirler . köşesi açarak tenizi övemiş meçve tır Gazetemize şii ve spor varışların yazmak isteyen okuyun yayınlıvacığız Günüle lürümüz şiirlerini bek liyoruz etnek ihtiyarsanız Spor sever okuyucuları okuyunuz.

Yeni Zafer

Siz okuyucuları mız sağlık,ıştimal, in inkişap ve tatımla ilgili mevzuu iltilva eden yazıları daima garetende okumak imkânla

bu sahib olacakmış Gayemiz vatandağlarımızın gınlık yayayını şakladır. dır konuları iltımla le okuyucularımız faydâlı olacaktır.

Siz okuyucuları mız sağlık,ıştimal, in inkişap ve tatımla ilgili mevzuu iltilva eden yazıları daima garetende okumak imkânla

Bugünkü Baskı Adedi 1000

EK-10: Resim (Yeni Zafer Gazetesi Arka Sayfa Örneği)

Sayfa
2

GÜNLÜK SİYASİ
DEMOKRAT GAZETE

YENİ ZAFER

DOGRUYA DOGRU EGRIYI
TENKITTENGERİ KALMAZ

14
MAYIS
1958
ÇARŞAMBA

**ZAFER
MATBAASI**

**Her Türlü Evrakı
Matbua İşle-
rinde Vatandaş
larımızın emrin
dedir.**

Matbaamızda
Kağıt, Duvolu, Keğit
ve Zarf başlıklar
ve Broşürler
Ayrıca her ne-
vimakbuzlar te-
miz bir şekilde
Yapılır

Tren Tarifesi

Günler	Geliş	Gidiş
Pazartesi	14,15	12,15
Salı	"	"
Çarşamba	"	"
Cuma	"	"
Cumartesi Ekspres	17,20	
Pazur	"	10,20
"	14,15	12,15

**Lüzumlu telefon
numaraları**

Vilâyet makamı	-1
Müddeiumumiliği	-9
Emniyet Amirliği	-6
Vilâyet Jandarma Kumandanlığı	-48
Evlet Hastanesi	-44
Tasyon	-11
İçişlik Tabipliği	-8

**Abone ve ilân
TARİFESİ**

Yıllığı 30, Altı aylığı 15, üç aylığı
7,5 liradır.

İLÂN TARİFESİ
Resmî ilânların tek sütun santimi 3 liradır.
Hususi ilânlar pazarlığa tabidir.

İlânlardan mesuliyet kabul edilmez. Gön-
derilen yazı ve resimler basılmı veya basılma-
sın geri iade edilmez.

**Hayırsever va-
tandaş kızılaya
Türk hava ku-
rumuna verem
savaş derneğine**

ÇOCUKLARI YETİŞTİRME YURDUNA
ÇOCUK SİRGEME KURUMUNA YAR-
DIMINIZI ESİRGEMEYİNİZ

**SAYIN OKU-
YUCULAR**

**Yeni Zafer Ga-
zetesi pek yakın
da geniş bir yazı
ailesinin kıymet-
li yazılarıyla hu-
zurunuza çıkı-
caktır.**

**GAZETEMİZİ
okuyunuz ve
OKUTUNUZ**

YILDIZ
SEKER LUKUM ve REÇAL İMALETHA
Ziya ve Hâbi Kardeşler

İnsalethanemizde her nevi sekerleme ve
lukum imal olunmaktadır. Bir defa uğra-
nız menfaat icabidir.

NOTE: Yalnız reçalımız Gıhkozsuzdur.
A D R E S
Yukarı çarşı Yıldız İmal thanesi No:

**Vatandaş o-
manları bir
Evladın gibi se-
ve onu koru h
yatta bir Evlâ
vetiştirmeni
zorluklarını bi-
yorsun işte seni
gördüğün o ufa
FİDANLAR
yarın sana mua
Zambir gelir ka
nağı temin ede**

**VATANDAŞ
kızılay kara
gün Dostudu
ona Yardım e
ki Yardım G
resin**